

z ali v

UBALD VRABEC — REZERVATI

GUY HERAUD — MANJŠINA FRANÇOSKEGA JEZIKA
DOLINE AOSTA

TONE KUNTNER — PESMI

FRANÇOIS FONTAN — O NACIONALNOSTI

GUSTAVO BURATTI — POEZIJA V PIEMONTSKIH
GOVORIH

MILAN LIPOVEC — UMETNOST

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO

BORIS PAHOR — O SODOBNEM SLOVENSTVU

OCENE — POT RUDE JURČECA

SERGIJ LIPOVEC — RAZREDNI BOJ

SLOVENSKA LEVICA — IZJAVI

MATIJA RIBIČ — V ZAČETKU JE BILA BESEDA

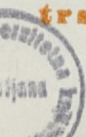
SAVINA REMEC — NAŠE GLEDALIŠČE

ND — OB ROBU GLASBENIH PRIREDITEV

PAVEL ŠTRAJN — RESNICA O IZRAELU

SREČKO KOSOVEL — INTEGRALI

GRAFIKA MARIJANA KRAVOSA

Odgovorilo mi je iz svetih tal:

»Saj ni vse v času!«

Tedaj sem vedel in bom verjel do zadnjega:

»Zemlja ne umira! Naša namreč.

z a l i v

Junij 1968 ■ številka 10-11

Revija za književnost in kulturo; izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi, za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se prištevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreže formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer, Milan Lipovec, Boris Pahor, Radojko Starc

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Celoletna naročnina 2000 lir. Za druge države
5 dolarjev

Poštni tekoči račun št. 11/9236, D. Nedoh

Campo S. Giacomo 9 - Trst - Trieste

Revijo so podprli:

dr. ing. Peter Merku, Marija Bogataj, dr. Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema Tomažič, J. M. Slobodan Polojaz, Ugo Margon, dr. Dorče Sardoč, Leopold Ažman, Pavla Volčič, Evelina Pahor, Edvard Furlani, N. N., Just Colja, dr. Drago Martelanc, Boris Cek, g. Hočevnar, dr. Vladimir Turina, J. G., Poldo Gruden, Marjan Komjanc, Z. Mozetič, R. B.

Cena posamezne številke

400 lir

Tiskala Tiskarna Graphis

Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

z a l i v

revija za književnost in kulturo

Uredili:

Milan Lipovec, Boris Pahor, Filip Fischer
Danijela Nedoh, Marko Kravos
Radojko Starc

Metêr: Vinicij Stupar

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Trst 1968

207.500
+

PD 492/1970

Tiskala Tiskarna Graphis
Ul. Sv. Frančiška 20 - Trst

O REZERVATIH

Ko sem se leta 1929 izselil v Argentino, sem v pristanišču Buenos Airesa stopil na vlak in se peljal dve postaji daleč od predmestja Paternal. Prva stvar, ki sem jo zagledal, ko sem izstopil, je bil lepak, ki je v slovenskem jeziku vabil na slovensko prireditve. Kdor je živel pod fašizmom, si lahko predstavlja, s kakšnimi občutki sem prebral tisti lepak. Končno sem prišel v svobodno državo, kjer nas ne bo nihče preganjal, zato ker smo Slovenci!

Ali je ta strpnost južnoameriških oblasti morda zagotovila narodnostni obstoj slovenskih naseljencev? Ne!

Kajti sosede slovenskih naseljencev so Letonci, Arabci, Poljaki, Japonci, Nemci... In s temi govore naši naseljenci le špansko. V službi, na ulici, v trgovini govore le špansko. Mešani zakoni slovenskih fantov in deklet s partnerji najrazličnejših drugih narodnosti so zelo pogosti; njihovi otroci govore le španski, kakor tudi zakonca med seboj. Le v primerih, ko sta oba zakonca Slovenca, znajo njihovi otroci kako slovensko frazo. Če starši niso ustanovili mešanega zakona, bodo to storili prav gotovo njihovi otroci. In razume se, da so javne šole le španske. Tako se v najboljšem primeru asimilirajo potomci slovenskih naseljencev že v tretji generaciji. Tako v Južni Ameriki, tako je v Severni Ameriki. Pred dobrim letom je gostoval pri nas v Kulturnem domu neki »slovenski« zbor iz Združenih držav. Peli so tudi slovenske pesmi. (!) Na družabnem večeru, ki je sledil koncertu, pa smo se lahko pogovarjali v slovenščini le z malokaterim. Le z tistimi, ki so se rodili v »starem« kraju. Mlajši, v Ameriki rojeni, se v slovenščini niso znali pogovarjati. Res so v zboru peli tudi slovensko, a prav tako, kakor pojemo mi latinsko ali črnske pesmi v angleščini...

V Julijski krajini pa se je nadaljeval pritisk fašizma. Sole so bile le italijanske, na ulici, v službi, v trgovini si smel govoriti le italijansko. Otrokom so v šoli zabičevali, da niso Slovenci itd.

II

In vendar je imela asimilacija prav malenkosten uspeh. In še tega le tam, kjer so Slovenci že živeli pomešani z italijanskim prebival-

stvom, t. j. v mestih. Pravijo, da je pritisk rodil prav enak odpor. Vendar bi si dovolil dodati, da je bil ta odpor toliko lažji in naravnejši, ker smo Slovenci živeli na strnjeno slovenskem teritoriju; ker je bil vsakemu Slovencu sosed Slovenec, ker je bila vsaki slovenski vasi soseda spet slovenska vas in ker so Slovenci sklepali zakonske zveze spet prvenstveno med seboj. Skratka: živeli so v slovenskem prostoru. In tega dejstva niso mogli spremeniti po celi Julijski krajini raztreseni italijanski učitelji, uradniki, policaji in župani. In ko se je, slovenski narod dvignil k uporu, so prišli za puško prav tisti mladeniči, ki so obiskovali le fašistično raznarodovalno šolo!

Z navedenim sem hotel poudariti, da je za obstoj katerekoli narodnostne skupine potrebno, da ima zagotovljen svoj prostor, svoj ambient. V Ameriki bi lahko bili glede raznih jezikov ne vem kako liberalni, pa bi se kljub temu vsi stapljali v anglosaško ali špansko odnosno portugalsko kulturno skupost. Izjema Francozov v Kanadi samo potrjuje važnost prostora. Oni so ohranili svojo nacionalno zavest in jezik na teritoriju, ki je bil prvotno francoska kolonija, kjer so bili že od takrat strnjeno naseljeni in to strnjenost ohranili do danes. Če se današnji italijanski emigrant naseli na ozemlju s Francozi, se bo izdajal za Francoza, če se naseli drugje, pa za Anglosaksonca!

Pri nas večkrat slišimo svarila, češ da se ne smemo »zapreti« na nekak rezervat, da moramo biti »odprti« na vse strani. Ne vem, če je sploh potrebno omeniti, da se v vsaki mešani družbi manjšina mora utopiti v večini. In da je — ponavljam — za življenje vsake etnične skupine potreben njen ambient, njen prostor, v katerem se razvija. In končno — ali niso velike evropske nacionalne države Anglija, Italija, Nemčija, Francija itd., nekaki veliki nacionalni rezervati? Razselimo tri četrtine Angležev po ostali Evropi, tri četrtine Italijanov, Francozov in Nemcev prav tako, pa bo v najkrajšem času izginila posebna angleška nacija, nemška nacija itd. Imeli bomo neko mešanico, katere karakteristike ne moremo predvidevati.

Švicarska konfederacija je nujnost prostora ali rezervata razumela. Menda edina v Evropi. Tam niso uvedli neke splošne trojezičnosti, kajti v vsakem kantonu je uradni jezik le eden: v francoskem kantonu francoski, v nemškem nemški, v kantonu Ticino pa izključno italijanski. V vsakem kantonu je tamkajšnja jezikovna skupnost absolutno suverena, zato se pa v Švici ne more pojaviti niti zametek kake iredente! Seveda so tudi v Švici ponekod kantoni, ki imajo nekako manjšino. V tem primeru je manjšina jezikovno v svojih občinah spet suverena. Prijatelj, ki tam živi, mi je pravil, da gre doslednost suverenega jezika tako daleč, da na pr. sprevodnik v vlaku govori s potniki vedno le v jeziku tistega kantona, na katerem se vlak v tistem trenutku nahaja; kakor hitro preide vlak mejo sosednega kantona, kjer je drug uradni jezik, uporablja isti sprevodnik jezik tistega kantona. Seveda je sprevodnik tudi olikan in na izrecno željo odgovori potniku tudi v jeziku, ki ni uradni jezik kantona, po katerem v tistem trenutku vozi vlak .

2 Ne mislim trditi, da bi mogli tudi pri nas uvesti tak sistem. Hočem trditi s tem le podkrepiti dejstvo, ki ga je Svica razumela, da

je za razvoj narodne manjšine potreben prostor oziroma okolje in da je treba ukrepe za zaščito narodnih manjšin prilagoditi tej potrebi. Spreminjanje etnične sestave naših vasi pa pomeni počasno utapljanje manjšine v večinskem morju.

STRPNOST, ENAKOPRAVNOST, ZAŠČITA

Te tri besede se pogosto slišijo ob raznih svečanih priložnostih, kadar se udeleženi predstavnikom zdi primerno omeniti »medsebojne stike, turizem, kulturno izmenjavo, mir in prijateljstvo med narodi«. Mimogrede omenjam, da sem od avstrijskih predstavnikov (vsaj tistih, ki sem jih sam slišal ali bral) slišal le strpnost (Tolleranz).

Kaj pomeni strpnost med večino, ki ima obenem oblast, in manjšino? Pomeni, da večina strpno prenaša obstoj manjšine in da nikogar ne preganja, ker pripada manjšini; za manjšino pa pomeni, da je strpna do uradnega jezika večine, do naseljevanja pripadnikov večine v čisto manjšinskih naseljih, do postopnega spreminjanja čistih manjšinskih naselij v dvojezična: In v teh počasno utapljanje v večinskem morju.

Enakopravnost vsekakor lepše zveni. Škoda, da le zveni. Ali more biti manjšina enakopravna z večinskim narodom? Tudi ob najbolj ugodnih zakonih, predpisih in praksi ni mogoče spremeniti dejstva, da je pač manjšina maloštevilna in da je zato njeno kulturno življenje težavnejše in zahteva večjih naporov, ker ima manj odjemalcev za njene ustvarjalne in poustvarjalne manifestacije. Tudi najbolj poštena in uvidevna zakonodaja ne bo preprečila, da bi se nacionalno mlačni in kulturno brezbrizni pripadniki manjšine ne asimilirali. Enako mlačni in brezbrizni pripadniki večine se pa ne bodo nikoli utopili v manjšini, ker se jim to niti ne izplača. Ne smemo tudi prezreti dejstva, da v narodnostno čistih pokrajinah in mestih nobeden nima možnosti, da bi si narodnostno pripadnost izbral. Italijanu v Milanu ali Nemcu v Stuttgartu je pripadnost k italijanskemu odnosno nemškemu narodu nekaj tako samoumevnega, da je sploh izključeno, da bi o tem razmišljal. Ni pa tako pri manjšini, ki živi v dotiku z večinskim narodom. Tu si res pripadnik manjšine svojo narodnost lahko izbere. Baje bi celo grešil proti demokratičnim načelom tisti, ki bi si upal tej »svobodi« nasprotovati. Seveda se te »demokratične« pravice poslužujejo le pripadniki manjšine. Saj je nemogoče, da bi se pripadnik večine utopil v manjšinskem »morju«, ki ga ni.

Vzemimo primer šole. Če se pripadnik večine naseli v izključno manjšinskem naselju, bo večina poskrbela, da bo tudi le en sam otrok večinskega naroda imel svojo šolo, kajti brali smo: »pripadnik državnega naroda ima pravico naseliti se kjerkoli na državnem ozemlju in tam uživati vse pravice, ki mu pripadajo, vključno osnovnošolsko izobrazbo.« Vendar obstajajo tudi nasprotni primeri, ko se zaradi službe mladi slovenski zakonci naselijo na etničnem teritoriju večine. Ali ima slovenski otrok slovenskih staršev npr. v Milanu tudi pravico do slovenskega otroškega vrta in osnovne šole? Najbrž se bo tudi slovenski bralec zasmejal tem vprašanju. In vendar bi to bila le enakopravnost.

Enakopravnost, ki še ne bi preprečila postopnega kopnenja manjšine! Nespremenljivo je dejstvo, da je pač manjšina maloštevilna in da zato lahko večina igraje kolonizira etnično ozemlje manjšine. Nasproten proces pa, zaradi maloštevilnosti manjšine sploh ni mogoč! »Pravica« o svobodni naselitvi je prav tako objektivna in uvidevna, kakor če bi rekli: miš lahko svobodno stopi na konja in prav tako konj na miš!

To šibkost manjšine, ki izhaja iz njene maloštevilnosti, so upoštevali tudi tisti skandinavski univerzitetni profesorji, ki so naslovili na UNESCO apel za ohranitev narodnih manjšin in maloštevilnih ljudstev. In seveda zahtevali zanje zaščito. Samo formalna enakopravnost jih pač ne more zavarovati pred postopnim izginotjem. Ti znanstveniki so tudi poudarili, da je obstoj mnogo jezikov, kultur in narodov, velikih in malih, skupno bogastvo vsega človeštva in da je izginotje vsakega izmed njih izguba za vse. Prav tako, kakor je veliko število živalskih in rastlinskih vrst skupno bogastvo. Zato so nekatere vlade tudi nekaj ukrenile, da se redke živalske in rastlinske vrste zaščitijo. V civiliziranem svetu bi prav tako bila naloga velikih nacij, da zaščitijo obstoj malih narodov. Ne moremo še govoriti o civilizaciji in kulturi v svetu, kjer mali narodi še vedno trepetajo za svoj obstoj, kjer veliki narodi, v najugodnejšem primeru samo potrpežljivo čakajo na izhiranje malih narodov. Prav tako, kakor je kulturni svet zaščitil pred propadom vse telesno in duševno šibke posameznike, kakor skuša rešiti z zaščito vse redke rastline in živali, bi moral zagotoviti obstoj malih narodov in manjšin, ki imajo lasten jezik in kulturo, in ki predstavljajo, po mnenju skandinavskih znanstvenikov, skupno bogastvo vsega človeštva.

Po gornjih razmišljanjih vidim le v zaščiti narodne manjšine, in malih narodov sploh, zagotovilo za njeno življenje in nemoten kulturni razvoj. Ker le zaščita mora izravnati razliko med večinskim in manjšinskim narodom in ustvariti za manjšino dejansko enakopravnost.

PRIPIS

Potem, ko so bila gornja razmišljanja že napisana in pripravljena za tisk je Primorski Dnevnik objavil daljši izvleček iz knjige C. Hegnauerja o švicarski jezikovni ureditvi, ki v vsakem pogledu potrjuje moje misli. Tako švicarska ureditev priznava načelo suverenega jezikovnega ozemlja, kar pomeni, da velja na posameznih jezikovnih ozemljih le en uradni jezik; da je dolžna zvezna vlada uporabljati z vsakim kantonom le jezik tistega kantona; da mora Švicar, ki se naseli na drugojezičnem ozemlju, priznati in upoštevati jezik drugojezičnega ozemlja. Skratka: priznано je načelo »rezervatov« (čeprav se ta izraz nikjer ne uporablja), in to prav z namenom, da se zaščitijo manj številne nacionalne skupnosti pred poplavo številnejših. Kar seveda tudi onemogoča »neizbežno naravno asimilacijo«, s katero se je sprijaznil Dušan Hreščak v svojem članku, objavljenem v »Zalivu«.

MANJŠINA FRANCOSKEGA JEZIKA DOLINE AOSTE

Nevednost in brezbržnost francoske javnosti glede Doline Aoste (in drugih francosko govorečih predeiov onstran alpske meje: Briançonija in doline vaudskega okraja) dokazujeta, da se še vedno nacionalni miti oblikujejo skrivnostno. Strastne prizadetosti ljudskega duha o saarski in renski meji ter popolne slepote ob potujčevanju pokrajine, ki podaljšuje Savojo, ne pojasnjujeta docela niti strateška skrb niti ekonomski interes — tako pretirano je bilo nasprotje. Ta proces je vendar trajal desetletja in v času fašizma so ga spremljala spektakularna nasilja.

Ko je bila ustanovljena kraljevina Italije, je bilo po francosko-sardinskem sporazumu iz Turina, dne 24. marca 1860, ki je bil posledica sestanka v Plombièresu julija 1858, dogovorjeno, da bo Francija dobila kot nagrado za podporo, nekaj teritorijev, če bo tamkajšnje prebivalstvo privolilo s plebiscitom. Toda pogodba, ki so jo strateško pretehtali, si je prizadevala postaviti mejo po alpskem grebenu in si ni želela ponovno razvrstiti prebivalstva teh krajev po njegovih željah, ki so bile že prej znane. Medtem, ko sta se Savoja in niška grofija (Nice) lahko pridružili Franciji, so pokrajini Aoste, ki se je po srcu in jeziku čutila francosko (kot la Maurenne ali le Faucigny, la Tarentaise ali le Chablais), samovoljno odvzeli ugodnost plebiscita.

Vendar to ni bila doba strupenega nacionalizma in pokrajina Aoste, zadnje francosko področje savojske vladarske rodbine, ni pokazala pretirane bojazni ter je odslej naprej sledila italijanski usodi svojih princev, še posebej, ker ji je bila zagotovljena uporaba jezika in zaščita običajev. Toda tak položaj ni imel prihodnosti. Če je Dolina Aoste lahko v krogu male sardinske kraljevine obdržala svoj francoski značaj z nagnjenjem k dvojezičnosti, kolikor se je naslanjala in prištevala k pravi Savoji, je isto prebivalstvo, ločeno od svojih rojakov onstran Alp in potisnjeno v novo italijansko državo nacionalnih načel — in neprimerno obširnejše — moralo postati plen centralizacije in kasneje žrtev fašističnega preganjanja. Prilagoditev in nato zatiranje je označevalo zorenje in izbruh manjšinskega čustva prebivalcev Doline Aoste.

Francosko govoreča skupnost naj ustanovi popolnoma določeno etnično skupino; pri tem sodelujejo objektivne podobnosti in obstoj

diferenciranega čustva. Dopustitev avtonomije je pravno podkrepila to dejstvo.

I. OSEBNOST DOLINE

Skupina Doline Aoste se razlikuje od italijanskega prebivalstva po celotnem skupku značilnosti: v zemljepisu, po izvoru in zgodovini, gospodarstvu in v glavnem po jeziku.

a) Pokrajina med gorami

Dolina Aoste je gorski osredok pravokotne oblike, spojišče treh držav: Francije, Svice in Italije. Najdaljša razdalja v smeri vzhod - zahod doseže 85 km, širina niha med 40 in 50 km. S površino 3260 km² lahko prištevamo to dolino med pokrajine kot so l'Artois, le Béarn ali le Rousillon.

Ime «Dolina Aoste (Vallée d'Aoste)», ki je odslej naprej uradnega značaja, prikazuje geografsko homogenost pokrajine in s tem tvega, da zmanjša njeno resnično važnost; po krivem pomislimo na andorske doline; ki merijo le 452 km² in štejejo 6000 prebivalcev. Dolina Aoste je v bistvu majhen bazen in sicer gornji bazen reke Dore Baltee (fr. Doire Baltée). Reka pomeni glavno žilo, medtem ko se z leve in z desne vanjo izliva trinajst pritokov, ki tako sestavljajo prav toliko stranskih dolin. Pokrajina gornje Dore, ki je isti tip podolžne alpske doline, je ena najgloblje izraženih, najkrepkeje izklesanih dolin.

Na severu poteka med ledeniki švicarska meja, od Mont-Dolent (3830 m) do pogorja Mont-Rose (4636) po gorskem prelazu Grand Saint-Bernard (2472 m) in po Mont Cervin-Matterhorn (4477 m). Na vzhodu ločujejo gorski vrhovi, ki kolebajo med 2300 in 3000 m ter na jugu mogočna gmota Grand-Paradis (4061 m) pokrajino Aoste od popolnoma italijanskih krajev. Na zahodu se proti Franciji črta grebena spusti s pogorja Mont-Blanc na Petit Saint-Bernard (2157 m) in se kasneje dvigne ter visi nad gornjo Isère (više od 3000 m).

Takšna je kotlina, od koder Dora Baltea, ki izvira na Mont Blancu, odteka v smeri z vzhoda proti Padu in Jadranskemu morju. In tu naletimo na razlog, ki je v pogodbi iz leta 1860 upravičeval, zakaj so pokrajino pustili izven francoskih meja: politična ločitvena črta se je morala zvesto spojiti s hidrografske mejo rodanskih in padskih bazenov. Vendar so v Alpah redke tiste meje, ki potekajo po grebenih; prav tako kot prikazujejo italijansko-švicarsko mejo soteske Gondo pod Simplonom in kot salurnska soteska mnogo pred Brennerjem predstavlja etnično mejo z Avstrijo, tako tukaj zelo ozek vrat Hône-Bard določa približno meje francoskega življa, 130 km od Petit-Saint-Bernard in 87 km od Grand-Saint-Bernard. Zaradi površnega videza stvari ne smemo pretirati zgodovinske važnosti osrednjega alpskega grebena, ki je relativno prehodan zaradi prej omenjenih gorskih prelazov proti Savoiji in francoskemu Valaisu (Valais romand v Švici). Bonaparte je leta 1800 neovirano prekoračil Grand-Saint-Bernard, medtem ko je osemsto Avstrijcev, ki so se umaknili v trdnjavo Bard, en teden kljubovalo trideset tisoč možem.

Vsekakor je bil razvoj življenjskih pogojev, ki je razdril omejeni okvir nekdanje avtarhije, naklonjen odnosom med Italijo in Dolino Aoste. Železniška proga Torino-Aosta, zgrajena leta 1866 in kasneje podaljšana do Pré-Saint-Didiera, zagotavlja kakor tudi cesta, ki je neprekinjeno odprta, z Italijo nemotene stike, tudi kadar so gorska sedla na zahodu neprehodna zaradi snežnih zametov. Sicer pa, kaj ni bila tudi Dolina Aran (Val d'Aran) celo zimo ločena od ostale Španije, preden so pred kratkim odprli cestni predor? Prav tako so so začeli Tessin in sosednje graubündenske doline (okoli 6% švicarskega prebivalstva) povezovati z ostalimi kraji, šele ko so presekali Saint-Gothard.

Zapomnili si bomo, da pokrajina Aoste, vdeta v gore in s točno določenimi mejami, nudi ugoden okvir homogenemu prebivalstvu; po tradiciji usmerjeno na zahod, je to ljudstvo že od vsega začetka francosko: to nam kaže tudi zgodovina doline.

b) Burgundska preteklost

Verjetno so bili prvotni prebivalci Liguri in 1200 let pr. n. št. Salasi, ki so bili keltskega porekla. Te kraje so leta 23 pr. n. št. osvojili Rimljani, okoli trideset let po osvojitvi Galije in sicer po koncu dolgotrajnih borb. Stradon trdi, da je ustanovitelj Aoste (Augusta Praetoria) Terencij Varon prodal vse prebivalstvo, okoli 36.000 ljudi, na trgu v Eporedii (dan. Ivrea). Najprej je bila Aosta priključena Liguriji, pod Konstantinom se je leta 312 združila v galsko prefekturo. Tako vidimo prvič v zgodovini, ko se prikaže meja veletoka Lysa, ki je še danes vzhodna meja Doline Aoste, na pragu Piemonta. Slede vdori Burgundov in Frankov. Leta 574 Langobardi prepuste dolini Suse in Aoste burgundskemu kralju Gontranu. V dolinah obronkov zahodno in severno od Alp nastani najemniške čete kot zaščitnike nove meje. Tako se godi jezikovna usoda dežele, ki je bila posihmal enaka kot v Savoiji, Dofineji in francoskemu Valaisu (v Švici).

Pokrajina Aoste bo tudi v političnem smislu odslej naprej neprenehno delila usodo zahodnih sosedov. Pripada drugemu burgundskemu kraljestvu in se leta 1025, ki pomeni zelo znamenit datum, prostovoljno priključi Savoiji, ki je pod oblastjo grofa Humberta Beloroškega (ie Comte Humbert-aux-Blanches-Mains). Unija, ki je bila najprej realna, se razvije v personalno. Ta način zveze zapusti dvoje zelo važnih posledic. Pod okriljem iste dinastije se med Dolino Aoste in Savojo razvijejo zelo bratski odnosi; vendar bo ta popustljivost zveze dala prebivalcem Doline Aoste možnost privajanja na politično avtonomijo.

Ker je bila ustvarjena v bistvu ločeno s svojim lokalnim plemstvom in posameznimi ustanovami, obdrži Pokrajina Aoste značaj «pays d'Etat» (dežele v državi), medtem ko so ostale pokrajine, odvisne od savojske rodbine, strože podrejene kroni. Od 16. stoletja dalje Dolini vlada plemiški svet 60, kasneje 25 članov, mogočni svet pooblaščenecv. Ustanovljen 28. februarja 1536 z namenom, da svetuje, si je ta parlament postopoma prisvojil oblast v odločanju o notranjih zadevah in je neposredno nastopal s svojimi pooblastili. Potem ko

je proglasil nevtralnost dežele, je v času vladanja Françoisa I. in Henrija II. dvakrat prizanesel Franciji invazijo. Kakor pravi zgodovinar Tillier, je dobila Dolina Aoste zaradi svoje nedotakljivosti vzdevek «Devica» (La Pucelle). Vendar ni bila nominalna vladarjeva oblast nikoli prizadeta; zato so si lahko vojvode počasi ponovno pridobili stvarno moč. Leta 1770 je bilo delovanje sveta pooblaščenecv skrčeno le na nekaj simboličnih funkcij. Nič manj ni res, da si je tak način izvirnega in svobodnega vladanja s pametno politiko skozi stoletja pridobil ljudstvo; spomin na to se je ohranil ter navdihuje sedanje postave.

c) Veja francoske etnične skupine

Fidèle Charrère pravi: «Rimljani so nam zapustili le kamnite sledi; njihov prispevek k oblikovanju našega rodu je neznaten in nam ga sploh ni treba upoštevati. Naša rasa je keltsko-burgundska», kakor la Franche-Comté, francoska Švica in Savoja.

Narečja francosko-provansalskega tipa se mešajo z dialekti Savoje in francoskega Valaisa. Najdemo značilne končnice na az, oz, ex, od. Primeri krajevnih imen: Perloz, Morgex, Introd — rodbinskih imen: Frutaz, Savioz, Gex, Alliod. Tudi koren «Aoste» je tipično francoski (primerjajmo Laon, Caen); sicer obstaja «Aoste» tudi v l'Isère, «Aouste» v la Drôme in še ena v Ardenih.

Na lingvističnem zemljevidu obsega Dolina Aoste znaten položaj: najvzhodnejši del francosko govorečega ozemlja. V Dolini Lysa ali v Valieise, ki izhaja iz Mont-Rose, najdemo na vzhodu najbolj oddaljene vasi, kjer govore francoščino kot materinski jezik: Gaby, Lillianaes in Fontainemore.

Alemanski koloni, ki so prišli iz Lötschentala v 13. stoletju, se naselijo v zgornjem delu Valieise: občini Gressoney-la-Trinité in Gressoney-Saint-Jean. V niže ležečem Issime, ki je ločen od Gressoneya zaradi francoske občine Gaby, govore nekoliko drugačno aie-mansko narečje; to je najjužnejši kraj zgoščenega nemško govorečega področja. Razen tega malega alemanskega ozemlja, (kjer vendar nademo francoska imena), so vsa krajevna in rodbinska imena domačinov savojskega tipa; v tem oziru ni niti najmanjše razlike med obema alpskima področjima. Če celotno prvotno prebivalstvo razume in govori francosko, vendar jezik v glavnem najbolj obvladajo najstarejše generacije in mlajše, ki izhajajo iz dvojezične šole. Italijanizmi, ki so zelo redki pri starejših, so pogostejši v govorici mladih; zaradi dolgega presledka v poučevanju materinskega jezika, ga tudi učitelji sami več ne obvladajo popolnoma.

Na deželi je še vedno v rabi narečna govorica (le patois); v srednji in nizki dolini se bo še bolj izpridila zaradi priseljevanja in govornih vplivov Piemonta. V Aosti in v trgih prevladuje italijanščina; poleg nje pa živita tudi narečna govorica in francoščina. H. E. Keller je lahko uporabil francosko inačico v Valdigne, skratka više od St Pierre in Aymavilles, ko je moral pred kratkim razdeliti formularje za jezikovno anketo. V srednji in nižji dolini pa so imeli prednost obrazci v italijanskem jeziku.

Občin je 74, razdeljene so v «frakcije». V Aosti, ki leži ob sotočju Dore in Buthiera ter na križišču poti iz Petit in Grand - Saint - Bernard, živi 33000 prebivalcev. V zgodovinskem oziru, z osrednjim položajem, z izrazitimi spomeniki in gospodarskimi dejavnostmi je to prava mala prestolnica. Teško je določiti pravo razmerje med priseljenimi Italijani, od katerih se jih je nekoliko asimiliralo, in pravimi prebivalci Aoste. 10. februarja 1901 je celotno dolinsko prebivalstvo doseglo številko 83452, oziroma 19289 družin, od katerih jih je 17621 francoskih (76754 oseb). Če razčlenimo te številke in se pri tem zavedamo umetno stopnjevane italijanske priseljenosti, je v Dolini Aoste na sto tisoč prebivalcev približno trideset tisoč ljudi iz ostale polotočne Italije, ki raje žive v glavnem mestu; večinoma so uradniki, trgovci, podjetniki, uslužbenci lesne industrije ali delavci, naplavina, ki je prekrila francosko osnovno poljedelsko prebivalstvo. Kot v Bocnu ali na Tirolskem je fašistični režim naprej poskušal potujčiti glavno mesto in je v njem zgradil težko industrijo kot pretvezo za množično priseljevanje. Na začetku stoletja neznaten, danes italijansko govoreči živelj zavzema 80% mestnega prebivalstva Aoste.

Zunaj Doline Aoste živi okoli 40000 izseljencev katerih jih je več kot 30000 v Franciji, v glavnem v Parizu. Izselsjevanje v Francijo je tu tradicionalno: «mali savojski dimnikar» iz legende skriva prebivalca Doline Aoste. Solidno organizirani izseljenci vzdržujejo najožje stike z domovino. Vsako leto se v dolini slavi «praznik izseljencev» s sodelovanjem krajevnih oblasti.

d) Gospodarstvo v ravnotežju

Dolina Aoste je relativno homogena gospodarska celota. Poleg poljedeistva, živinoreje in izkoriščanja gozdov — tradicionalni viri, — bi izgradnja metalurške industrije v Aosti, v Chatillonu izdelovanje umetne svile, izkoriščanje rudnikov (antracit iz Thuila ollomontski baker, magnetit v Cogne), slapovi in nazadnje tudi turizem, ki se močno razvija: postaje Courmayeur, Breuil, Saint - Vincente — deželi zagotovili dokajšnja aktivna sredstva, če bi lahko samostojno razpolagala z vsemi svojimi bogastvi.

Toda glavni koristnik je država. Načrt hidroelektrične oskrbe, ki mora letno doseči 4 milijarde kWh na tem področju, je važen element v italijanski energetskei politiki. Anglosasi so se ob koncu vojne sklicevali na ta činitelj, da ne bi uspela samoodločitev dežele.

Še tako podkrepljen nepristranski partikularizem Doline Aoste ne vsebuje celotne dolinske osebnosti. Zadovolji se v zelo osebnem elementu: v zavesti, da živi ob strani in volji, da pri tem ostane.

II. DOLINSKA ZAVEST

Dežela Aoste si je skovala manjšinsko zavest v obrambi jezika in s kulturnim načrtom.

a) Dvanajst let po Villers - Cotterêts!

Resnični in uradni jezik dežele je bil vedno francoski. Leta 1551 je edikt savojskega vojvode Emanuela Filiberta razglasil, da bo

rabljen izključno francoski jezik «bodisi v pravnih zadevah, procesih in pogodbah, dokumentih, preiskavah in v drugih podobnih stvareh, ker je bila vedno in v vseh časih v naši deželi in vojvodini Aoste francoščina skupnejša in važnejša kot katerikoli drug jezik». Sto let kasneje je bil ta ukrep odobren in vsi ukazi, odredbe ter potrdila treh držav Aoste, kakor tudi odgovori turinskega dvora, so morali biti napisani v francoskem jeziku, «pod kaznijo, da se iste objave razveljavijo, ker narod ne razume italijanskega jezika».

b) Zvite obljube

Leta 1848 je člen 62 ustavnega zakona zagotovil pravice francoskega jezika v javnem in privatnem življenju državljanov. Prosvetni zakon od 13. novembra 1859 (členi 189, 190 in 374) ravno v pravem času, na pragu italijanskega zedinjenja, opomni, da bo treba poučevati francoski jezik in književnost v vseh licejih, gimnazijah in osnovnih šolah francosko govorečih krajev.

Vendar leta 1879 padejo prvi udarci na račun deželnega jezika in ga tudi izključijo iz gimnazijskega jezikovnega pouka; leta 1880 je francoščina ukinjena na sodišču v Aosti; 7. decembra 1883 odlok deželnega šolskega sveta uveljavi popolno ukinitvev na vseh šolah. Dasiravno je bila vlada prisiljena spremeniti izvajanje ukrepa, se ni niti potrudila, da bi dosegla enak izid po drugi poti; 3. februarja 1892 država ukine dotacije za pouk francoščine, čeprav je prej svečano obljubila, da bo to vzdrževala; leta 1911 se jezik Doline Aoste pojavlja edinole enkrat dnevno na urnikih osnovnih šol. Tedaj si je zasebna organizacija «Zveza Doline Aoste za obrambo francoskega jezika», ki je bila ustanovljena 17. novembra 1909, naložila težko breme samostojnega financiranja pouka francoščine. Tako je jezik živel na svojem rodnem fevdu, odvisen od miloščine posameznikov, do zadnjih udarcev fašizma.

Kljub obljubam, ki jih je Mussolini obnovil zastopnikom Doline Aoste, 19. decembra 1923 črtajo 250 šol v zaselkih, zavetjih francoščine; odlok od 22. novembra 1925 dokončno in korenito odpravi francoščino iz vseh javnih in zasebnih šol. 19. oktobra 1926 Zveza Doline Aoste naslovi Viktorju Emanuelu III, ganljivo prošnjo, izraz skrajne sile in dostojanstva: «Sire, podpisani... si drznejo z brezmejno bolečino... v svoji materinščini, katere uporaba še ni odpravljena... priklicati vsemogočno posredovanje Vašega Veličanstva za povrnitev neprecenljive škode, ki so jo pravkar utrpeli. Ponovni izbruh sovražnosti in skrajne krutosti, da bi uničili vse, kar se od blizu ali od daleč dotika naše večstoletne jezikovne dediščine, nas navdaja s skrajno bolečino...»

Zakonski odlok, ki je izšel 15. oktobra 1925, zahteva uporabo italijanščine v vseh sodnijskih uradih in predpisuje hude kazni za tiste, ki bi hoteli uporabljati francoščino. Spremenijo zemljiške knjige in občinske sezname, ker so pisani v francoskem jeziku; «Zveza Doline Aoste» razpade, trgovci morajo umakniti francoske napise nad trgovinami (ukazi fašistične federacije od 10. januarja 1939).

Leta 1926 je bila Aosta povzdignjena na položaj pokrajinske prestolnice in z namenom, da potopi dolinsko manjšino, je njeno področje obsegalo tudi Canavais. Jules Brocherel omenja ob tej priliki: «Zelo hitro smo spoznali ceno, ki jo bi imela ta čast. Glavno mesto province, je bilo preplavljeno z uradniki, uslužbenci, namenjenimi pisarnam, ki so se množile ko gobe po dežju. Komaj so se ti južnjaki priselili, so od odrevenelosti izbuljili oči, počutili so se, kot da bi nasedli na tujem ozemlju. Pomislite! Časopisi, imena ulic, nazivi trgovin, vse je bilo pisano v francoščini, domačini so govorili neko nerazumljivo narečje! Počutili so se ko žrtve hudega privida... Polku improviziranih birokratov se je najbolj mudilo z vso gorečnostjo porušiti to oddaljujočo se, nenavadno podobo. Sovraštvo do Francozov ni več poznalo meje. Občine so sprejele odločne ukaze, da takoj italijanizirajo vse, kar zveni francosko. Tedniki, ki so bili prisiljeni izhajati, so morali spremeniti naslove, debelo tiskane napise ter se potruditi, da niso uporabljali niti besedice francoščine... Ni treba naštevati etap v ogorčeni vojni, katere cilj je bil zbrisati najmanjšo sled francoščine v Dolini Aoste. Tako žgoče ponižanje ne bo pozabljeno.» Po vladnih in prefekturnih navodilih prekrstijo občine in njihove frakcije, odlok od 22. julija 1939 poitalijani zadnja imena 32 francoskih krajev. Vzporedno so pripravljali poitalijančenje priimkov približno 18000 družin.

d) Herojska zvestoba

Demokratska Italija, ki se je, dasi ne vedno uspešno, prizadevala izbrisati vse sledove dovršene brutalne politike, ni mogla več vztrajati pri tem. Spodobi se, da se spomnimo velikega upornika Emila Chanouxa. Bil je intelektualec ljudskega porekla, soustanovitelj (z duhovnikom Josephom Trèves) krajevnega gibanja »Mlada Dolina Aoste«, vodja dolinskih partizanov v temačnih letih pred vojno in med njo. Rojen je bil leta 1906 v kmečki družini iz Rovenauda, v občini Valsavaranche. Notar Emile Chanoux je postal doktor prava na turinski univerzi s tezo o manjšinah in zveznem sistemu, kjer je pridigal o izredno pametni zamisli, »zvezi narodov...«, ki bi to bila v pravem pomenu besede: kot kulturna in jezikovna zveza, ki temelji na skupni tradiciji.« Kot nasprotnik etatizma je izjavil: »Vse ostalo je le slab nacionalizem, ki podpihuje vojne in sovraštvo.« Avtonomne pokrajine, ki so le preprost, neznaten ukrep v današnji državni tvorbi, »ne smejo biti koncesija države, temveč morajo privreti iz želje ljudstva.« Njegovo zelo učinkovito delovanje, ki se ni omejevalo le na ožjo domovino, je v veliki meri olajšalo osvoboditev Savoje. 19. decembra 1943 sta Emile Chanoux in Ernest Page na tajnem sestanku v Chivassu podpisala »Deklaracijo zastopnikov alpskega prebivalstva«. Listina je potrjevala nujnost posebnega zakona za alpske meje Italije, na podlagi trojne politične, kulturne in gospodarske avtonomije. Zaradi njegovih francoskih čustev ga je izdal neki partizan, ki ni bil iz Doline Aoste; zaprii so ga nacistični fašisti. Po policijskem mučenju je ravnodušno umrl 18. maja 1944, na dan vnebohoda. Po njegovem tragičnem koncu, je separatizem popolnoma zajel celotno deželo. Ta križen trenutek za Dolino Aosto je podkrepil tudi prihod francoskih vojakov.

e) Prepuščeni sami sebi

Toda politične špekulacije velesil nasprotujejo Franciji in Dolini Aoste. Američani ukažejo Francozom, naj se umaknejo: 24. junija 1945 zadnjič korakajo po mestu Aosti. Vendar sprejme francoska vlada peticijo s 25000 podpisi, naj podpre Dolino v želji po samoodločbi. 18. maja 1945, na dan obletnice Chanouxevega žrtvovanja, se 20000 dolinskih prebivalcev (visok odstotek aktivnega prebivalstva), ki so se spustili z gora, javno odloči za plebiscit. Vendar manifesti, številne zahteve, predlogi, pisma in brzojavke, ki so bili naslovljeni na Društvo združenih narodov (»Le Monde«, od 13. februarja 1946), zaveznikom (Spomenica Osvobodilnega ljudskega komiteja Doline Aoste od 4. septembra 1945, poslana Trumannu, Stalinu in Attleeju) in francoski vladi, niso prav ničesar uredili; enodušna želja ljudstva ni pritegnila niti pozornosti sveta niti Francije. 26. marca 1946 so se anglo-amerikanske sile spustile v boj s tisoči prebivalcev Doline Aoste, ki so še enkrat zahtevali plebiscit, sklicujoč se na atlantsko ustavno listino.

III. AVTONOMIJA

Po 6. oktobru 1944 sta Osvobodilni komite severne Italije in predsednik Bonomi v sporočilu prebivalcem Doline Aoste zagotovila, da bodo njihove pritožbe po vojni uslišane. Konec aprila 1945 je nenadoma nastopil polom nacifašistov; 7. septembra 1945 sta se pojavila dva zakonska odloka, ki sta prinesla Dolini Aoste avtonomijo. 1. januarja 1946 sta postala veljavna; to je datum obnovitve dežele pod italijansko oblastjo.

Toda republikanska ustava od 27. decembra 1947, ki je v pogodbi določila ustanovitev petih pokrajin, obdarjenih s »posebnimi oblikami in položaji avtonomnosti«, je ponovno postavila zakonski problem.

a) Zeljena avtonomija

V prvih dneh maja 1945 je Mgr. Stévenin prikazal uglednim osebnostim Akademije Saint-Anselme načrt avtonomije Doline Aoste, kar sta Osvobodilni komite in Izvršni komite odobrila »zaradi trenutno nemogoče priključitve k Franciji«. S tem besedilom je v glavnem dolinski svet 3. marca 1947 odgovoril ustavodajnemu zakonodajalcu. Naslanjalo se je na 4 osnovne točke:

1. Avtonomni sistem vladanja švicarskega kantonskega tipa.
2. Popolna in stalna prosta cona.
3. Popolna last voda in zemeljskih bogastev.
4. Zagotovilo novega zakona (Društva združenih narodov).

b) Dobljena avtonomija

Ustavni zakon št. 4 od 26. februarja 1948 dovoljuje 35 članov v dolinskem svetu. To je vrsta manjšega parlamenta, ki je pravno usposobljen za volitve manjšega parlamenta, ki je pravno usposobljen za volitve lokalnih zakonov v seriji pokrajinskih zadev, ki mu pri-

padajo: zakon javnih pokrajinskih ustanov in njihovega osebja, občinskega zemljišča, poljedelstva in gozdov, cest in javnih del, lova, ribolova in turizma. V drugih, važnejših zadevah pokrajinski zakoni lahko posredujejo le z izvajanjem enega izmed državnih zakonov (industrija, trgovina, hidroelektrična energija, rudarstvo, pokrajinsko in občinsko finančno stanje, prosveta). Dolinski svet, ki je bli izvoljen za štiri leta, predstavlja odbor, ki ga sestavljajo predsednik in sedem prisednikov. Vodja pokrajinske uprave, predsednik odbora, je prav tako državni zastopnik. Ker je sprejel prefektove posle, so mu vsaj na papirju na voljo »questura« in »karabinjerji«.

Koordinacijski komite, ki ga sestavljajo dva državna zastopnika in en pokrajinski, pregleduje odločitve Pokrajine. Njegov predsednik, zastopnik ministra za notranje zadeve, dovoljuje pokrajinske zakone. Zavrnitvi lahko nasprotujejo, ne le zaradi prekoračenja uradne oblasti, temveč zaradi ugodne priložnosti, kadar »zakon nasprotuje koristim naroda ali drugih pokrajin.« (Člen 31.) Ustavno sodišče v prvem primeru, parlament v drugem razreši spor. Takšen sistem zaščite odvzema avtonomiji to, kar je bistvene važnosti.

c) Stvarna uresničenja in »prosta cona«

Avtonomija je rodila največ sadov v materialnem oziru; izboljšanje stanovanj, cest, turistične opreme. Tu sta si državni in pokrajinski interes eno in isto. Država ima vse ugodnosti za razvoj izgradnje; to pospešuje priseljevanje in s tem asimilacijo dežele.

Toda četrto poglavje statuta, ki je postavil deželo v prsto cono, je danes — sedemnajst let po objavi! — še vedno v stanju enostavnega načrta. Res je, da bi uresničenje tega terjalo nekaj proračunskih žrtev; postavitev carinskih postaj na Point-Saint-Martin bi na vsak način preveč očitno podkrepilo osebnost Doline Aoste.

Kakorkoli naj že bo, brezbriznost tako temeljne uredbe ustavnega zakona in neučinkovitost prizivnih sredstev kakor za stavo dokazujeta zelo navidezen značaj pokrajinskih avtonomij; slabotna skupnost ne more obvezati državo, sredi katere živi, naj bi spoštovala dolžnosti, ki jih je le nerada sprejela; tem bolj, ker Dolina Aoste ne uživa nikakršnega mednarodnega poročstva, kakor Južna Tirolska ali tržaški Slovenci; Francija, z razliko od Avstrije, ni nikoli pokazala zanimanja do province, ki se je borila za osvoboditev.

d) Jezikovna enakopravnost?

Načelno je francoščina enakopravna italijanščini (Pravilnik, člen 38.) Toda precejšnja je razdalja od pravila do njegove uporabe. Pravilnik sam izvzema sodnijske zadeve, ki morajo biti pisane v italijanskem jeziku.

Državna uprava praktično sploh ni računala na jezikovno enakopravnost. Na postaji in na pošti so redki uslužbenci, ki pravilno govore francoščino, še veliko, če jo sploh razumejo.

Pokrajinska in lokalna uprava, ki je šole ne podpirajo dovolj, ima mnogo težav, da bi oživila jezik, ki so ga zatrii fašisti in ki se je ohranil v praksi le kot narečje.

Vsekakor se v šolah vseh stopenj — razen v otroških vrtcih — poučuje francoščina, ki je enakovredna italijanščini. Pač pa je to učni jezik le za nekatere, maloštevilne predmete, ki so praktično prepuščeni na voljo učitelju. Ker se prosvetno prisedstvo ne nahaja na listi samostojnih pokrajinskih kompetenc, državna zakonodaja ni dala možnosti postaviti avtonomen pokrajinski učni kader. Zato so se morali temu odpovedati in se niso obrnili, kakor bi bili neskončno želeli, na učitelje tuje narodnosti kot so dolinski izseljenci v Franciji. Ti so sprejeli francosko državljanstvo, nikoli pa niso prenehali govoriti domačega jezika. Učiteljem se upira izvrševati dodatne ure francoščine, ker se jim honorarji zde prenizki. Francoščina je silno zane-marjena v otroških vrtcih: to zagovarjajo z dejstvom, da se potreba po dvojezičnosti pojavi šele v obdobju obveznega šolanja, bodisi že na začetku osnovnih šol (les écoles élémentaires; les écoles primaires). Tu se pojavi nevarnost za otroke, ki govore narečje; to je obenem huda napaka v sistemu jezikovne zaščite: namesto da bi izkoristili njihovo naravno sposobnost, poteptajo in uničujejo narodnostni jezik že pri najmlajših.

Pouk francoščine so poskusili tudi nadzorovati. Toda to delovanje (kot katerokoli drugo, ki je namenjeno francoskemu jeziku) je bilo močno ovirano zaradi ustroja akademske discipline, ki striktno ostaja v rokah Rima. Pri prosvetnem ministru lahko nasprotujejo kaznim za kršitev predpisov, ki jih določi prisednik. Na odobrenje doičenih kazni zaradi pregreška zoper francoski jezik pa je treba čakati s centralne instance; ali ni to pravo zasmehovanje? Pokrajinska vlada je začela neobvezno poučevati nemščino v Gressoneyu in v Issimu.

Sistem Doline Aoste se nam zazdi silno skrčen, če ga primerjamo s šolskim statutom Južne Tirolske: francosko govoreča manjšina, z razliko od manjšine nemškega jezika, ne razpolaga s posebnimi šolami, kjer bi potekal ves pouk v domačem jeziku.

e) Stranke in cerkev

V Dolini Aoste je zastopana večina italijanskih strank. A v glavnem dve skupini tekmujeta za volilne glasove prebivalcev: Zveza Doline Aoste je pravo dolinsko gibanje za avtonomnost, ustanovijo jo je dolinski mučenik Emile Chanoux; krščansko-demokratska stranka pa je organizirana v nacionalnem okviru. Ta dualizem, ki skupno nasprotuje Tirolcem, zbranim v Südtiroler Volkspartei, v precejšnji meri škoduje obrambi avtonomije. Zveza Doline Aoste se bori le za ohranitev avtonomije in francoskega jezika, krščansko-demokratska stranka, pa razen nekaj neodvisnih osebnosti, raje javno priznava avtonomnost na papirju in vodi rimsko politiko. Krščanski demokrati in njihovi pristaši se opirajo na zelo vplivno cerkev v Dolini, ki, v nasprotju z ostalim svetom, stoji na strani centralne oblasti ter nasprotuje jeziku in tradicijam vernikov. Leta 1954 so dobili 40% glasov in 25 sedežev v pokrajinskem Svetu; Zveza Doline Aoste in levec sta se morali s 60% zadovoljiti z 10 poslanci. Vsi poskusi, da bi spremenili volilni zakon v proporcionalnem smislu, so propadli zaradi krščan-

sko-demokratske opozicije. Sveta inkvizicija je aprila 1959, mesec dni pred volitvami, dobila znameniti odlok, v katerem so zagrozili z izobčenjem ne le komunističnim in socialistično-marksističnim volilcem, temveč tudi vsem, ki bi oddali glasove za enega svojih zaveznikov, bodisi prioznostnega, bodisi takega, ki bi temu nasprotoval in bi ga predhodno vpeljali v zvezo. Direktno so merili na Zvezo Doline Aoste, ki pa je kljub temu zmagala na volitvah, sporazumno s stranikami levice. Seznam »Plazečega se leva« (»Le Lion Rampant«) je dobil 25 sedežev v pokrajinskem svetu in pravico formirati odbor. Ko se je končno proporcionalno glasovanje ustalilo, je »Plazeči se lev« zopet zmagal 1963.

Po volitvah so se nagnjenja Dolincev nekoliko zbližala. Duhovščina, ki bi se povrnila k svojim tradicijam neodvisnosti in pravičnosti, bi lahko obilno pomagala. Narod ne sme biti več razdeljen zaradi zvestobe do dežele in poslušnosti cerkve. Treba je prenehati živeti v tem nemoralnem položaju, ki tako škoduje sedanjim interesom. Toda pomirjenje mora biti osnovano na zdravih in resničnih temeljih, nikakor pa ne na spretno prikriti zapuščenosti.

IV. TROJE BOJAZNI, ENO UPANJE!

Grožnje pritiskajo na dolinsko etnično skupino, ki je tako pogumna in domoljubna, a preveč izolirana in omejena.

a) Negotovost jamstev

Ne smemo se v preveliki meri zadovoljiti z zakonitim videzom in preveč računati na ustavno poroštvo. Zvezo med državo in avtonomno pokrajino lahko ugotavljamo le v mejah oblasti.

Ustavno sodišče ni sploh v ničemer pripomoglo k realizaciji proste cone, v nadomestilo pa je Pokrajini ukinito nekaj važnih privilegijev. Odlok od 23. junija 1961 odboru odvzame pravico razpuščanja občinskih in upravnih svetov javnih ustanov zaradi javnega reda (v tem primeru zaradi korupcije). Člen 43 vendar pokrajinskim oblastem priznava nedoločno široko pravico razpuščanja in pri tem ne navaja nobene razlike med raznimi motivi (javnega reda in med drugim tudi motiv stalne nezakovitosti). Istega dne je visoka sodna oblast izdala v škodo oblasti na Južnem Tirolskem še dve drugi odločitvi, katerih kompetence si je bilo prav tako lahko razlagati, njihov cilj je bila omejitev. Odlök iz leta 1964 je Dolini odtegnil uporabo vodne sile in jo v nasprotju s statutom prenesel v roke nacionalne družbe.

b) Priseljevanje

Naval z juga ni prenehal, dasiravno ni več krepke organizacije, a pokrajina se temu ne more upirati. Ne varuje je nobena klavzula, medtem ko srečnemu otočju Aaland Finska jamči, da ne bo priseljevanja s Finske. Nasprotno pa se pri tem močno sklicujejo na ustavno svobodo pristojnosti državljanov (in tujcev, ki ne govore francosko) ter na državljansko enakost. Tako lahko popolnoma razkosajo vsak

poskus pokrajinske samoobrambe (kot določitev časa prebivanja za pravico glasovanja na krajevnih volitvah).

Sicer pa je zmogljivost asimiliranja tako skrčene skupnosti že sama dovolj omejena. K temu lahko še prištevamo poljedelsko krizo, ki slabša položaj v goratih predelih, ki so zadnji branik francoskih tradicij.

c) Televizija ne more nadomestiti vsega

Zaradi televizije hitreje izginja narečje, tako pa tudi nastaja nepopravljiv razdor s francosko preteklostjo. Tega ne morejo nadomestiti vsakodneвне desetminutne oddaje francoščine in narečja na turinskem radiu. Vznemirjen zaradi nove grožnje je pokrajinski svet na seji 4. marca 1960 naročil odboru, naj se začne pogajati, da bi postavili postajo, ki bi omogočila sprejemati švicarske in francoske programe. Besedilo sklepa se je glasilo:

»Z ozirom na nujnost zagotoviti Dolini Aoste obstoj materinskega jezika in pravičen razvoj dvojezičnosti, ki jo je v naši pokrajini osnoval republiški zakon; po ugotovitvi, da neki jezik lahko obdrži svoje pravično mesto le kolikor uživa iste pravice kot drug jezik.

Glede na člen 38 posebnega zakona za avtonomno pokrajino Doline Aoste, ki pravi, da »v Dolini Aoste ima francoski jezik iste pravice kot italijanščina« in člen 6. italijanske republiške Ustave, ki trdi, »da republika podpira jezikovne manjšine s pomočjo posebnih ukrepov«,

zaradi trenutne važnosti glede posesti obeh jezikov, ki pomenita izvor duhovnega obogatjenja in turistične važnosti Doline, ki ne bo prenehala naraščati, ko bodo v kratkem dokončali predora pod Mont-Blanc in Grand-Saint-Bernardom,

pokrajinski svet Doline Aoste potrjuje nujnost, da se reši ta problem in pooblašča pokrajinski odbor, da organizira na njenem teritoriju reiejno postajo, ki bo dovoljevala dolinskemu prebivalstvu slediti radijskim in televizijskim programom francoskega jezika sosednjih dežel, Francije in Švice. V sedanjih pogojih je zelo težko sprejemati radijske oddaje, sploh nemogoče pa je gledati televizijski spored. Tako bi se resnično razvila kultura našega prebivalstva, ki je močno navezano na materinski jezik.«

Nujno sta potrebna privolitev in sodelovanje pariške vlade, ki pa se zelo boji vznejevoljiti Rim; vendar Italija sama spoznava v ustavi dvojezični značaj Doline.

d) Upanje pred otvoritvijo dveh predorov!

Medtem ko pripravljajo evropsko federacijo, odkoder naj bi prišla rešitev, ima dolinska manjšina še eno možnost pred seboj: otvoritev predorov pod Mont-Biancom in Grand-Saint-Bernardom. Oba preseka, ki pripravljata stalno priročne zveze s francosko govorečimi deželami in ki z njimi pospešujeta mogočno trgovsko in turistično gibanje, lahko na neki način oživita pogoje, ki so pred tisoč petsto leti odvelkli Dolino Aoste na etnično in kulturno sled galo-romanskih dežela.

TONE KUNTNER

Pesmi

PRIDI

*Pridi, zaslutil sem te.
Preprosta in lepa kot kmečko dekle pridi,
kakor nevesta
in jaz bom tvoj ženin, če boš hotela.*

In bom povabil na tisoče svatov.

ZDAJ BO TO SAMO SPOMIN

*Zdaj bo to samo spomin,
kot vaza,
ki sem ti jo dal
in rože,
ki jih kupiš v cvetličarni.*

*Saj rože bodo same ovenele
in vazo boš lahko razbila
kadarkoli.*

NAVADEN POTNIK

*Navaden potnik sem
in rad sedim pri oknu
in rad premerim svet,
ki mimo gre:*

*žito,
žito,
žito
in dekle,
ki se v žitu izgubi.*

*Vlak drvi
ko vrag v neskončno polje.*

TVOJE SONCE

*Tvoje sonce sem, ki se ti smejem,
tvoje sonce sem, ki te ogrejem,
tvoje sonce sem, ki ti popijem
solze z lic.
Iz mene izvira tvoje ime,
Sonja moja.*

RADA IMAS LEPE ZGODBE

*Rada imaš lepe zgodbe.
Kadar sva sama
in ti od sreče zmanjka besed,
me vedno prosiš, naj ti kaj pripovedujem.
Izmislim si zgodbo iz najine prihodnosti.
Samo ne o smrti, me prosiš.
Zato ti tudi nobene zgodbe ne povem
do konca.*

RADA IMAŠ

*Rada imaš popoldansko sonce na oknu,
ki te napravi neizrekljivo lepo v moji sobi,
rada imaš moje roke, ki te objemajo,
rada imaš moje oči, ki te gledajo,
rada imaš moja usta, ki te poljubljajo, —
le časa, časa nimaš rada,
ki tako hitro beži.*

V TVOJI SOBI BOM PUSTIL GORETI LUC

*Voz bo stal pred hišo
in prijatelji me bodo pričakovali.
Jaz se bom mudil pri tebi.
Imela bova še urediti veliko stvari.
Dokončno se bova pogovorila o prihodnosti
in imela boš veliko vprašanj.
Ne bom ti odgovarjal, ker bom mrtev.
V tvoj sobi bom pustil goreti luč.*

O NACIONALNOSTI IN HUMANIZMU

II.

Gotovo je, da je imela ob svojem začetku sleherna nacionalnost nekakšno »skupno zgodovino«, toda taka zgodovinska skupnost ne more postati stalni narodni pokazalec.

Zatorej bi bilo potrebno, da bi bila nacionalna enotnost vselej dana, ne da bi jo bilo treba dovrševati in znova ustvarjati, to se pravi, da bi imperializmi ne obstajali ali da bi vsaj enako obravnavali posamezne frakcije ene in iste nacije. Imperialistična dejanja in lokalne ali regionalne različice zgodovinskih dogajanj gotovo bolj ali manj škodujejo nacionalni homogenosti, so pa drugotnega pomena toliko časa, dokler niso korenito spremenili lingvističnega in rasnega značaja določenega prebivalstva. Mnogoštevilna in nasprotujoča si zgodovinska naključja ne morejo služiti kot značilni kriterij za narodnost.

Pokrajine in etnične družine

Znotraj slehernega naroda obstajajo posamezni podrazdelki, to je pokrajine. Pokrajina je po svojem bistvu pojem iz fizične in ekonomske geografije; dialektični, kulturni in rasni odtenki, ki jo prav tako lahko označujejo, pa so preslabotni, da bi mogli biti odločilni. Pokrajina nima svojega neodvisnega intelektualnega življenja ne svoje pokrajinske zavesti, ker nobeno izmed treh temeljnih dejstev individualnega življenja (položaj v produkcijskih odnosih, jezik, ljubezenski in družinski odnosi) s pokrajinsko pripadnostjo ni globlje prizadeto. Čeprav so te regionalne razlike kaj malo pomembne, pa se ob njih vendarle zastavlja sicer dokaj nevažno, pa kljub temu realno vprašanje o decentralizaciji, vprašanje federalizma v okrilju nacije.

Med posameznimi narodi obstaja nekakšna podobnost, nekakšna bolj ali manj ozka sorodnost. Tako obstajajo n. pr. takšne etno-lingvistične družine, kot so latinski ali semitski narodi, ali pa

družine družin, kot so Indoevropecji ali Hamito-Semiti. Sicer važnosti teh podrobnosti genetičnega značaja ne gre precenjevati, kajti določen jezik je prav tako lahko močno podoben nekemu drugemu, po izvoru različnemu jeziku, to pa zaradi najrazličnejših konvergentnih vplivov.

Obstajajo tudi civilizacijske sorodnosti, ki pa ne sovpadajo z lingvistično; tako imamo lahko tehnična, socialna ali religiozna dejstva, katerih razprostranjenost ne sovpada z lingvističnimi družinami, so pa vendarle vez med etnično zelo različnimi narodi.

Rojstvo, razvoj in smrt narodov

Narodi, kot sleherni živ oragnizem, niso niti večni niti nespremenljivi: oni se rode, se preoblikujejo, potem pa umro ali se za dlje časa obdrže.

Rojstvo, razvoj in smrt narodov so odvisni:

- a) od geografskih faktorjev;
- b) od notranjih faktorjev: rasnega sestava, števila rojstev in smrti, iznajdb in uporabe tehničnih sredstev, socialnih in političnih bojev, ustvarjanja in širjenja ideologij;
- d) od zunanjih faktorjev: odnosov sile med narodi in rasnih, ekonomskih in kulturnih vplivov drugih narodov.

Vsi ti faktorji vplivajo drug na drugega. Troje izmed njih je prav posebno važnih: materialna sredstva občevanja, demografski razvoj in nadštévilnost prebivalstva, ki lahko iz tega izhaja (ki pa je vedno odvisna od danih produktivnih sil in dane socialne zgradbe), in odnosi sile med narodi.

Nastanek naroda ima vedno za izvor nekakšno gibanje prebivalstva, izseljevanje ali priseljevanje, nekakšno cepljenje v okrilju že obstoječe etnije. Oba na ta način razcepljena dela sta lahko podvržena različnim geografskim vplivom, različnim tujim (predvsem rasnim) vplivom; odnosi med obema skupinama se lahko pretrgajo. To ima lahko za posledico prekinitev etnične enotnosti in nastanek dveh ali več jezikov, dveh ali več različnih narodov.

V teku mnogih tisočletij, kolikor je trajala naselitev zemlje, je človeštvo po postopni cepitvi prišlo od take verjetne (toda ne zanesljivo dokazane) enotnosti do današnje etnične sestave. Bolj ali manj daljne sorodnosti med posameznimi jeziki so rezultat tega historičnega razvoja.

Narod se dalje razvija zlasti v svoji družbeni strukturi in v celotnosti svoje civilizacije. Bistvena značilnost razvoja določenega naroda je njegova težnja po enotnosti, homogenosti, težnja za polnejšim življenjem. Lahko pa se zgodi, da se vsi različni aspekti naroda ne razvijajo istočasno, zato ima ta razvoj trenutne regresije.

Kadar nastane sredi anarhičnega razkroja prejšnje enote nova etnija, je njen lingvistični položaj najpogosteje položaj skupine sorodnih govorov; tak je bil n. pr. položaj francoske etnije po razsulu latinske enotnosti. Ko se v okrilju take skupine govorov izoblikuje

skupni jezik, ki postane hkrati tudi književni jezik, lahko govorimo o prehodu od nacionalnosti k naciji. Skupni jezik se nikoli ne pojavi spontano v vsem narodu; skupni jezik je bolj ali manj zavestno delo vodilnih razredov ali intelektualnih skupin. Ta skupni jezik ni nikoli docela natančno vzeto materinski dialekt določene krajevne frakcije prebivalstva, ampak je kombinacija različnih narečij; oblikuje se na temelju osrednjih in je bolj ali manj obarvan s potezami perifernih narečij. Tako je n. pr. italijanščina modificirana toskanščina, srbohrvaščina pa modificirana hercegovščina. Nekateri jeziki, n. pr. francoščina, so v ožji zvezi s centralnim dialektom, medtem ko so drugi, n. pr. nemščina, prej kombinacija različnih dialektov.

Primer začasne regresije imamo v grških dialektih, iz katerih se je razvil prvotni skupni jezik, ki pa je pozneje nazadoval do stadija dialekta, dokler se ni v novejšem času razvil drugi grški skupni jezik.

Izraz nacionalnost lahko uporabimo tudi za etnijo, ki še ni uresničila svoje politične enotnosti in neodvisnosti ali pa ju je izgubila. Norvežani, Bolgari, Židje in Birmanci sodijo med številna ljudstva, ki so si bila nekoč že izoblikovala svojo nacionalno državo, ki so kasneje svojo politično enotnost izgubila, potem pa znova pridobila.

Lingvistični razvoj se križa z ekonomskim, družbenim in političnim razvojem, pa z njimi popolnoma ne sovпада: skupni italijanski jezik obstaja že izza konca srednjega veka, politično enotnost pa je Italija dosegla šele konec devetnajstega stoletja.

Nekatere nacije, ki imajo svoj skupni jezik in so na visoki stopnji gospodarskega in kulturnega razvoja, niso uresničile svoje politične enotnosti ali pa so jo izgubile; takšna je etnija nemškega jezika in takšna je tudi etnija angleškega jezika, medtem ko so imeli gospodarsko zaostali narodi kot Kitajci pred l. 1950 in Japonci pred l. 1868 približno že stoletja ali celo tisočletja svoj skupni jezik in jasno izoblikovano nacionalno državo.

Smrt določene etnije nastopi bodisi zaradi divergentnega razvoja in cepitve ali pa povsem preprosto zaradi njenega uničenja.

K prvemu primeru sodita slovanska in latinska etnija, katerih razpad je povzročil nastanek novih nacij, k drugemu pa Sumerci, Galci, Dalmati, Tasmanci in stari Prusi.

Narod preneha obstajati, kadar je njegov jezik popolnoma izginil iz ljudske govorne rabe. Če pa določen jezik, ki so ga bili za vsakdanjo rabo že opustili, še nadalje služi kot učeni, kulturni jezik, in če ta jezik ni ustvaril novih nacionalnih jezikov, pa more biti kljub vsemu še vedno opora določeni etniji, ki jo lahko oživlja močna nacionalna zavest. Tak je primer Hebrejcev in egipčanskih Koptov.

Izguba narodnega ozemlja in razkropitev pripadnikov naroda je zelo resen dezagregacijski dejavnik, ki pa nujno še ne pomeni smrti tega naroda, kar nam dokazuje spet židovski primer. Zato da se v takih primerih narod ohrani, imata važno vlogo obstoj določene nacionalne ideologije (verske ali drugačne) in kulturna sila le-te, vendar pa tudi to ni nujno, kakor dokazuje preživetje Mordvinov in zlasti Ciganov.

Narodi v moderni dobi

Potem ko že nekaj stoletij sem postajajo bistvene značilnosti moderne civilizacije nekaj splošnega, je danes videti, ko da je zgodovina narodov stopila v novo fazo in da smo priča pospešenega splošnega razvoja.

- a) Naselitev Zemlje še ni popolnoma končana, bliža pa se svojemu koncu. Skoraj nič več ni neposeljenih, praznih ozemelj, relativna prenaseljenost je bolj omejena, mešanje in množično izseljevanje postajata redkejši pojav. Razen tega so se občevalna sredstva neizmerno izboljšala, zato pa velika preseljevanja, če o njih sploh lahko govorimo, nimajo za posledico pretrganja odnosov z matično deželo. Rezultat tega je, da se nove etnije več ne ustvarjajo.
- b) Vse etnije pridobivajo druga za drugo pospešeno in na vseh področjih na kohezijski sili. Nastajajo skupni narodni jeziki, ureničuje se gospodarska enotnost in narodi si pridobivajo ali izbojujejo neodvisnost in politično enotnost. Ustvarjajo se narodne države ali pa se koncentrirajo. To je doba splošne demistifikacije in čas, ko se ljudje vse bolj zavedajo temeljnih stvarnosti svoje eksistence, zlasti pa doba nacionalnega osveščanja.

V sto petdesetih letih je tako izoblikovalo svoj skupni jezik okoli dvajset evropskih narodov, dobilo svojo neodvisnost in okrepilo narodno zavest. Ista težnja, to podpovršinsko valovanje, zmaguje zdaj v Aziji, je zajelo Afriko, se poraja v Ameriki, v zahodni Evropi in Oceaniji.

Samo pristaši dogmatične ekonomike lahko menijo, da je narod zgodovinska kategorija neke določene, meščanske dobe, produkt kapitalizma. Kako neki bi mogli trditi, da so švedska, ruska, korejska in perzijska nacija zgolj posledica kapitalizma in da se francoska zgodovina začne z letom 1789 ali v najboljšem primeru z renesanso?

Gotovo drži, da so nastanek industrijske civilizacije, rojstvo meščanskega in delavskega razreda, razvoj prosvete in odnosov med človeškimi skupnostmi v svetovnem merilu globoko preobrazile tisto tokilanj staro stvarnost, ki ji pravimo človeštvo.

Poleg nacionalnosti, ki so bile že izza časov fevdalizma strnjene in organizirane v neodvisnih državah, in drugih, ki so si pridobile neodvisnost v zvezi z nastankom kapitalizma, se zdaj razvijajo gibanja in nacionalne države v tesni povezavi z zmago socializma. Pojav socialistične družbene zgradbe, ki jo označuje etatiistično načrtno gospodarstvo, in razvoj ljudske kulture, ta razvoj etničnih skupin, ki gre vedno v isti smeri, še pospešuje. Še bolj kakor devetnajsto je dvajseto stoletje stoletje narodov.

Vendar pa se tu postavlja naslednje vprašanje: ko bodo odpravljeni odnosi sile med narodi, ko se bo razvilo mirno izmenjavanje vsakovrstnih dobrin in ko se bo osnovala brezrazredna družba, ali se bo takrat uresničilo postopno zlitje jezikov in narodov ali ne?

Danes ne moremo še reči, ali se bo to zgodilo niti ali bi bilo to želeti. Če se bo, potem lahko domnevamo, da bomo najprej priča

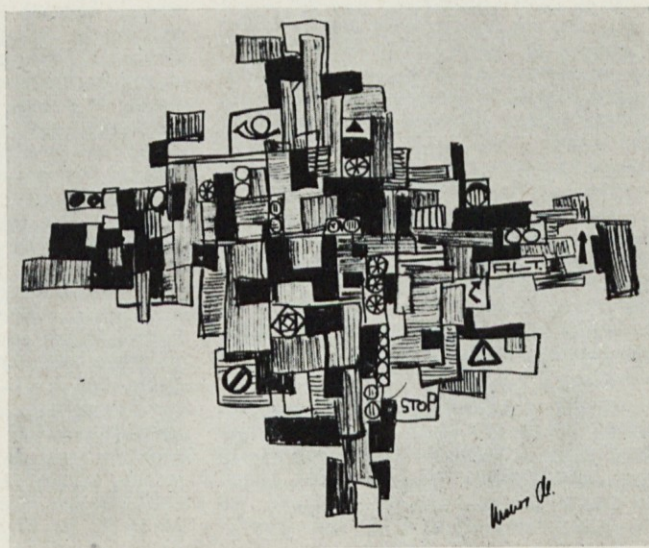
zlitju jezikovno najbolj sorodnih narodov, preden bo prek več vmesnih stopenj prišel do nastanka svetovnega naroda in jezika.

Lahko pa popolnoma zanesljivo trdimo, da nešteti jeziki, ki hočejo biti mednarodni in ki so jih skovali zadnje čase ter pravzaprav niso nič drugega kakor latinsko-germanska mešanica, nimajo na sebi nič internacionalnega, zato pa nič takega, kar bi dalo slutiti, kakšen naj bi bil ta svetovni jezik.

Povemo naj tudi, da zdaj še prav nič ne kaže, da bo šel razvoj v tej smeri. Zdi se kaj verjetno, da geografskih in rasnih dejstev ne bo mogoče nikoli tolikanj omajati in poenotiti, da bi bilo takšno posvetovljenje mogoče in zaželeno. Medtem ko danes ponehavajo masovna izseljevanja, medtem ko se v vsakem narodu krepí narodna kultura, medtem ko intenzivnejše kulturno življenje in močnejša narodna zavest še krepita povezanost z materinim jezikom, ni videti, kako bi se moglo takšno zlitje uresničiti, razen če bi ga omogočil kak imperializem ogromnega obsega.

Najmanj, kar lahko trdimo, je, da gre tu zgolj za nesmiselne in nezanimive špekulacije, ki bodo sicer živele še stoletja dolgo, a je njihov edini konkretni pomen ta, da prikrivajo nacionalne stvarnosti in služijo tako temu ali onemu imperializmu.

Bilo bi želeli, da bi se vsi humanisti, vsi napredni ljudje že enkrat znebili utopij, iluzij in abstraktnih pogledov na človeka; bilo bi prav, da bi sprejeli etnično diferenciranost takšno, kakršna je, kot temeljno danost človeškega bivanja.

POEZIJA V PIEMONTSKIH GOVORIH IN V GOVORIH DOLINE AOSTE

Prav lahko bi označili kot »patoiško« poezijo piemontskega in valdostanskega pobočja Alp: »patois« je namreč vsakdanji izraz, s katerim imenujemo cisalpinske dialekte, ki niso piemontski, in prav nič zaničevalnega ni v tem izrazu, kot je to v Franciji. Ti dialekti, ki jih torej največkrat označujemo z imenom »patois«, spadajo pravzaprav k dvema različnima jezikovnim skupinama, k provansalski in k frankoprovansalski.

Provansalski, ali z modernejšim izrazom okcitski prostor (kjer se govori »lingua d'Oc«) obsega v Piemontu začetke dolin, ki se raztezajo med Limone Piemonte in delom doline Susa. Točneje so to v provinci Cuneo doline: Verme-nagna, Gesso, Stura di Demonte, Grana, Maira in Po; v provinci Turina pa valdeške doline (Pellice, Germanasca in Chi-sone) in še dolina Suse vse od Chaur-monta (danes Chiomonte). Da pogorja le niso tako »naravne« meje, potrjuje tudi to, da so onkraj Alp govorili iste dialekte — samo da je francosko »sredinjenje«, ki je mnogo starejše od italijanskega, izsililo, da so v vsakdanjem življenju izumrli tako alpski provansalski govori kot tudi tisti frankoprovansalski.

Prostor frankoprovansalskih govorov (ti so jezikovno neki prehodni sistem med jezikom d'Oil in d'Oc) se pričinja od sredine doline Susa in preko Lanza in Soane ter sega do doline Aoste; na transalpinskih pobočjih so bili franko-provansalski visoki Delfinat, vsa Savoia

in švicarska kantona Vaud in Vallese. Danes govore še v frankoprovansalsčini, in to tudi mladina, le v dolini Aoste; manj v dolini Soana in nekaj v kantonu Vallese.

Transalpinsko področje je že v celoti pofrancozeno, cisalpinsko pa je preplavila piemontesščina, ki pa tu in tam ohranja kako fonetično in leksikalno posebnost substrata.

Profesor Corrado Grassi beleži v svoji knjigi »Jezikovno kulturni tokovi in kontrasti v provansalskih dolinah Piemonta«, I. del, da se v teh provansalskih manjšinah nikoli ni razvila niti jezikovna, kaj šele narodna zavest, tako da ni niti najmanjšega dialektalnega ustvarjanja, ki bi naj, če že ne kot literarna umetnina, učinkovalo kot jezikoslovni dokument. V teh dolinah poznajo namreč vsi piemontščino in jo imajo že za nekakšen ugledni jezik (ali vsaj zelo »fin«), saj v njem govori vsa vplivna plast domačega prebivalstva (gostinci, trgovci, župnik, živinozdravnik, lekarnar itd.). »Patois« (pravijo mu tudi »parlà a la nòsto modo«: po naše govoriti) je v rabi le pri avtohtonih prebivalcih, ki ga imajo za vulgarnega in se ga zato sramujejo, saj nočejo, da bi jih imeli za pastirje ali za prebivalce samotnih gorskih zaselkov. Nihče jim pač ni povedal, da je ta zanemarjeni jezik, ki je tako blagoglasen in pojoč, nekoč obogatil Evropo s prvo moderno literaturo. Ne vedo, da je to jezik trubadurjev in da ga je vse življenje branil, ga negoval

Federico Mistral, ki mu je Nobelova nagrada za poezijo spet uveljavila tudi revni »patois« kmetov, hribovcev, ribičev. Bil je urednik najvažnejšega dialektološkega slovarja devetnajstega stoletja (»Lou Tresor«), organiziral je akademsko gibanje, ki še vedno uspeva (»Lou Felibrige«), zbral je ves etnografski material v zglednem muzeju v Arlesu. Leta 1961 je vzgled Provansalcev, ki se že sto let borijo za afirmacijo svoje kulture, vzpodbujajo skupino pesnikov, med njimi v prvi vrsti Pinina Pacòta, da so ustanovili društvo »Escolo dóu Po« (Padska šola — ker se prav v Pad stekajo vode vseh provansalskih dolin v Piemontu). Ta »šola« združuje vse Piemontezce, ki se navdušujejo nad provansalsko literaturo in skuša zbuditi jezikovno zavest prebivalcev teh dolin. Od svojega nastanka prireja »Escolo dú Po« vsakoletna zborovanja v krajih, kjer še žive alpski govori in organizirani in deloma obnavlja prireditve folklornega značaja — tako »Bal dóu sàber« v Finistrellah, — pa tudi predavanja, kjer razni znanstveniki poudarjajo skupne značilnosti provansalskih dolin v Piemontu. Akcija »Esclo dóu Po« je naletela na plodna tla predvsem v dolinah Cunea, kjer je mlad učitelj Sergio Arneodo na lastno pobudo uvedel materinščino celo v šolo in dosegel pri tem lepe uspehe, zbral pa je tudi skupino razvnetih mladincev, ki so ponosni na svojo samoniklo kulturo in navezani na svoj kraj — Santa Lucia di Monterosso. Ta Arneodova mladina vzdržuje časopis Comboscuro, nastopa v cerkvah s provansalskimi »Nouè« — to so božične igre — in igra farse po trgih vasi (avtor tekstov je seveda njihov učitelj). S tem širijo ljubezen do »patoisa« in ustvarjajo pogoje za enotno jezikovno zavest. V bližnji dolini Varàita, ki je zelo zanimiva tako zaradi folklorne flore in faune, je »Escolo dóu Po« iztaknil pesniška talenta: Antonia Bodrera »Barbo Toni Budrie« iz Frassina in študenta Sergia Ottonellia iz Chianale. Končno se tu pa tam najde še kak župnik, ki ga je opogumil predvsem Arneodo in ki opravlja pomembnejše verske obrede in nekatere molitve v provansalsščini, drugi pa posvetijo nekaj listov svojih oznanil in ne več zaničevanem »patois«. Tako se, čeprav v redkih primerih, jezik d'Oc uporablja v deželi Cunea tako v šoli, javni upravi kot v cerkvi, nova literatura pa se spet prebuja.

Glede frankoprovansalskega prostora ponavljam, da je le dolina Aoste (poleg male Soane) znala ohraniti pri življenju svoj »patois«, seveda poleg francoske kulture, ki je danes še precej šibka, a se je v dobi najhujšega fašističnega pritiska vendarle znala uspešno upirati sredinjenju centralizirane Italije. Za razliko od provansalskih dolin je Aosta imela svojo dialektalno literaturo že v prvi polovici 19. stoletja, ki je postala uspešno orožje v obrambo ogrožene francoske kulture, omenimo tu le Abbeja Cherlogne. Toda šele po zadnji vojni je »patois« opozoril na svoje slovstvo zahtevnejše kritike. Tu je primerno omeniti predvsem dela Eugénie Martinet, ki jo večkrat hvali tudi Montale, ne smemo pa tudi mimo šolskih knjig in dramatike učitelja René Williena. Ta je avtor vrste antologij 'Noutro dzen Patoué - Naš mili dialekt', ki so namenjene predvsem šolnikom v Aosti. On je tudi upravnik Charabana, gledališke skupine v »patois«, katere umetniški vodja je »Batezar« (Pierre Vietti), ki v radijski oddaji Voix de la Vallée govori v frankoprovansalsščini.

Za Zaliv smo izbrali nekaj najpomembnejših predstavnikov tega alpskega dialektalnega pesništva, ki je tako razčlenjeno v skoraj vaške govore. Vendar jezikoslovcu ne bo težko v vseh pisanih različicah ugotoviti enotno osnovo jezika d'Oc, ki vendar udarja na dan pri vseh treh pesnikih območja Cunea, ki jih bomo predstavili. Občutljivi bralec bo tudi spregledal za vso raznolikostjo stilov in pesniškega izraza (mračni ton Arneoda, boleča privrženost stvarjem tega sveta Ottonellija, neposredni in občutljivi Barbo Toni, čarovitost Martinetove) tako pri Provansalcih kot pri Valdostancih enotno in enovito alpsko kulturo: v tragiki umiranja neke skupnosti, ki ostaja do konca svobodna, v čaru njenih skrivnostnih stvari (ljudi, živali, rastlin, hiš, skal, voda in neba), v občutku bratstva, ki jih preveva. Iz nje nastaja literatura, ki je vsa sveža in preseneča s svojo izpovedno močjo, s »patosom« in dinamiko, lastno verjetno prav tej alpski kulturi. Ker je dolgo molčala, ima morda prav zato sedaj več povedati. Prijateljem Slovincem, ki so na svojih Alpah mnogo bližji sončnemu vzhodu posvečam vezilo iz hribovskih rož, ki so vzklike prav na drugi strani, kjer sonce poklanja Alpam svoj zadnji sijaj.

prevedel M. K.

IZBOR PROVANSALSKIH IN VALDOTENSKIH PESMI

S E R G I O A R N E O D O

FATIGO

Senso boujà counouissou toute i vie
dal mound, n'avisou toute quante i pià,
que dguno àuro, ni pièvo, dguno età
an pu pougù 'smarcà d'arlounc i ourtie
di lime: pòrtou la fatigo qu'ie
'nt al mound i'à fach ma gent pèr na fusà
de robo a mòle: e bèn qu'ai mài boujà
d'ici, èntra aquele pià arcounouissou i mèie.
Lou vent — qui sa — quouro de nuech al sài
pèr amusasse al quiar di estelle, courre
darèire dal chamin qu'an fach i vièi,
pèr toute i vie 'nte mi passaréi mai:
perquè aquì pass i ai jo marcà ent al mourre,
perque i pòrtou jo scrich ent i miei uéi.

UTRUJENOST

*Tu sem, in vendar znana so mi pota sveta,
znana vsaka stopinja, ki je ne zabriše
s koprivnatih obrežij
veter ali dež ali čas.*

*Nosim trud, ki v njem se potil je moj človek
za mero rži; pa čeparv sem tu,
na tujem so moje stopinje.*

*V nočnem lesketu zvezd
igravi veter
hodi po stari poti prednikov,
kjer ni mojih korakov;
ti so zarežani na čelu,
ti so zapisani v mojih očeh.*

ANTONIO BODRERO

(provansalščina — 1921)

AI, MIO' GRINOUSO ...

Ai, miò grinouso trulo; oi, miò grinouso à fam;
luno que l'òouro cuno, mè tu sis na poulento
se lou fràiçe d'amoùn, rioundo, bioundo,

[squelento

Ihi mouèr de sousquiàm; scòuto. luno,

[miouè bram;

valo prè d'ihì, runo.

Oouro, miò grinoùr bruno,

òouro as poulento e luno.

HA, MOJA LJUBICA ...

Aj, moja ljubica joče, kaj moji ljubici

[*se jesti hoče;*

Luna, ki zrak zaziblješ, saj si kot polenta,

tam gori, ned jesnom, bistra,

[*okrogla, rumena!*

Umira; poslušaj, o Luna, moj klic,

spusti se in steci k nji!

Tako, moja temnolasa ljubezen,

zdaj imaš in polento in Luno ...

SERGIO OTTONELLI

(provansalščina — 1941)

LI SEMENTIERIS

I li voulion prés des guiéises

ai mes des ruèites

coumo cha la vioure

dai meme biài cha esse

lou bren d'erbo qu'a groupà

aquesti chasals ai ciel.

Es qu'i se soun pa fa terro

pre qu'ai fougués espés

lou bouissoun de nostes misouns

coumo li dé de na mon?

Es lèu mort lou varàire

s'a l'a pa 's reises bèn founses

qu'es la saroun jouch la terro.

POKOPALISCA

*Hoteli so jih ob cerkvah
v sredi vasi
ker je pač treba živeti
kot je treba biti
bilka, ki veže
te ruševine na nebo.
Ali niso postali prst
da bilo bi gosto
grmovje naših hiš
kot ob prstu prst na roki?
Kmalu umre bilka
brez globokih korenin
ki se tesno držijo zemlje.*

S E R G I O A R N E O D O

(provansalsščina — 1927)

ISTA'

Quest l'èi lou temp que se perd lou record
de tres àute stajoun e que pèr vive
vènto laissasse muère, pian d'abord
coumo en boucoun que en goulo s'ensalive.
Su si mountagne i nèbie i an lou bort
d'argent d'entourn a en vert coulour d'oulive
coulour di fàu, e l'àire i pouosso e i mord,
i sbat coumo creature grande e vive.
Istà, oubliança d'acò que l'èi pu,
silènsi d'acò que sarè: me piài
anà ent i tièi journ sal crest patanù
de na mountagno, vèire d'ent i sài
seren nèbio e belièro e d'ici su
courre pèr giuec darèire ai tempourai.

POLETJE

*Doba, ki v njej zbledi
spomin na troje letnih časov,
ki v njej življenje admira, za kapljo kaplja,
ko v ustih grizljaj, ki se raztaplja.
Veter v hribih preganja in grize
olivno zelene oblake
obdane s srebrnim obročem,
kot veliko živo čredo.*

*Poletje — pozaba minulega
in tišina prihodnega — uživam v tebi
hoditi na gole vrhove,
biti ob rojstvu
vedrine, oblakov, bliska
in v igri tekati za nevihtami.*

EUGENIA MARTINET
(valdostansko narečje)

RONDO' A DUDO IX

De fèie que l'an prèi place devan
ma fenëtra toppaie. Si-dzò quan?
Ci momèn de tapadzo sopendu,
tot quei — menuete — é gran vaco étendu
a depédre vacarmo é batacllian.
Molotonaie totte ensemblo aplan
la tèta bàssa é l'agnè den lo flan,
fermo i menten lo pâtre soccallu
di fèie.

Fuche vrèi! Mè l'è vrèi su lo versan
di-s-aoure teuppe, ci grouchè tornan
de ferrallie é de sicllio, ara perdu
den la gnola de lana, é pe dessu
de matsèt de bolotte vegnon, van,
le fèie.

SEN V MESTU

*Ovce ležijo
pod mojim zaprtim oknom. Od kdaj?
V trenutku prekinjenega hrupa
polna tišina — minute — in neizmerna praznina
pregnala je ropot in kričanje*

*Druga ob drugi,
s povešeno glavo, ob bokih mladiči,
v sredi njih pastir v cokljah
kraljuje.*

*Da bi le bilo! Pod večerom
resnično je renčanje, renčanje
železa,
le za hip obdano z volnenim oblakom
in nad njim se pasejo
ovčice.*

RONDO' A DUDO X

Tot apèr de la viellie merediana
verrià di couté vouido de la plana
eun drolo de raté l'an apondu,
— dion «antenna» — é tsaque lance, eun cru
messadzo, feit la viellie merediana
rebaouti den la nèt, llié ratafiana,
llié réveusa pe totta la semana
que l'ombra son solei l'aièt perdu
lé apèr.

Tsandze lo ten de l'an, marque l'arcana
d'atre fèie a embouaté é su la sana
face di-s-aoure lo pequèt pouéntu
ara l'è an flètse d'eun arque tendu
a montré noutra radze a la profana
lé apèr.

SVETO IN POSVETNO

*Prav ob stari sončni uri
čudne grablje
gledajo v prazno poljano
— »antena« jim pravijo — in vsak zob
— kruta novica — strga sen nje,
ki dremlje in sanja
prav tamle izgubljeno
sončno senco.
Mineva čas in rdeče zaznamuje smrti
nove ovce
in ostri kazalec sončne ure
— puščica napetega loka —
prav tamle zapiše s prezirom
skrunilca.*

Prevedel F. F.

UMETNOST

Prostor je bil razsežen in preračunano razsvetljen, tako da je posamezna umetnina mogla priti do polne veljave. Vredno je bilo stopiti po tem prostoru in se razgledati. Kritik Peter je torej stopil in s kazalcem na licu tu in tam zamaknjeno obstal. Sicer ni bil sam v dvorani, po zloščenenem podu je tihotapilo še dokaj občudovalcev, toda ni jih videl. Ni jih hotel videti ne slišati njih pomenkov, kajti razstavljene stvaritve so terjale popolno zbranost, če je hotel navezati stik z umetnikovim navdihom. Pred »Poslednjo sodbo«, če se že primera postavi, je bilo moč samo s hkratno sinhronizacijo misli, čutov in občutkov vsrkavati alegorično vizijo, ki je poduhovljencu vodila kist do desete diagonale po napeti vrečevini. Masten žig industrijskega trusta »Sugar« na žakljevinašem ozadju je pričal o sladkem življenju sciviliziranega človeštva. To je bilo očitno. In ko se je kritik Peter odmaknil za poldrugi korak, je v diagonalnih povlekih brez težave zaznal Mojzesove table, bi se reklo deset božjih zapovedi, potegnjenih z vso odločnostjo čez to razpadajočo Gomoro. Kritik Peter je obstal tam ves zgubljen, docela prepuščen izrazni brezkompromisnosti avtorja, čigar ekspanzivne sile ni bilo mogoče utesniti s konvencionalnim okvirom. Na ta način štiri jelove letve niso več predstavljale vsakdanjega obrobja njegovi likovni izpovedi, temveč so bile del nje same, usklajene z njeno pomembnostjo. Prepereli okvir je širil duh po troh-nobi, vtem ko je čez poševne strune zaviharil infra zvok sodnikovega bobnečega glasu, ki je klical predse nekdanjo bit. K poslednji sodbi pač!

Kritik Peter je bil prevzet. Le s težavo je krotil občutke, ki so mu hoteli na vsak način napolniti oči s solzami in da se ne bi osmešil, je krenil za skupino, zbrano okoli kipa. Stopil je tja tudi zato, ker je ujel jedko pripombo o novem odkritju.

Odkritje je predstavljal apnenčev masiv, ki ga čas še ni utegnil spremeniti v žlahtnejšo kamenino. Rastel je iz težkega, zajetnega sklada v hruškasto oblino, zmanjšano do nesorazmerja menda zato, da je umetnik skozi izvrtal luknjo. Na najožjem koncu torej, tik pod vrhom je bil kamniti stvor preluknjan. In vtem ko je bilo težko podnožje obklesano s preračunano surovostjo, da bi bila čimbolj poudarjena okornost in moč, je bil predah izobljen z dovršenostjo, vredno čarobnega dleta. Toda umetnikovi genialnosti se je človek lahko približal šele v trenutku, ko ga je obsijal preteči pogled kamnitega silaka. Ta je bil namreč zasukan tako, da je s svojim edinim očesom prestreljal svetlobo podstropne line in ti jo vrgel v obraz, kakor hitro si se postavil na ustrejni prostor. Kritik Peter je bil na to opozorjen in ni hotel zamuditi doživetja.

Toda skupina se je nagnetla prav na tisti strani, ker je hotela na vsak način zvedeti, »kdo je to reč sem pripeljal in kaj naj bi predstavljal.« Takšno je bilo zaskrbljeno mnenje zlikane in naškrobljene gospe. Tik ob njej se je uslužno sklonil starejši gospod, da bi iztaknil medeninasto ploščico, potem se je zravnal in ko si je snel naočnike, je povedal: »To je Polifem«, je rekel.

Gospa je rekla, da ji je sicer žal, da pa še ni slišala tega imena. »To mora biti mlajši kipar«, je rekla. »Ali ga vi poznate?«

»Ne, gospa«, je odvrnil vljudno. »To je zelo stara osebnost in torej nisem mogel imeti te časti. Toda, če bi stara osebnost imela priložnost stopiti v to dvorano...«

Staremu gospodu je zmanjkalo besed, samo vzdihnil je in razširil nosnice. Potem se je prestopil in s stisnjenimi ustnicami pridržal nadaljnje modrovanje. Videti je bilo, da se v njem nabira nejevolja in ker je zaostal za skupino, je bilo očitno, da namerava čimprej od tod. Tik pred izhodom pa se je vdal čisto drugačni odločitvi; zasukal se je in obstal v tako napeti drži, kakor da je treba neko vprašanje na vsak način razčistiti.

»Oprostite,« je rekel glasno, »oprostite! Toda povejte mi, prosim, ali se kdo znajde v tem labirintu plehkobe?...«

Ljudje, razpršeni po dvorani, so se vsi hkrati obrnili proti izhodu. Molk in preplašeni pogledi so kazali, da se res nihče ni znašel ne v smislu vprašanja ne v hipnem razpoloženju, ki ga je vprašanje zasejalo. Nepotrebna glasnost je prekinila pritajene pomenke, kritiku Petru pa je natrgala pravkar dotkano pajčevino občutij in izvirnih domislic, s katero je nameraval omrežiti kamnitega hrusta.

Stopil je k staremu gospodu ter ga poprosil za pojasnilo. Predstavil se mu je in želel vedeti, kaj je gospoda pripravilo do tako nepremišljene, da se ne reče žaljive izjave. »V tem hramu,« je rekel spravljivo, »in ob takšnih priložnostih smo vajeni nekoliko strpnejših mnenj.«

»Prav res,« je rekel razveseljeno stari gospod. »V tem hramu ste vajeni drugačnega mnenja. Mnenja pač, ki se ne samo ob tej, marveč ob vsaki priložnosti izraža v kolektivnem molku.«

Takoj zatem se je oprostil. »Prenaglil sem se,« je rekel resno, »in mi je žal.« In ko je z zamudnim pogledom še enkrat obšel razstavljenе primerke, je dodal, da ni kanil zanesti preplaha v to spokojno zatišje. »Tega res nisem nameraval,« je rekel, »kaj šele, da bi kalil meditacijsko vzdušje, ki ga ustvarja tistale sodba, ali leoni pogrom, ali, če se vzame, tale junak.« Po teh besedah se je stari gospod nekam šegavo poklonil Polifemu in počasi odšel.

S tem bi bila nenavadna epizoda pri kraju. Toda kritiku Petru je bilo na tem, da jo zaključí s poudarkom na svoji veljavnosti in tako je gledal za odhajajočim s pomilovalnim nasmeškom. In ko ga ni bilo več, je napravil prizanesljivo kretnjo. »Tako je pač,« je rekel. »Stari svet odhaja...«

Toda nekdo med obiskovalci, ki so še vedno bili tam in so še vedno gledali zvedavo, neki nekdo torej, se je oglasil brez vsakega uvoda in povedal svoja leta.

»Nisem še tako star, potemtakem. Pa se mi vendar ne posreči obuditi v sebi navdušenja ne občudovanja nad hipermodernimi zaletmi. Prav tako ne,« je rekel, »kakor gospodu, ki je pravkar pobegnul od tod. In tako bi rad vedel, ali nisem nemara premlad?«

»Nikakor ne,« je rekel kritik Peter, »bolj verjetno je, da se (kritik Peter je dvignil obrvi in nagubal čelo) da se tem zaletom, kakor pravite, niste skušali dovolj poglobljeno približati.«

Mladenič se je skorajda razhudil. »To je umetnikova dolžnost,« je rekel. »Ko bi se bil on bolj potrudil, meni ne bi bilo treba zaiti v trans, zato da se bom ujel z njegovo vratolomno idejo.«

Oglasil se je še nekdo drug iz skupine, sramežljivec, in dejal, da bi bila na mestu primerna razlaga. »Nič ne vem, kako je z drugimi,« je rekel, »toda svojo nezrelost prav rad priznavam. Mislil sem, vidite... da bi morda svoje dožemanje lahko potegnil iz zaostalosti s primerno razlago. Vsaj toliko, da bi izluščil bistveno iz te protiformalne umetnosti. Tisto, hočem reči, ki jo loči od dekoracij v malomeščanskih točilnicah.«

Kritik Peter je mrko povedal, da za bistveno v umetnosti ni najti razlage. »Zapomnite si,« je rekel vzvišeno. »To so besede enega največjih mojstrov preteklega stoletja.«

»Poznam gospoda,« je rekel mladi nepridiprav. »Poznam ga po reprodukcijah njegovih del. In že na teh ni prostora za kakšno razlago. na reprodukcijah, ker je že vse povedano. Prav pravite: mojster! In ne samo umetnosti, temveč tudi v mislih.«

Ob mladeniču je nekdo zašepetal.

»In kdo naj bi bil ta mojster?«

»Nič ne vem,« je rekel mladi človek.

»Ne veste?« Sosed je pozabil zapreti usta. »Kako ste mogli potem s takšno zanesljivostjo povedati vse tisto, kar ste?«

»Ne vem, katerega mojstra je imel v mislih. Pač pa vem, da v prejšnjem stoletju ni bilo umetnika, ki bi si upal zasmehovati občinstvo s primitivizmom. In tako, vidite...«

Toda morala sta prisluhni. Obiskovalci razstave so se razživeli. Navalili so na kritika Petra še z drugačnimi vprašanji. Hoteli so vedeti, kakšno luč nam nameravajo prižgati s svojimi psihološkimi testi vsi ti antipodi klasičnega likovnika...

»Vsi ti sebičneži,« je rekla užaljena gospa, »ki vsak zase misli, da predstavlja zemeljsko os.«

»Tako, tako! Sebičneži!«

»Pravi umetnik, vidite, tak po milosti božji, mora seči nekoliko globlje kakor sam sebi do dna. Globlje, pa naj se ženi s katerokoli muzo...«

Na tak način je skušal umirjen in resen obiskovalec posredovati, da bi uglasil trenje med različnimi mnenji in hkrati pustil vsakemu svoj prav, toda toliko neodgovornih besed je kritika Petra že vidno vznemirilo. Menil je, da bi že z nekaj osnovnimi pojasnili mogel zaježiti nestrokovnjaške sodbe in da bi bilo torej nespametno odlašati.

»Verjemite,« je pričel, »verjemite, da pobudniki in iskalci novih smeri niso bili povprečneži. Bili so napredni duhovi, ki jim je figu-

rativna izpoved nenadno postala preskromen tolmač umetniške ne-
strpnosti. Stereotipna vsakdanjost jih je pričela utrujati, kakor nas
utrujajo obrabljeni aforizmi, čeprav so ob spočetju predstavljali
modrost. Mislim, da se je prav iz takšne nepoštenosti, iz takšne du-
hovne napetosti porodilo, da ne rečem naravnost izbruhnilo tisto
novo, tisto sanjarsko podobarstvo, ki je trčilo ob takšno nepopu-
larnost...«

»Kakor vsaka nenadna sprememba,« je rekel resni, umirjeni obisko-
valec. »Kakor vsaka novotarija, ki nima toliko revolucionarnega v sebi in
na sebi, da bi popolnoma zasenčila ali celo upepeljila staro. In to je razum-
ljivo.« Umirjeni gospod je držal roke na hrbtu, gledal pa je proti svetlobi,
menda prav skozi tisto Polifemovo oko je gledal, ko je zbiral svoje
misli. »Rad priznam naprednost velikim pobudnikom. Niso pa bili
kos svoji veliki težnji, in tako so nam vsadili bilko, ki se je pri po-
snemovalcih razrasla v modno puhlost. Ob nezahtevnosti truda in ne-
potrebnosti fantazije nam plevel še hitreje raste in nas lepo vodi v
začetništvo... Menim, da se bo število umetnikov na ta način lahko
zelo pomnožilo...«

»Da, da, prav to sem hotel reči. V vsakem izmed nas je kos umet-
nika, le da mnogi ne vzamemo primernega orodja v roko.«

»Le kako morete tako govoriti,« je spet reklo v gruči. »Le kako
morete tako natolcevati! Osredotočnost misli, ki jo prenaša umetnik
na platno, doseže čestokrat takšno intenzivnost, da bi ubila vola, če
bi se sprostila v energiji. To sem slišal na nekem predavanju.«

»Vola, pravite? Tudi meni se to dogaja. Neredkokrat se mi zgostijo
misli v takšno napetost, da bi... toda o tem tukaj ne morem govoriti...«

»Jaz tega ne morem priznati. Prepričan sem, da vam danes moder-
nen kipar oklesti takegale brdavsa dokaj prej, kakor zastareli moj-
ster žensko zapestje.«

»Umetnost je pač umetnost. Tisti, ki je ne razumemo, jo moramo
sprejemati takšno, kakršna prihaja. Jaz, vidite se ravnam po tem.
Težave imam le s tem, da nikdar ne vem, kako naj sliko obesim. Ima
pa takšne umetnost zelo koristne prednosti. Ekspeditivna je in upo-
rabna, zelo uporabna. Portret Marije Stuart, denimo, ki ga je neki
kubist razstavljal v Londonu, se je baje pojavil čez čas na istanbulski
razstavi kot sultan Bajazit I. Bral sem to nekje, in sem pač mimogrede
povedal, toda...«

Toča nezrelih pripomb in sodb je kritiku Petru spodnesla tla.
Uplahnila mu je vsakršna volja do nadaljnjih utemeljevanj, iskal je
samo še priložnost, kako bi se odtegnil tej razglašenosti misli in
besed. Umaknil se je torej proti izhodu in se že na hodniku pričel
pogovarjati s svojim razočaranjem.

Ko je nekdo v dvorani povprašal po njem, kritika Petra ni bilo
več. Spuščal se je po stopnišču in pravkar razmišljal, ali ima ljudski
glas res pomen, ki mu ga pripisuje rečenica.

Ljudski glas pa se je medtem popolnoma pomiril. Kakor hitro
je ostal sam s svojim mnenjem, je utihnil in obiskovalci so se znova
razkropili po prostoru, da si v miru in tišini ogledajo razstavljene
umetnine.

MED RESNICO IN CELOTNO RESNICO O IZRAELU

(NADALJEVANJE IN KONEC)

Vojna se je razvila v treh stopnjah: v poluradni, uradni in v mednarodni intervenciji.

Prva stopnja se je začela približno dva meseca pred zapadom angleškega mandata. Če bi se vse angleške čete umaknile naenkrat, ne bi nikakor mogle vplivati na nadaljnji potek bojev. Zato so se začeli Angleži umikati postopoma in istočasno so prepuščali svoje postojanke odredom arabske legije, ki je bila smatrana kot angleška vojska do noči med 14. in 15. majem, ko se je spremenila v arabsko vojsko.

Najprej je bila dovoljena infiltracija Kawukijevi vojski, ki je marca 1948 dosegla Nazaret, od koder se je angleška vojska že umaknila. Tam se je okrepila z nekaj sto palestinskimi prostovoljci in začela 'bitko komunikacij', ki naj bi odrezala tamkajšnje Jude od večine. Haganah je opozorila arabsko prebivalstvo, naj ne izvede nobenega napada na Jude, ker: »vsaka vas, kjer bodo napadena judovska vozila, bo porušena!« Grožnja je bila uresničena in Kawukijeva vojska je zaključila svoje posle na severu še preden se je začela prava vojna. Ob tej priliki se je začel tudi problem arabskih beguncev.

V mestih se je boj začel najprej v Jaffi, telavivsem predmestju, kjer so se Judje in Arabci gledali iz oči v oči in kamor so Angleži dovolili vstop 4.000 iraškim prostovoljcem. Ko se je vnel spopad, so Judje izgnali iz mesta muftijevece.

Dokaz za nesodelovanje palestinskih Arabcev je dejstvo, da se ni uresničil up za judovsko-arabsko civilno vojno.

Po dveh mesecih poluradne vojne se je 15. maja, po umiku zadnjega angleškega vojaka in po enostranski proglasitvi izraelske samostojnosti, začela uradna. Truman je osebno priznal Izrael de facto nekaj ur po njegovem nastanku; ZSSR de jure dva dni pozneje, Jugoslavija 4 dni po proglasitvi, Anglija šest mesecev za ostalimi in Francija za Anglijo.

Od sedmih najavljenih arabskih vojsk se jih je predstavilo le pet, kajti Saudova se je zadovoljila z zasedbo Akabe, ki ne spada k Palestini. Egiptovsko, libanonsko in sirsko vojsko je zaustavilo pol ducata kibucev, prava vojna pa se je razvila le na jordanski fronti. Ko so združene judovske organizacije vzpostavile stik z obkoljenim Jeruzalemom, je odposlanec OZN, Šved Bernardotte, svak enega izmed kraljev petroleja, dosegel enomesečno premirje. Toda izid vojne je bil že odločen in izraelski meščanski voditelji so zavohali koristi, katere bi imeli od ameriškega posredovanja. Opozicija je imela še vezane roke zaradi grožnje arabskega protinapada in Ben Gurion je izkoristil priliko, da se je rešil Irguna s tem, da je ukazal streljati na njegove pripadnike, ko so hoteli med mesecem

premirja izkrcati v Jaffi tovor orožja, kar je bilo formalno prepovedano. Pozneje so člani Sterna ubili Bernardotta in s tem dali izgovor Ben Gurionu, da se je rešil tudi njih.

Ko so se arabske vlade morale spoprijeti s posledicami poraza, se je moral Izrael spoprijeti s posledicami zmage. V nekaj letih se je prebivalstvo potrojilo z večinoma neproduktivnim prebivalstvom. Tisti, ki so bili zmčni dela, so se morali prej prilagoditi razmeram in jasno je, da noben narod ne bi zmoel tolikšne integracije brez zunanje pomoči. 800 milijonov dolarjev je prišlo iz Nemčije kot vojna odškodnina, dve milijardi dolarjev so nabrali Judje po svetu (ti so s prostovoljnimi prispevki krili že polovico izraelskih vojnih stroškov zadnjega spopada) in milijardo in pol dolarjev so dali Američani. Izvor teh dolarjev je obdržal svoj vpliv tako v državnem vodstvu kot v gospodarstvu. Prva posledica invazije ameriškega kapitala je bila usmeritev politike, družbe in ekonomije v razredni boj, namesto v integracijo. K temu so pripomogli tudi Arabci; vsakikrat, ko je kaka arabska vlada izvedla kak reakcionaren preobrat, je lahko zadušila notranje ugovore z bedo palestinskih beguncev ter z njihovo pravico do povratka v svoje domove. Izrael je pri tem služil zdaj kot bodoča žrtev, zdaj kot grožnja za vse arabske narode. Mučeništvo in nadutost, ki, sta se prepletala v arabskih izjavah, sta omogočala izraelskim 'sokolom', da so kazali Izraelcem ZDA, kot neobhodno potrebne branilce pred egiptovskim diktatorjem, katerega oborožuje ZSSR.

Judovske družbene plasti, ki so začele boj v Palestini, so imele proletarske značilnosti, toda z imigracijo velike večine današnjega prebivalstva iz zaostalih arabskih dežel, so malomeščanske značilnosti prišle do premoči. Ti priseljenci, ki tvorijo večino izraelskega prebivalstva, niso sionisti, ampak begunci, ki so morali proti lastni volji zapustiti svojo stoletno domovino v arabskih deželah in se zateči v Izrael. Demagoško je pačenje pomena sionizma, ki ni 'prevladal' v Izraelu, ampak je Izrael ustvaril in z izpopolnitvijo svojega cilja, naravno izginil iz Izraela. Ideja sionizma, ki se edina lahko upravičeno imenuje sionizem, obstaja danes samo med judovskimi skupnostmi diaspore. Moskovska Pravda imenuje sioniste vse tiste, ki se sami označujejo kot take in daje za vzgled sionista Ben Guriona, ki je do Arabcev navaden šovinist, kot da bi bilo to brezpogojno povezano s sionizmom. Njegove besede veljajo za Pravdo kot sionistični program in torej kot volja vsega izraelskega ljudstva. Pri tem pa se list ne vpraša, če lahko obstaja tudi drugačni sionizem, kjer se trenje med Arabci in Judi lahko spremeni v sodelovanje med obema narodoma in ki edini lahko privede do trajnega miru. (Pravda piše tako, ker so ti članki namenjeni predvsem Arabcem in ruskim Judom.)

V navalu beguncev z vzhoda je vzrok izraelske odpovedi znanstvenemu socializmu in stranki, ki to smer predstavlja, t.j. izraelski komunistični stranki. Negativno pa so vplivale na nadaljnji izraelski razvoj še druge značilnosti: ekonomska šibkost zaradi obveznosti do imigracije in sovražnosti sosedov, ekonomsko breme in zahteve razvoja.

V delavskih strankah, v kolektivnih podjetjih in organizacijah pa je obstajala ob koncu leta 1949 velika naklonjenost do Rusije, ki je bila prva velesila, ki je priznala Izrael de jure in ki je odločno prispevala v boju proti Arabcem s češkoslovaškim orožjem. Zadostoval je le korak, da bi Izrael postal ljudska republika in kot taka odločilen element v dekolonizaciji Srednjega vzhoda. Toda ta korak je bil storjen ritenski. Kot v mnogih drugih državah so tudi tu socialdemokratji izvedli vlogo, katero jim je namenila zgodovina: vlogo saboterjev revolucije. Palmach, najbolj napredna ljudska sila, je bila razpuščena. Gibanje kibucev, najbolj napredni sektor socialističnega kmetijstva, je bil razbit in razcepljen; poleg tega vlada ni več podpirala ustanovitve novih kibucev, kjer to ni bilo nujno potrebno iz strateških razlogov. V samih kibucih so desničarski elementi izpodrinili levičarske. Tako so kibuci, ki so povezani s stranko Mapai, postali skoro navadna kapitalistična podjetja. Histadrut ('Splošna zveza dela' katere opis bi zahteval preveč prostora) se je polagoma

spremenila v ekonomski trust v službi stranke Mapai. Kapitalistični, ekonomski in finančni zakoni so bili izglasovani v škodo socialističnih podjetij. Vrata so bila odprta ameriškemu in celo angleškemu kapitalu.

Ta usmeritev na desno pod pritiskom ekonomskih pogojev spada v širši okvir vseh tistih dežel, kjer je nemški zasedbi in narodnoosvobodilni borbi sledil revolucionarni zalet, kot v Franciji, Italiji in Grčiji. Če je Italija pozneje klonila ameriškim dolarjem do take mere, da so se na ozemlju vsadile ameriške vojaške baze, je jasno, da se pretirava, ko se govori o Ameriškem vmešavanju v Izraelu kot o neokolonializmu, kajti s tega vidika Izrael daleč zaostaja za Italijo. Rek o pometanju pred lastnim pragom velja v tem primeru zlasti glede ravnanja z manjšinami.

Cena, ki sta jo Egipt in Izrael morala plačati za ameriško posredovanje, je bila prepustitev Ameriki vseh prednosti, katere je prej uživala Anglija. Posledica poraza je bila za Arabce cela veriga socialnih preobratov. Jordanskega kralja Abdulaha je umoril neki palestinski begunec. V Iraku je prišlo samo do kmečkih uporov; komunisti, ki so jih vodili, so bili obešeni pri vhodih v vasi in do pravega preobrata je tam prišlo šele po sueški krizi.

V Egiptu pa, namesto, da bi se socialni nemiri odvrnili od notranjega stanja, so ob porazu vzkipele in odpravili kraljevino. Protiizraelska kampanja je nato utihnila, dokler ni Naser podpisal z Anglijo sporazuma za evakuacijo sueške vojaške baze. Boj proti Izraelu je moral nadomestiti izčrpan boj proti angleški okupacijski sili, ki je odhajala. Za odstranitev resnične grožnje, katero predstavlja lakota, je Naser pripravil načrt za gradnjo asuanskega jezga. Ameriški prispevek za to delo je bil pogojen na pretirane ekonomske koncesije, zato je Naser sprejel dosti ugodnejšo sovjetsko ponudbo, ki mu je dala tudi precejšnje ljudsko soglasje in neslutene posledice sueške krize.

Sueška kriza je bila v veliki meri faza v judovsko-arabskem sporu. Brez izraelskega posega v konflikt med francosko-britanskimi in egiptovskimi interesi si ne bi obe zapadni sili upali neposredno poseči. Samo po egiptovskem porazu na Sinaju sta posegli z znanim uspehom.

Izraelski napad, tudi če je služil Francozom in Angležem kot kritje, je imel vendar lastne cilje in vzroke. Prvi cilj je bil uničenje egipčanskih baz na Sinaju, od koder so vpadali na izraelsko ozemlje teroristi, ki so povzročili v nekaj letih na 1.500 mrtvih, ter uničenje drugih vojaških baz, katere je Naser nagrmadil ob tej meji. Drugi cilj je bil uničenje topov, ki so pri Šarm el Šejku od leta 1953 onemogočali izraelskim ladjam plovbo po Tiranski ožini. Svobodna plovba po Akabskem zalivu je življenjske važnosti za Izrael, ne toliko zaradi zunanje trgovine, ki se vrši skozi Elat, temveč zaradi 90 odst. izraelskega petroleja, ki pride iz Irana po Rdečem morju. Če pobrskamo po tedanjih dogodkih iz leta 1953, najdemo takoj razlog za kako demagoško diverzijo ljudske pozornosti. Po odpravi Negiba, ki se ni menil za Elat, je 'Naserjev Egipt' sklenil prijateljstvo z radodarnimi ZDA in za dolarji so se pojavili tudi francoski franki in funti šterlingi. Ravno ob teh dogodkih se je zastrila gverila na Sinajski meji in Izrael se je približal Sovjetski zvezi, zlasti zaradi ameriške prepričitve izvedbe del za prenos jordanske vode do puščave. Oslabljeni Ben Gurion se je umaknil v puščavski kibuc v pričakovanju boljših dni, ki so zanj napočili ravno zaradi vse pogostejših žrtev fedajinov, ogromne ekonomske škode zaradi zapore in zaradi zbiranja vojaštva ontran sinajske meje. Izrael je čakal ugodno priliko za izvedbo svojih načrtov in prilika se je ponudila med sporom za Suez.

Izraelski napad je služil kot kritje francoskemu in angleškemu napadu v isti meri, kakor je napad teh dveh sil služil kot kritje Izraelcem za uničenje sinajskih baz ter za zasedbo Šarm el Seika. Izraelski načrt je bil izveden. Ko so Egipčani bežali, sta Francija in Anglija poslali svoj ultimatum, katerega je Izrael seveda sprejel ter se posvetil rušenju egiptovskih utrd. Akcija padalcev zapadnih sil se je zapletla zaradi posega oboroženega ljudstva ter zaradi izraelskega prenehanja sovražnosti.

Kriza se je zaključila s sovietskim ultimatom.

Sedanja kriza se je razvila iz egipčanske obtožbe, da Izrael pripravlja napad na Sirijo, kjer naj bi nadomestil vlado z drugo, bolj naklonjeno zapadu. Pretvezo za napad naj bi nudili arabski teroristi.

Člani OZN na področju so konec maja izjavili, da ni bilo sledu o premikih izraelskih čet, toda Naser je zbral svoje čete ob sinajski meji ter zagrozil, da Egipt ne bo prisostvoval napadu na bratsko državo s prekrižanimi rokami. Istočasno je kairska vlada prvič dosegla, da so se vse arabske države od Atlantika do Perzijskega zaliva strnile in se v nečem strinjale. Očitno je bil to glavni Naserjev cilj.

Hotel je pokazati, da je zmožen združiti vse arabske narode, ter da je mir na Srednjem vzhodu odvisen od njih. Toda šel je predaleč.

Prvi korak, enotnost v izjavah, je bil storjen. Da ne bi vse ostalo pri besedah, je Naser pozval čete OZN, naj se umaknejo, »da se zavaruje njihova varnost.« U Tant je ubogal in 20. junija je polagal račun za to svoje neupravičeno dejanje. Zagovarjal se je, češ 1. da je bila prostovoljna odločitev ZAR podlaga za poseg OZN, 2. da Izrael ni sprejel sil OZN na svoje ozemlje s sklicevanjem na suverenost in 3. da čete OZN niso imele naloge boriti se s četami ZAR, da bi jim preprečile premik do meje. Glavne obtožbe, nepooblaščenega osebnega ukaza, s katerim je dal četam ukaz naj se umaknejo, ne da bi se prej posvetoval z varnostnim svetom, pa se je U Tant izognil.

Dejstvo je, da je U Tant umaknil sile OZN v trenutku, ko je bila njih prisotnost najbolj potrebna, ter začel oznanjati izredno nevarnost položaja.

Vzhodni tisk je Naserjevo potezo razlagal kot 'impliciten poziv na svet, naj se zaveda, kolikšno nevarnost skrivata v sebi ameriška politika sile in revanšizem vojaških krogov v Izraelu'. Čudne besede, če pomislimo, da pomenijo v bistvu, da je Naser odprl vrata kletke in kazal svetu, kako je izpostavljen zverinam v njej.

Z umaknitvijo čet OZN je Naser vzpostavil stanje iz leta 1956, kakor je sam izjavil, in s tem v skladu je bila tudi njegova naslednja poteza.

V ponedeljek 22. maja je zaprl Tiransko ožino. S tem je zanikal najvažnejšega izmed pogojev, na podlagi katerih je Izrael umaknil svoje čete leta 1956. Če bi hotel Izrael biti tako dosleden 'logiki' kot se je izkazal Naser, bi ponovno zasedel Šarm el Šejk že ob umiku čet OZN. Vsekakor gre za sovražno dejanje z bistvenimi poselidicami za izraelsko gospodarstvo, že zaradi vloge, katero igra Elat pri uvozu petroleja. ZSSR ni posegla v razpravo o izraelski pravici do plovbe po ožinah, ker ima dovolj bridkih izkušenj z izhodi z Baltiškega morja in Črnega morja. Šele s to krizo si je pridobila oporišča na Sredozemlju, na kar je čakala že več kot dvesto let.

Egipt si je lastil pravico, da s silo lahko kadarkoli zanika sporazume, zato je naravno, da tudi Izrael z isto pravico lahko zanika svoj delež sporazumov, ter s silo, če zmore, ponovno uveljavi svoje pravice. Izrael ima pravico do obstoja in če se vsi strinjajo s tem, ne sme biti dvomov o njegovi pravici do uporabe Rdečega morja, ki je le uveljavljanje te njegove pravice.

Naserju ni bil dovolj povratak v leto 1956. Dejal je: 'Danes ne gre samo za prihodnost Akabe ali za umik varnostnih sil OZN, gre za napad na Palestino, ki je bil izvršen leta 1948. Naši nasprotniki hočejo omejiti vprašanje na Tiransko ožino, mi pa zahtevamo vse pravice palestinskega ljudstva'. Dne 29. maja, po velikih premikih vojaštva vseh arabskih držav, je dejal še: 'Če bo Izrael sprožil vojno, smo pripravljeni!«

Petega junija so Judje napadli in v nekaj urah uničili arabsko letalstvo na tleh, kar jim je odprlo pot do Sueza; do prekopa so prišli v petek zjutraj. Jordanci so še enkrat pokazali da so najhrabrejši, a izraelska premoč jih je strla. Šesti dan vojne je bilo zavzetih 265 topov, ki so s sirske planote lahko streljali preko vse severne Galileje — in vojne je bilo konec. Jasno je, da so Judje napadli prvi.

Majhna podrobnost: Judje so pri napadu uporabili napalm in Arabci so jih obtožili vojnih zločinov, pozabili pa so, kar lahko vsakdo prebere v dnevnikih od 2. junija 1948: 'Jeruzalem, Arabci so danes ponoči bombardirali mesto s fosforjem'.

Izraelci so napadli, čeprav so slutili, da so Naserjeve izjave le slepilo, s katerim je skušal doseči tesnejšo povezanost arabskih vlad s pomočjo ljudskega pritiska. Naser ni hotel vojne, a Judje so mu jo vsilili in Izraelcem so jo vsilili Arabci. K napadu je najbolj pripomogla splošna mobilizacija, ki je bila glede na resnost položaja nujna. Nevarnost, da bi se mobilizacija z vsemi pogubnim gospodarskimi posledicami zavlekla v nedolged, je nagnila izraelsko javno mnenje k takojšnjemu napadu, da bi vojni izid razčistil neznosno pričakovanje.

Nujnost izraelskega napada je očitna, samo če se vzame resno pomen besed in groženj arabskih voditeljev. Vzhodna propaganda ima zato težave, ker hoče prikazati Arabce kot popolnoma odgovorne za svoja dejanja in ker skuša istočasno, z isto logiko, zanikati nujnost izraelskega napada. Obratno zahaja filozofska propaganda v protislovja, ker zanika vse kar je arabskega, in opravičuje vse, kar počenjajo Izraelci; tako na primer prezira spremembo v značaju izraelskega napada, ki se s črpanjem petrodeja na Sinaju, spreminja v navadno ropanje.

Glede pravice do Jeruzalema pa je stvar drugačna; tragična, ker imajo prav Izraelci in Palestinci. V tej frazi je protislovje le navidezno: oba naroda sta imela pravico do dežele, dokler sta v njej bivala in dokler sta jo lahko branila. Ne smemo namreč pozabiti, da so bili Judje izgnani iz Palestine. Zgodilo se je, da sta se nad isto deželo raztegnili dve pravici do nje in odločil je zakon močnejšega, kar je neizbežno v vojni. Vprašanje se zato omejuje na problem: ali pravica do lastne dežele lahko zapade v času?

Nekateri obtožujejo Izraelce kolonializma.

»Kolonija,« pravi definicija, »je skupnost, ki zapusti svojo deželo, da zasede drugo, kjer vsili domačinom lastne zakone.« Taka primerjava z Izraelom velja, a vzemimo realen primer kolonializma, francosko Alžirijo, in primerjajmo jo z judovsko Palestino.

Palestina je bila judovska domovina nič manj stoletij, kot arabska, najdaljšo oblast nad deželo pa niso imeli v zgodovino ne prvi ne drugi, ampak Turki; judovska skupnost je bila v Palestini vedno prisotna in tanka toda nepretrgana vez jo je vedno povezovala z diasporo. Judovski priseljenci so imeli neoporečne zgodovinske vezi s Palestino in skupne plemenske in etnične značilnosti z Arabci. Judje niso prihajali kot osvajalci, ampak kot ubežniki; njihov prihod ni bil izvršen s silo. Arabska zemljišča niso zapolnili, temveč odkupili v deželi, ki ni bila neodvisna država in kjer so bili sami podložniki. Njihovega prihoda niso podpirale kolonialne čete. Judovski koloni so obdelovali zemljo z lastnimi rokami. Zasedbena oblast jih je ovirala pri naseljevanju in proti njej so se Judje sami borili.

Francoska kolonizacija Alžirije je bila 130 let stara, koloni so prihajali z drugega kontinenta ter so se namestili s podporo bajonetov v neodvisni državi. Evropejci v Alžiriji so bili državljani osvajalcev, domačini pa njihovi podložniki, ki so bili izkoriščeni kot sužnji na zemlji, ki jim je bila zaplenjena. V Alžiriji je bila evropska manjšina naseljena umetno. Edina skupna točka med alžirskim in judovskim primerom je boj za osvoboditev proti kolonizatorju.

Ob teh ugotovitvah je težko imenovati judovsko naselitev Palestine kolonizacijo, kljub vprašanju palestinskih beguncev.

Vprašanje palestinskih beguncev je glavni vzrok arabske odklonitve miru z Izraelom. Prvi pogoj priznanja Izraela je za Arabce povratek beguncev na svoje domove.

Vsi vedo, da je to nemogoče, ker namesto njih mrgoli judovskih priseljencev. Malokdo pa se vpraša, od kod je večina teh beguncev! Alžirijo je od leta 1948 moralo zapustiti 140.000 Judov, Egipt 70.000, Irak

110.000 Jemen 45.000, Libijo 25.000, Tunizijo 50.000, Maroko nad 150.000, Sirijo 10.000: najmanj 600.000 se jih je torej preselilo v Izrael. V bistvu je šlo za izmenjavo med judovskimi in arabskimi begunci. Problem bi bil le v ocenitvi vrednosti zaplenjenega premoženja in v izplačilu razlike tistim, ki so utrpeli izgubo. Arabci tega sploh ne omenjajo.

Izrael se je ponudil, da prispeva del stroškov za naselitev beguncev na novih domovih, toda arabske vlade so ponudbo odklonile, ne da bi vprašale begunce za mnenje. Iz dejstev vstaja dvom, če arabske vlade sploh želijo in skušajo pomagati beguncem. Če bi jim bila njihova usora res pri srcu, bi storile vse, kar je v njihovi moči, predvsem da se krivicam ne dodajajo nove in trpljenju novo trpljenje.

Poglejmo, kaj je bilo dejansko storjenega za begunce. Kot Arabci sami podrobno poročajo, čaka 1.200.000 teh siromakov že dvajset let po taboriščih. (Če primerjamo naraščanje prebivalstva v drugih arabskih deželah z naraščanjem števila palestinskih beguncev, zlahka ugotovimo, da je to število pretirano.) Omejimo se na begunce na egiptovskem ozemlju; naštevajo jih 548.000, natrpanih na področju Gaze. Med Gazo in najbližjim industrijskim centrom in najbližjo možnostjo zaposlitve se razprostira 200 kilometrov puščave. V zameno za izolacijo pa jih Egipčani kažejo nardom kot vzor ljubezni do domovine, spodbujajo jih k vztrajnosti v pričakovanju dneva obračuna, kažejo svetu njih bedo, ter prejemajo zanje miloščino. Je to vse, kar so lahko storile zanje egipčanske oblasti; zakaj sploh ne jemljejo v poštev možnosti, da si neke drugje ponovno ustvarijo dom? V prvih dveh dneh vojne je samo arabsko letalstvo utrpelo 500 milijonov dolarjev škode. Kaj če bi arabske vlade porabile le del tega denarja za naselitev beguncev na prostranih nenaseljenih področjih Mezopotamije, kjer se nahaja najboljša neizkoriščena prst na svetu. Arabski bankirji bi lahko prispevali, in po vzgledu judovskih kolegov zadostili kupčiji in vesti hkrati.

Nihče ne bi zahteval, da bi Arabci po naselitvi beguncev in rešitvi njihovih najnujnejših problemov manj sovražili Izrael, ali da bi se odrekli prvi priliki za uničenje judovske države. Izrael je, kjer je, in jim ne more uiti, razen če ne izhira preden se ga oni lotijo. Milijon ljudi pa ne more nadomestiti izgubljenega časa in prestanega trpljenja. Mar je Arabcem bolj do strahovanja Izraelcev, kot pa do življenja sobratov?

Zgodovinska dejstva so znana: Palestince so zvalili v pregnanstvo Judje, Arabci in Angleži, vsak po svojih močeh. S tem so se Judje rešili pol milijona potencialnih sovražnikov in preskrbeli obenem prostor novim priseljencem.

Z zadnjo krlzo je za begunce napočil odločilen čas. Velik del jih je prišel pod izraelsko oblast skupno z vsem palestinskim ozemljem. Izraelu se tako nudi priložnost, da pokaže poštenost svojih namenov. Če omogoči naselitev beguncev, bo predvsem odpravil dvajsetletne krivične posledice proglatitve svoje neodvisnosti, ter najvažnejši izgovor arabskih vlad, da se izognejo premirju.

Če izraelski voditelji želijo mir, je to odločilna in edinstvena priložnost, da to pokažejo.

Pravijo, da bo čez 50 let izčrpan arabski petrolej. Takrat bi izgubila smisel izraelska vloga kamna spotike na poti arabske enotnosti. Velesile bi utegnile pustj proste roke Judom in Arabcem, da bi se sami spoprijeli, Judje bi bili poraženi in izraelski problem bi izginil. Ostal bi le judovski problem, ki bi bil vsekakor manj pereč za javno mnenje od sedanjega. To je ena močna rešitev, pesimistična.

Druga možna rešitev je da Izrael izgubi reakcionarni značaj, ki bi danes izkoristil mir in odprtost z Arabci, le za njihovo izkoriščanje zapadnjaškega kova. Arabci bi morali nehati z igrakanjem s socialičmom in se ga lotiti resno. Izraelci bi ga morali prebuditi od smrti in samo takrat bi naroda postala komplementarna, koristna drug drugemu. Arabci ne bi potrebovali več demagogije in Judje ne zatekanja k zakonu močnejšega, ki je povzročil že toliko gorja. To je idealistična rešitev.

MOJ BRAT JANKO-VOJKO

»Saj bo kmalu pomlad,« mi je tistega 1. februarja leta 1942, nestrpno odgovoril Janko, ko sem ga med zadnjimi pripravami za odhod v partizane nadlegovala s svojimi dvomi in strahovi. A kje je še bila pomlad! Zdaj je burja zavijala, bučala in stresala, kot bi z vso paro hrumeli mimo težki vlaki, vrtnčila je snežinke v divjem plesu, da so kot ledene igle bodle obraz. Njega pa ni motila ne zima, ne burja in metež. »Čeprav to pasje vreme lahko traja še mesec, me je prepričeval, potem mora odnehati«. Pa saj sem vedela, da bo čez dva meseca pomlad, a obupana sem bila ob misli, kje in kako bo on preživel ta čas. In čeprav me ni prepričal njegov optimizem, sem morala potlačiti svoje skrbi in sem, nerodna in nesrečna, tavalala okrog njega, ko si je malce vznemirjen polnil nahrbtnik. Najvažnejši so bili čevlji, nogavice in krpe za čevlje, a meni se tedaj ni posvetilo, da bi mu jih napravila cel sveženj, mehkih in hkrati trdnih krp za tiste njegove dolge in težke čevlje. Če bi to storila, morda ne bi v tisti zimi, ki me je tako skrbela, njegove noge zaradi žuljev in ozeblin postale ena sama rana. A tokrat me je pustila na cedilu vsa podjetnosti in smisel za tisto, kar je zares potrebno, in gotovo sem mu bila le v napoto tisti večer pred odhodom. Po vojni mi je nekoč pravila stara mati iz Slapa pri Vipavi: »Kolikokrat je bil Janko tisto prvo zimo zvečer pri nas. Ubogi fant, kakšne noge je imel! Prinesla sem tople vode, mu umila noge in spirala gnojne ozeblin in rane. Kar zjokala bi se, a on se je kar naprej šalil, in ko sem končala, je še rekel: Kot bi to znala napraviti moja mama, tako lepo in dobro ste mi jih pozdravili.«

Vse, kar je potreboval za odhod v partizane, je bilo tisti večer skrito pod njegovo posteljo. In tega je bilo zares malo: samo toliko, kolikor bi lahko nosil s seboj poleg orožja. Zgodaj sva odšla spat in prav nobenega šuma ni bilo slišati iz sosednje sobe. Kaj je res lahko takoj zaspal, sem se spraševala. Ko me je zgodaj zjutraj zbudil, se mi je zdelo, da sem pravkar šele zadremala. In začudeno sem ga gledala oblečenega in pripravljenega za odhod. »Dobro se drži,« je rekel in se poslovil. »Janko, počakaj še malo,« sem ga skušala zadržati, a njemu se je mudilo, ker je hotel izkoristiti jutranjo temo, priti iz vasi in se izogniti srečanju z ljudmi.

Tisto svečnico ni kanilo od strehe, ampak samo od sveče, kajti bila je prava vipavska zima z metežem in burjo, ki je bila še vedno takšna, kot bi imela mlade nekje pod Grmado. Zvila sem se v klopčič, stiskala pesti in

sovražila toplo posteljo, ki me je grela, sovražila samo sebe, nebesa in zemljo. Prekleti, oh prekleti, ki ste nas v to prisilili! Videla sem ga, kako se sključen bojuje z burjo tam na podraški cesti, čutila ostre ledene snežinke in mislila, kako bom mogla preživeti tisti dan. Pa sem ga preživela, kot bi se nič ne zgodilo, in tudi še druge dneve prav tako. Pri kavi, ob sedmih zjutraj, se je mama kar oddahnila: »Hvala Bogu, zdaj je že na avtobusu, na toplem, in kmalu bo v Trstu.« Molčala sem in samo glavo malo bolj povescila nad skodelo kave, pa saj ni bilo potrebno: nihče se ni zmenil zame, nič se ni premaknilo z vsakdanjega tira, vse je šlo naprej po stari navadi, pa čeprav je mene morila misel, da bogve kje in kdaj bomo spet videli Janka. Kaj bi rekla mama, če bi ji zdajle povedala, da ni šel v Manče, kjer bi dobil avtobus za Trst, da ga ne bodo nikoli več pričakovali v vojaški edinici v južni Italiji, ker je šel med upornike, in da bo tudi ona njegova mati bogve kdaj spet videla tega svojega najljubšega sina, tistega sina, za katerega je nekoč rekla, ko je še čisto majhen hudo zbolel, da se ne bo prav nikoli pritoževala, pa čeprav bi ji povzročil še tako hudo gorje. Samo da bi ostal živ! Da, a zakaj bi ji zdaj povzročila skrbi, saj bosta z očetom, žal, še prehitro zvedela, v kakšno nevarnost se je Janko podal. Samo naj iz edinice sporočijo, da se še ni javil po dopustu, pa bo konec zatišja.

Res so čez nekaj dni klicali očeta in mene v orožniško vojašnico. Očetu so sporočili, da se njegov sin še ni vrnil z dopusta v edinico in naročili, da naj poizve, kje je, in da naj se potem Janko čimprej javi pri njih. Oče je zaskrbljen odšel domov, mene so pa še zadržali. Tudi od mene so hoteli vedeti, kje je brat, a povedala sem jim prav tako, kot oče: da je Janko drugega februarja zgodaj zjutraj peš odšel v Manče, da bi tam dobil prvi avtobus za Trst. Izpraševali pa niso orožniki iz Šembida, ampak podčastnik iz Vipave. Ta je hotel še vedeti, kdo da so moji prijatelji, s kom hodim na izlete, itd. Menda sem ga s svojimi odgovori zelo razjezila, a tega ni tedaj pokazal. Ko pa je čez pol leta aretiral mojo sestro Boženo, ji je rekel, da imam srečo, ker sem na varnem v zaporu, kajti če bi prišla zdaj njemu v roke, gorje mi.

Očetu so orožniki tudi ukazali, da mora poizvedovati, če je kdo videl Janka tisto jutro drugega februarja na poti od Šembida do Manč. Oče je šel skozi Podrago v Manče in spraševal ljudi, a nihče ga ni videl ne med potjo ne pri avtobusu. Tudi sprevodnik avtobusa se ni mogel spomniti, da bi tisto jutro v Mančah vstopil mladenič v vojaškem kroju.

Naslednje dni se je novica o Jankovem odhodu k partizanom raznesla po vsej bližnji in daljni okolici. Ker je njegov pobeg iz italijanske vojske k partizanom zbudil tak odmev in so vsi o tem govorili, so postali policijski organi še bolj pozorni na nas. Prav vsak večer je prihajal v trgovino neki marešalo, ki je imel nalogo, da se še posebno zanima za upornike. Počakal je, da smo zaprli in potem je pričel z izpraševanjem. Vedno je imel s seboj velikega policijskega psa in ta mrcina nas je kar naprej ovohavala, kot bi iz nas puhtel poseben vonj, ki bi dražil njegove nosnice. Vsi štirje in še volčjak smo stali v prostoru sredi trgovine in dva policaja, dvonožni in štirinožni, sta se toliko časa sukala okoli nas, da smo ostali nazadnje mi trije, oče, mati in jaz, pod močno lučjo, medtem ko sta se umaknila onadva izven snopa luči, v senco. To policajevo igro sem vsakikrat opazovala in žal mi je bilo za očeta in mater,

da sta bila tako izpostavljena zasliševanju. A kaj, sem si mislila, kar naj nas gleda in se nas dodobra nagleda. On je pa vrtal in vrtal v očeta in mater, jima živo slikal uničenje, ki čaka našo hišo, če bi se Janko ne vrnil, obenem pa kar naprej zatrjeval, da če se Janko vrne, mu bo vse odpuščeno, in bomo lahko živeli v miru. Menda je to takò poudarjal, ker je čutil in videl, kako se nam trem ironično upognejo ustnice ob vsaki njegovi obljubi. »Lah, pa moška beseda,« sta se pozneje rogala oče in mati. »Saj so nam leta 1918 ob priključitvi, toliko obljubili, pozneje pa na vse pozabili. Prav tako so izpolnili obljubo 1866. beneškim Slovincem, pa bi jim človek verjel.« To seveda samo v zvezi s tem, kar se je tikalo dane besede, ker o možnosti, da bi se Janko vrnil, o tem je bil nesmisel govoriti in tudi nihče od nas na kaj takega ni pomislil. A marešalo je toliko časa obdeloval mojo mater in se dotaknil prav vseh strun, od hvalnice čisti, topli materini ljubezni, ki vse zmore in vse doseže in zato ne bo naletela na gluha sinova ušesa, ampak bo našla odmev pri sinu, ki je mater vedno tako spoštoval in ljubil, pa vse do pretečih temnih podob razdejanja, ki bo sledilo, če ne bo hotela pomagati, toliko časa, pravim, je marešalo pritiskal na mater, dokler mu ni obljubila, da bo pisala Janku. Vsak naslednji večer je bilo prvo policajevo vprašanje, če je že pisala, in ker je to obljubila, je pozneje seveda držala besedo. Kaj je sporočila Janku, ne vem, tudi je nisem nikoli vprašala, jaz sem samo skrbela, da sem oddala zalepljeno pismo. Ko je marešalo to dosegel, je nekaj časa miroval in čakal. No, lahko je čakal: samo naivnež, ki Janka ni poznal, je lahko mislil, da se bo vrnil. Mama ga je pa dobro poznala in imela nadvse rada, in nazadnje, katera mati, ki ljubi svojega otroka, ki pozna njegove želje in hrepenenja, bi mogla izbrati med takima dvema alternativama in želeti sinovo vrnitev? Da ga najprej mučijo in potem obsodijo kot dezerterja z najhujšo kaznijo vsem v zgled?

Kaj vse so svetovali mojim staršem predstavniki policije, ki so prihajali iz Vipave, Ajdovščine ali Gorice! Hoteli so, da bi s prevaro ujeli Janka v past in past naj bi bila ljubezen, ki veže otroke in starše. Vsemogočni fašistični policijski aparat, ki je znal tako sadistično mučiti v svojih zaporih naše anti-fašiste, ni bil kos peščici primorskih upornikov pomladi leta 1942. Bili so kot tisti lovci, ki v gozdu nikoli ničesar ne ujamejo, pa naletijo na ubogega zajčka, ki se je ujel v past in ga junaško ustrelijo, da potem s plenom zmagoslavno prikorakajo domov. Tako so ti lovci hoteli na upornike. Moji starši naj bi Janka zvalili domov, ga upijanili in omamili, potem pa poklicali njih, junake, da bi obračunali z njim. In ker so starši ob takih predlogih bili nemi, uporno nemi, so vselej dodali, da če tega ne storijo, naj pričakujejo najhujše za vso našo družino. V vzdušju takega nečloveškega pritiska mi je Janko sporočil, da bi se rad sestal s starši na vrtu v čebelnjaku. Čeprav bi ga zelo rada videla, se je mama zdrznila ob misli, v kakšno nevarnost bi se Janko podal, če bi se pojavil v domači hiši. »Kako naj pride Janko domov,« mi je rekla, »ko pa veš, kako nas nadzirajo in skoro vsak večer zaslišujejo. In to bi ne bilo še najhujše; najbolj se bojim domačih ovaduhov, nezanesljivcev in strahopetcev. Če ti opazijo Jankov prihod, je izgubljen. Raje ga z očetom ne vidiva, kot da bi ga pred najinimi očmi prijeli in odgnali ali pa ustrelili. Naj ne hodi domov, in Bog z njim kjerkoli je.« Priznam, da je imela mama prav in da bi se nešteto drugih mater v enakih okoliščinah enako vedlo: raje odpoved kot pa možnost nepopravljivega zla. A tedaj sem bila vendar nejevoljna na starše, ker sem čutila bolj bratovo razočaranje, kot njihov utemeljeni strah pred nevarnostjo,

ki je pretila Janku. In tako sem sporočila bratu, da je bolje, če ne pride domov, ker se starši bojijo, da bi ga kdo opazil in izdal.

★

Čeprav smo čutili in vedeli, da se zbira nevihta nad našo hišo, ni nihče od nas niti s prstom mignil, da bi kaj rešili. Oba mlajša brata, Ciril in Marjan in sestra Božena so bili v Gorici v šolah. Vsi trije so to leto stanovali pri gospe Ljubki Bratuževi, vdovi po fašistih ubitega pevovodje. Doma smo bili samo oče, mati in jaz, pa še pet ali šest stalnih poslov. Dogodki so se tisto pomlad kar prehitevali, dela in skrbi je bilo tudi na pretek, in tako se od nas treh ni nihče domislil, da bi vsaj Jankova pisma nekam zakopal ali rešil njegove številne knjige.

Kako je človek sam, kako je hiša mirna in tiha, ko okolica čuti, da se bliža razdejanje ljudem in imetju! Vsi te nekam postrani gledajo in previdno ozdravljajo in tudi tisti, ki te vabijo, zato da bi jim prinesla vedno svežih novic, pozneje kolnejo tvoje obiske. Tako je bil človek nazadnje čisto sam: sam med tujci in tujec med domačini, ker vsak od nas treh je skrbno skrival svoja čustva, svoj strah. Da, ljudje so se nas bali in tudi taki, za katere smo mislili, da so nam prijatelji, so pozneje, na Laškem, kamor so se zatekali pred nevarnostjo, ki je povsod grozila na Primorskem, vneto zatrjevali, ko je govor padel na Janka, da saj ga bodo kmalu prijeli, tega lopova, če ne v enem tednu, v dveh, če ne v dveh, v enem mesecu. Po vojni pa, ko je bil narodni heroj, se je marsikatera taka oseba, ki ga je prej z lahkoto zatajila, bahala s svojim sorodstvom z njim. Nekoč so si na bloku v Škofijah, v času ko so še tako klavrno presejali vse, kar je premogla torbica, ogledovali bratovo sliko in me vprašali, kaj da sem mu. Povedala sem jim, pa se je carinska uslužbenka samo nejeverno nasmihala, češ, kako številno sorodstvo ima ta narodni heroj! In vzela mi je sliko.

★

Dva dobra meseca sta minila od bratovega odhoda k partizanom pa do moje in staršev aretacije. Dva dolga, dolga meseca: koliko akcij je napravila skupinica, kateri se je pridružil brat, ne vem več, vem pa, da so skoro vsak dan preiskovali okolico oddelki vojske. Ti vojaki so, ovenčani z naboji in ročnimi granatami, s puškami in brzostrelkami pripravljenimi na strel, mimoregrede prihajali v našo trgovino, kupovali tobak in cigarete, a predvsem so si nas ogledovali, kot bi bili prebivalci drugega planeta. Včasih ni kdo od nas takoj razumel vprašanja, pa je oni nestrpno zvišal glas. Hitela sem streči, da bi čimprej odšli, da bi ne pasli sovražnih, maščevalnih pogledov na očetu in materi, da bi ne boljščale v nas cevi njihovega orožja s svojimi slepimi očmi. Saj ni, da bi občutila tesnobo ali strah pred vso to uničevalno kramo, s katero so bili oprtani. Ne, bolj kot kdajkoli prej, bolj kot tedaj, ko je Janko šaril s temi železnimi igračkami za odrasle, sem sovražila orožje, sovražila njegovo uničevalno moč. Nekoč sem videla, kako je Janko ustrelil domačega psa čuvaja. Vsako toliko so nas obiskali tatovi, pa smo morali imeti psa v gospodarskih poslopih, a oče je imel dovoljenje, da je lahko porabil orožje na domu v primeru potrebe! S tem psom smo se mi mladi nadvse radi igrali, ga učili raznih umetnij in seveda, kot vedno, je imel pri tej dresuri Janko glavno besedo. Tako smo ga »izpridili« da je postal prav človekoljuben kuža, ki je tujcem

navdušeno ovohaval hlače in prijazno mahal z repom. Kaj bi redili psa, ki ne zna renčati, in odrasli so ga obsodili na smrt. Kdo bo izvršil smrtno obsodbo? Naš hlapec, seveda, a Janko se je temu uprl, ker ni hotel da bi ga drugi trpinčili. Bila sem ogorčena in obupana, ker sem vedela, da ga je imel rad! Pa mi je odgovoril: »Da, prav zaradi tega ga bom jaz, samo trenutek, še zavedal se ne bo in ne bo ga več.« Bili smo na dvorišču, pod šupo in pes je ležal zleknjen na cementu z glavo na prednjih nogah. Stali smo pred njim vsi trije. Janko, Ciril in jaz, glavni krivci njegove pasje dobrohotnosti, in pes je gledal gor na Janka z vlažnimi, žalostnimi in vdanimi očmi. Vem, da je pes čutil nevarnost, a je mirno, zelo mirno, ležal. »Saj ga ne moreš, saj ga ne smeš,« sem še prosila Janka in samo še videla, kako je mirno potegnil roko iz žepa, zamahnil z njo proti psu, slišala pok in v istem trenutku je iz čela, prav nad smrčkom privrela kri kot majhen okrogel rubin. Stekla sem proč, a ko sem pozneje videla Janka, sem ga samo sovražno gledala in kakorkoli mi je dokazoval, vedno sem videla vdane pasje oči, kako nas onemoglo gledajo.

Tisti majhen očetov revolver, s katerim je Janko ustrelil psa, sem jaz nekaj let pozneje, leta 1941, ko so zaprli starše in brata Cirila, vzela iz očetove omarice, ga previdno ogledovala in odložila na omarico. Bilo je tisto prvo noč, ko sem ostala sama doma z mlajšo sestro in bratcem. Bog ve zakaj sem se s tistim orožjem tam ob zglavju čutila varnejša, pa čeprav se mi je vražja železna stvarca rogala, da saj tako in tako je ne znam rabiti in bi bilo čisto vseeno, če bi tam ležalo poleno.

Orožje, sovražim ga! In vendar sem danes hvaležna Rusom, ki s pošiljanjem modernega orožja, omogočajo junaškim bosim Vietnamcem, da se tako uspešno upirajo najmočnejši državi na svetu.

Orožje, da, sovražim ga, a ko sva spomladi leta 1942 na veliko soboto zvečer, z bratom Cirilom, ki je bil doma na velikonočnih počitnicah, čakala Janka na našem dvorišču, tam pod šupo, kjer je nekoč ustrelil psa, in ga zagledala, kako mi natanko ob določeni uri prihaja naproti, je bil res tuj, a vendar tudi zelo domač z vsemi tistim orožjem na sebi. Presneto, sem se pošalila ob pozdravu, »saj bodeš kot jež! Kaj vendar jeste partizani, da si v nekaj mesecih zamenjal neži mladeniški puh s temi ostrimi kocinami?« Samo nasmehnil se je, toplo razvedril Cirila in si šel z roko po licu, ko smo šli proti faladurju. Faladur pravimo doma veliki shrambi za vinsko posodo in orodje, kjer je posebno veselo in svečano ob trgatvi, ko grebljejo, meljejo in prešajo grozdje, ko je zrak opojen od žehtenja mošta. Nismo prižgali luči in v tistem polmraku med velikanskimi bednji, med prešami, kadmi in čebri, ki so kot dobri domači duhovi strmeli v nas, sem ga ogledovala in norčavo vprašala, če se lahko dotaknem tiste granate, ki je bila podobna malemu ananasu in je skupaj z drugimi bingljala ob njegovem pasu. Saj menda se ne bo ta tresk razletel že ob samem dotiku? Brat je nekam v zadregi in sramežljivo pogledal na svoj arzenal in potem, očitajoče, še mene, češ kaj brijem norce, ko pa je vsak trenutek dragocen. Malce me je bilo sram, a kaj, ko pa se nagonsko branim in sramujem ozračja, nabitega s svečanostjo ali pa z dramatičnostjo. O čem neki smo se potem s prav vsakdanjim glasom pogovarjali? O domačih in kako je zdaj doma, ko je jutrišnji dan vedno nova uganka, o zanesljivosti vaščanov, o kateri sem bila kar nekam črnogleda; nazadnje sem pa hotela, da mi pojasni, kakor bo po končani vojski in kdo nam bo krojil življenje. »Na oblast bo stopila komunistična partija kot celota,« mi je rekel in ker me je to zanimalo predvsem zaradi njega, sem ga

še vprašala, kako bo pa z njegovim verskim prepričanjem, kaj bo pa potem z njim? »Kar se vere tiče, to zdaj ne pride v poštev! Zdaj se borimo proti fašistom, vem pa, da bom po končani vojni popoln komunist,« je odvrnil.

»Popoln komunist,« sem ga oponašala, »kaj je to, popoln komunist?« Nestrpno me je ošinil s pogledom, kot da je pričakoval, da sem postala v nekaj mesecih hitrejša v dojemanju. No, lahko sem si ga predstavljala kot pogumnega in dobrega, požrtvovalnega in pravičnega, odločnega in plemenitega, a vse to je bil že do zdaj, ne da bi bil komunist. Kaj mu je torej še manjkalo? Mar ubogljivosti? Mar slepe ubogljivosti? Česa neki še? A že od zmeraj sem ga videla, kot upornika, kot dečka, ki drvi za svojim čustvom in ne ve, ali pa mu ni mar za posledice in vse moje predstave o njem, so se končale tu. Gledala sem doraščajočega fanta sredi knjig (in knjig ni bilo nikoli dovolj) fanta, ki se je pripravljaj na upor, ko je spal oblečen na golem podu zraven odprtega okna in se smehljaj, ko sem se čudila nedotaknjeni postelji; ali pa sploh ni spal v sobi, marveč v mreži pod gabrom; fanta, ki je preizkušal odpornost svojega želodca in si mešal na krožniku vso mogočo hrano, in jo smeje, z dobrim tekom pospravil. No, zame je bil popoln tak, kakršen je bil, če je bilo kaj narobe, je bilo to, da je bil obilo obdarjen z vrlinami, in to, tako sem bolj slutila kot vedela, mu ne bo ravno koristilo v življenju.

In če danes pomislim, kako so vse revolucije povozile idealiste in jih spravile v kot, kako so bili idealisti sami razočarani nad revolucijami, kako danes marsikateri borec z ironijo in grenkobo potoži, da če je preživel vojno, bo tudi svoboda, tedaj vidim, da je bila moja deklinška slutnja nad bratovim stremljenjem po popolnosti utemeljena. Zato sem se mu malce posmehljivo, malce začudeno smehljajala.

Gledala sem ga nejeverno, a v tistem kratkem molku, ki je nastal med nami, je on že nekajkrat pogledal na uro in potem vstal. Spravil je v nahrbtnik vse, kar mi je sporočil naj mu prinesem: svinčnike, pisemski papir, obleko, perilo itd.). Posloveli smo se, prav na kratko, kot bi se imeli spet sestati čez nekaj dni ali tednov in samo poljub na njegovo kocinasto lice je bil nevsakdanja nežnost. Tako sem se sprostila in spet mi je šlo na smeh in bi se bila rada z bratom pošalila, kakor nekdanj, a v tistem hipu sem se domislila, da imam v nekem čebru še drug zavoj zanj. »Oh, to tvoje novo lice me spravlja v dobro voljo in bi kmalu pozabila, da imam tamle zadaj skrit velikončen žegen zate,« sem rekla. Odvezala sem prtič in mu podajala kose potice belega kruha, gnjat in pirhe, in kar je še tam bilo, a še danes me boli srce, ko se spomnim tega prizora. Hlastno in obenem previdno, kot da bi se bal, da ne bi česa strl v svojih močnih rokah, je jemal kose potice iz moje roke in jih skrbno polagal v nahrbtnik, na njegovem obrazu pa se je igral tako nežen tako otroško lep smehljaj, da sem brezupno želela, da bi se moj prtič čudežno polnil in bi se ti trenutki zavlekli v neskončnost. Sovražila sem svojo previdnost, sovražila mamino natančnost, ki je bila pač umestna v hiši, kjer je bilo toliko ljudi. A rekli so mi bili, da ne sme nihče vedeti, da je bil Janko doma, da nihče ne sme ničesar posumiti. Toda meni zdaj vse to ni bilo več mar. »Daj, da grem iskat še kaj, saj nisi sam, mar ne?« A brat ni utegnil več čakati. Tako onemoglo sem se čutila, kot bi bila zakrivila nepopravljivo dejanje. Gledala sem za njim in močno želela, da bi se vrnil, da bi se lahko rešila iz tistega obroča otrplosti in obupa. A niti ozrl se ni več in njegovi koraki so se bolj in bolj oddaljevali. Ko je bil prišel, je bil preplezal vrtno ograjo tam ob grmovju nad potokom, ki teče pod našim vrtom. Ko pa je odhajal, ni hotel

po isti poti. »Kar skozi kolono bomo šli, vidva domov a jaz gor po klancu na polja, samo poglej, Ciril, če je pot prosta.«

Vse naokoli je bilo mirno in tiho, in odšel je, kot nekdo, ki ne ve, kaj je previdnost. Nisem šla domov, nisem mogla. Slonela sem ob koloni, gledala za njim in v ušesih so mi peli njegovi koraki; močno, odločno so udarjali njegovi težko okovani gojzarji po kamnitem klancu, ki gre med našim in Tavčarjevim vrtom, dokler niso zamrli, ko so dosegli travnike za skednjem. Gledala sem njegovo močno, visoko postavo, ki se je oddaljevala in tako, od zadaj, s klobukom na glavi, z nahrbtnikom, ki mu je segal čez pas in zakrival široko usnjato opasnico, je bil videti prav vsakdanji popotni človek. Kdaj ga bom spet videla, sem se spraševala tam ob koloni. A nikoli več ga nisem videla. Čeprav sem se dva pretekla meseca in pozneje vedno bala zanj, sem vselej sanjari, da je neranljiv, da mi bo spet prišel naproti kot na velikonočno soboto, s tistimi smešnimi granatami za pasom in vsem drugim, kar ga je delalo nevsakdanjega popotnika.

(se nadaljuje)

O. Wilde:
»Kako važno
je biti resen!«

O SODOBNEM SLOVENSTVU

I.

O romantičnem slovenstvu.

Aleš Lokar v »Mostu« št. 15 v zapisu, ki ima naslov »Križa narodne zavesti«, pravi, da Boris Pahor »izhaja iz predpostavke, da je zavest o slovenskem narodu, kakršno poznamo iz polpretekle zgodovine, edino možen tip zavesti in da njen propad pomeni avtomatično tudi propad narodnosti kot take.« (stran 105).

Ne zavedam se, da bi kdaj kaj takega in tako apodiktično trdil, vem pa, da sem poudarjal, kako slovenska narodna samobitnost doslej še ni taka, kakršno si je slovenski človek želel za časa druge svetovne vojske. Vsekakor pa je pravi nesmisel, če kdo meni, da je zame nekdanja osvobodilna zavest »edino možen tip zavesti«; na noben način pa ugotovitev, da neka vrednost še ni našla izpopolnitve, ne more pomeniti, da imaš to vrednost za edino zveličavno.

Zato vsakdo, ki ne išče nepotrebnih komplikacij, iz mojih zapiskov brez težave lahko razbere, da zahtevam zvestobo duhu osvobodilnega boja glede samostojnosti in suverenosti slovenskega naroda. Kakšna naj bo narodna zavest potem, ko bi bila taka suverenost uresničena, je vprašanje, s katerim se nisem ukvarjal. Če je kaj, kar moramo reči, da je »edino« potrebno, potem je to ostvareitev živenga, polnokravnega slovenskega narodno-državnega telesa. Ko bo postala stvarnost ta zahteva »polpretekle zgodovine,« bomo jasneje videli, kakšno naj bo mesto Slovenije v jugoslovanski zvezi, kakšna naj bo vloga Slovenije ob severnem Jadranu, kjer je tudi njen življenjski prostor, in nazadnje, kakšna naj bo slovenska narodna zavest, da bo zvesta izročilu in hkrati moderna.

II.

O šolski vzgoji.

Takò, kakor je zgoraj omenjeni člankar napisal, je videti, da bo zame vse rešeno, če bodo »oblastniki v Sloveniji začeli dajati večji pomen nacionalni vzgoji v šolah« (ista stran).

V svojih glosah sem bil po navadi kar se je le dalo zgoščen in kratek, vendar se mi zdi, da tako zgoščen kljub vsemu nisem bil, da bi bralec mogel soditi, kako predlagam šolo kot »edino« rešiteljico slovenske ogroženosti.

Šola je vendar taka, kakršna je družba, v kateri živi, zato je razumljivo, da šola ne more dati nečesa, kar ima družba za odvečno, kar je družbi nadležno, kar družba odriva. In v tem primeru družba niso ljudje, množice, ampak voditelji, ki dajejo družbenemu življenju smernice; družba kot celota pa je produkt uresničenih smernic in pa tudi produkt razkroja, ki je nastal zavoljo spopada med smernicami voditeljev in razpoloženjem množične osebnosti.

Zavoljo tega jaz res zahtevam, naj postane slovenska šola spet narodno vzgojna šola, to se pravi, da naj iz slovenskega otroka po Prešernovo najpoprej naredi zavednega Slovenca, potem šole državljana sveta. Ne narobe. A ta »didaktična linija«, kakor jo imenuje člankar, je lahko samo konsekvencia, samo nasledek splošne narodno-državne zavesti, brez katere se nova šolska »linija« sploh ne more roditi.

Zato ne poenostavljajmo brez potrebe tako delikatnih stvari, ne delajmo brez potrebe novih zmešnjav!

A člankarju so, kakor je videti, zelo všeč nasprotja, tako govori o moji zahtevi po narodni šoli predvsem zato, da mojim slabo prikazanim pogledom lahko kot antitezo navede Ronžančeve misli o mojem zastarelem pojmovanju nacionalnosti, ki da je preveč »abstraktno«, da bi ga sodobni Slovenci mogli sprajeti. Glede šole pa pravi, da ni nujno, da mora biti vzgoja narodna, saj se je Prešeren šolal v nemščini, »nihče mu ni slovenske zavesti vcepljal v glavo, ampak je ta zorela v njem kar sama od sebe« (str. 106).

Zelo lepo. A saj bi namesto s Prešernom začeli kar s Trubarjem in tako pridobili tri stoletja! Vendar sta Trubar in Prešeren naša narodna genija, nihče pa ne more zahtevati, da bi se vsi slovenski šolarčki razvili v take samostojne osebnosti. Obenem pa je treba še upoštevati, da sta se tako Trubar kakor kasneje Prešeren (in še marsikdo drug) **upirala** družbeni danosti. Prešeren je bil (s Camusom) **homme revolté**. Zato ne vidim, kakšen smisel ima primerjati razvoj duševnega velikana z amorfnó šolsko množico.

Zmešano štreno je treba razplesti, ne je še bolj zapletati.

Gre čisto preprosto za to, da najdemo pot iz meglenega in pogubnega internacionalizma. Glede pravega pojmovanja revolucije in upora imamo svoje papirje v redu. V Cankarju imamo genija, ki je videl in hotel upor hlapca Jerneja. Imamo upornika Kosovela. Imamo Vorančovo življenje in Vorančeve romane. Nič nismo torej zamudili, vstric smo s sodobno zgodovino, v nji smo. Vendar pa Rožanc in Šalamun in vsi drugi pozabljajo, da smo Slovenci, tako kakor na primer Hrvati ali pa prav te dni Čehi in Slovaki (ali pa jutri Ukrajinci), že v tisti fazi razvoja, ko smo morali doživeti internacionalistično prevzgojo, o kateri smo slutili, da je kvarna, o kateri pa zdaj razločno vemo, da je za narodno bit zgrešena in škodljiva.

Zato se nam danes postavlja naloga, da iz sodobne zmešnjave rešimo svojo človečnost, te pa se ne da rešiti brez pomoči narodnih prvin. In o tem je prepričan celo Sartre, katerega ne bo najbrž nihče osumil nacionalizma.

Usodna napaka, ki jo delajo mladi ljudje, vzgojeni v idealističnem internacionalizmu, je ta, da z zavračanjem breznačelne, pridobitniške, nehumane in demagoške družbe zavračajo z njo tudi narodne prvine kot odvažne vrednosti ali kot pševdovrednosti. Pri tem pozabljajo, da narodna skupnost kot zgodovinska resničnost in kot humus, v katerem se prepletajo naše človeške korenike, naše duhovne lastnosti, ne more biti in ni odgovorna za nastavbo, ki so jo iz nje in na nji zgradili samovoljni in nespreni inženirji duš.

Narodna bit je vendar to, kar nam daje pečat posebnosti, narodna bit je hkrati podlaga, na kateri začenjamo dialog z **drugim**.

Iz tega sledi, da lahko ovržemo in zavržemo vse, kar je vsiljeno, dodano, izumetničeno, ne moremo pa in ne smemo iti na pot brez osnovnih potez, ki smo jih podedovali in brez katerih ne bi bili to, kar smo. In pri tem ne gre samo za jezik in za kulturo, ki sta se prebila skozi take smrtne nevarnosti,

kakor malokateri drug jezik in malokatera druga kultura v Evropi, ampak gre predvsem za ljubezen, ki izhaja iz zavesti, da je bila nenavadna in marsikdaj tudi čudovita tista zvestoba, ki je znala obiti vse Scile in Karibde skozi dolga stoletja

III.

Nesmiselno je, če tako gledanje na narodno zavest imenujemo »romantični model zavesti« (str. 106).

Člankarju se pa vsekakor zdi potrebno, da potrdi svojo misel o premalo konkretnih Slovincih, tako da navede Kocbeka, ki pravi, da smo se »zaradi svojega refleksivnega in konservativnega reševanja zapletli v nevarne sublimacije, v preračunanost in koristi; vedno bolj smo se zatekali v svet vrednot, idej in kvalitet, in vedno manj smo verovali v enotnost in skladnost življenja.«

Kocbek ima kajpada popolnoma prav, ker je v prvem izpuščenem delu odstavka govoril o »nenehni... obrambi«, ker je poprej razločno rekel, da »vse, kar imamo ali smo dosegli, smo... **iztrgali iz kaosa narave ali iz žrela sovražnih sil**« (podčrtal jaz). Popolnoma prav ima torej, ko trdi, da smo se reševali z nevarnimi sublimacijami! Zgrešeno pa je klicati Kocbeka na pomoč, kakor to dela člankar, ko napada (mojo) »romantično« narodno zavest. Zakaj predvsem moja narodna zavest ni romantična. To je prvo. Drugo, kar ni res, je, da bi bilo Kocbekovo odklanjanje slovenskih sublimacij v kakršnikoli zvezi z mojim poučanjem potrebe po novi navezanosti na narodno bit.

O ti potrebi je Kocbek v svojem tržaškem predavanju, v svojem nemškem dnevniku in nazadnje v Knjigi 67 povedal marsikaj, kar bi moral vzeti v poštev, kdor govori o današnji narodni zavesti pri Slovincih. Tako bi ugotovil, da se Kocbekovo in moje gledanje, če izvzamemo krščanstvo, v bistvu ne razlikujeta, oziroma, da se dopolnjujeta.

Seveda Kocbekov citat lahko uporabimo tudi za današnji čas, posebno če ugotovimo, kako je po drugi svetovni vojski na Slovenskem spet prišlo do sublimacij, tokrat do sublimacije razrednega boja, delavskega razreda, internacionalizma itd. A potemtakem bi bilo pravilneje, ko bi si izposodili navedek iz »Tovarišije« (I. izdaja, str. 195):

»Potrjujejo se mi spoznanja, ki sem jih bil razvil v Dejanju, spoznanja, da sta univerzalizem in idealizem najbolj rušila osebno inkarnacijo Slovence in preprečevala slovensko narodno intenzivnost.«

Saj, in tako se je zgodilo, da sta se cerkveni »univerzalizem in idealizem« iz predvojnega časa po vojski uveljavila v laični preobleki naših komunistov, ki so vse tako imenitno sublimirali, da se jim je slovenska narodna resničnost izmuznila skozi prste.

In tukaj naj bi člankar začel resničen pregled današnje »konkretnosti«. Zakaj prav »romantičnemu modelu zavesti« je podobno, da se zanimaš za Sudan in Tanganiko, medtem ko ti slovenski živelj na Koroškem izumira.

S tako svetovno »romantiko« se moramo ukvarjati, če hočemo biti stvarni, zakaj samo taka »romantika« je škodljiva, »alpsko pobarvan idealist« ne bo grešil proti narodni biti. A o tem kasneje.

IV.

O odprtosti.

Da bi prišel v neposreden stik s konkretnostjo, se člankar kar na lepem loti Trsta. Zanimivo pa je, da je poglavitna napaka, ob katero zadene, napaka,

ki naj bi bila po njegovem pogubna — slovenska zaprtost vase, slovenska ujetost. Zdi se mu, da v nji vidi celò Kocbekovo »zamejenost« iz omenjene navedbe.

Na kratko: slovenski živelj v zamejstvu greši, ker je zaprt, ker pozablja »na dejstvo, da je odprtost bila in bo znak odgovornosti« (str. 109).

Napisal sem že drugje, da si ne morem razločno predstavljati, kaj naj bi bila za zamejca taka »odprtost« (glej Novi list, božična št. 1967; Goriška srečanja, št. 8-9). Vsekakor pa drži, da zagovorniki odprtosti imajo pred očmi intelektualca, kulturno ustvarjalnega človeka, pozabljajo pa na skupno občestvo, na množico. Če pa kdaj vidijo tudi to, potem jim ni všeč, da se ta zapira v svoja društva, češ da se s tem ločuje, omejuje.

A ker je govor o Trstu, naj navedem obširen in nevtralen odstavek iz knjige A.J.P. Taylorja »Habsburška monarhija 1915-18« (v prevodu Janeza Gradišnika, Ljubljana 1956): »Slovenci so sestavljali kmečko osnovo, Italijani pa mestno vrhno plast, in celò v Trstu je bila večina prebivalcev slovenskega izvora, čeprav je govorila italijansko. Sčasoma, ko bi se bili zabrisali razločki med zgodovinskimi in nezgodovinskimi narodi, bi bil Trst nedvomno postal slovenski, kakor je Praga postala češka in Budimpešta madžarska; Slovenci so imeli smolo, da so se prepozno narodno zavedli. Ker so se Italijani zavedali, da je njihova večina umetna in negotova, so uporabljali za razlog bogastvo in višjo kulturo, kakor so delali Nemci na Češkem; višja kultura se je kazala v podobni nasilnosti in nestrpnosti. Italijanom je bilo navsezadnje narodne pravičnosti malo mar...« (str. 229).

Kdor si bo še prebral statistike našega imetja v Trstu pred prvo svetovno vojno in do 1918. leta, bo videl, da smo bili Slovenci, kljub italijanski obstrukciji, v bančništvu, združništvu, trgovini, šolstvu, tisku, športu itd. kar se da »odprti«.

A slovenska obramba je bila takrat **aktivna**.

Po letu 1918. je začela biti **pasivna**. In taka je še danes.

Kako naj bo človek »odprt« pri pasivni obrambi, to je zdaj vprašanje.

Zato, če naj bo »odprtost« duševno razpoloženje, potem smo pred nerešljivo nalogo, kako združiti dve nasprotji, kakršni sta obramba pred asimilacijo ali upor proti asimilaciji in »odprtost«.

Poleg vsega pa taka »odprtost,« kljub nasprotnemu videzu, zahteva dodatno trošenje energij. Zakaj biti odprt ne pomeni samo komunicirati s članom druge narodnosti v njegovem jeziku, ker on mojega ne razume, ampak pomeni tudi razkrivati lastnosti in posebnosti mojega mišljenja in moje kulture njemu, ki je zmeraj samo magnetofonski trak, pripravljen na nov vtis, ki ga bo jutri zbrisal.

Vse to delamo približno deset stoletij; vprašanje pa je, če bi se bili ohranili, da nismo medtem živeli svoje kar se da drobno in skromno, a ločeno, zaprto narodno življenje.

In tukaj je bistvo stvari.

Zakaj, se sprašujem, zahtevati od nas razpoloženje, ki nam nalaga samo novih bremen, ko pa bi bilo sožitje dveh narodnosti hitro rešeno, če bi obe narodnosti govorili in brali oba jezika. In ker mi italijansko že pišemo in beremo, bi zadostovalo uvesti na italijanskih šolah obvezen pouk slovenščine. Tako bi prišli na zelo preprost način do najbolj odprte odprtosti, kar si jih je mogoče misliti, zakaj italijanski človek bi o nas lahko zvedel vse, vzel bi v roke naš časnik, našega Prešerna in našega Kosovela, in nič mu ne bi ostalo skrito.

Zagovornik »odprtosti« pa kaznuje z dodatno Sisifovo pokoro tistega, ki je že tako in tako na slabšem.

A tudi ko bi res hoteli biti tako požrtvovalno široki, nas bosta katerikoli sociolog in psiholog poučila, da se bo etnična skupnost, ki živi ob drugi, priviligirani, lahko ohranila samo, dokler bo strnjena, homogena.

Zato je docela absurdno, kakor to dela člankar, definirati duševno strnjenost slovenskega življa izraz nekakega »totalitarizma«. Lahko da je tudi res, da ni »totalitarnost nič drugega kot površno reševanje resničnih problemov« (str. 108), a obenem je spet res, da je tako filozofiranje, ko gre za povezanost slovenske skupnosti v zamejstvu, pregrešno početje.

Člankar je očitno zašel z ozke steze, ki si jo je zarisal, v pokrajino sanj. Kako bi drugače mogel vzporejati dve narodnosti, od katerih je ena skoz in skoz doživljala duševne pretrese, medtem ko je bila druga, kakor pravi Taylor, samo »nasilna in nestrpna«.

Kajpada je res, da je tudi nasilnež in nestrpnež **travmatiziran**, posebno še tisti nasilnež, ki je slovenskega rodu in ki z janičarstvom rešuje svoje komplekse. A to je vprašanje zase, to je vprašanje, v katerem se lahko poskusimo kot psihoanalitiki, ne kot reševalci narodnega občestva! Zakaj stokrat klavrna je taka filozofija ali pa taka znanost, ki priporoča oškodovancu, naj pomaga poravnati škodo tistemu, ki jo je naredil. Tak nauk je morebiti samaritanski, tega ne bom tajil, odrešilen pa ni, še več, lahko je samo poguben, ker je zelo blizu samomorilni odpovedi.

Sveda: ne Trubar ne Prešeren ne Levstik ne Stritar ne Cankar niso imeli težav glede »odprtosti«. Vsi slovenski veliki duhovi so bili odprti, odprti svetovni kulturi in svetovni književnosti. Drugače pa je s številnimi in preprostimi slovenskimi ljudmi. Ob pomanjkanju velikih mož dejanja in ponosa so se naši ljudje reševali v tišini in odmaknjenosti, ubogljivi in krščansko potrpežljivi, zmeraj pripravljeni, da si s Kempčanom potrkajo na prsi: vanitas vanitatum et omnia vanitas.

Zaprli so se vase, branili so se, kakor se branita polž in jež.

A če hočeš, da polž ne potegne vase svojih tipalk, potem to najlaže dosežeš tako, da ga pustiš pri miru, da ne drezas v njegove mehke, občutljive organe.

Zato je naivno zahtevati od ogroženega polža ali pa od ježa, naj bosta sproščena ali »odprta«.

V.

O alpskem slovenstvu.

Ne vem, kako se je člankar prepričal, da sem »planinski« Slovenec. Res, da hodim o počitnicah v hribe in da imam najrajši bovški kot in Triglavsko pogorje in da sem o tem večkrat pisal; a preveč preprosto bi bilo, ko bi človek iz tega mojega nagnjenja sklepal o mojem pojmovanju slovenstva. Zato bi sodil, da se je pisec ustavil ob moji glosi, ki jo je nekoč bral v »Zalivu« in ki govori o blejskem kongresu PEN kluba; in najbrž ima odtlej fiksno idejo tako o moji romantiki kakor o moji idealistični gorski podobi slovenske duše.

Naj bo kakor že, iz mojih spisov ni nikjer mogoče razbrati, da se bo po mojem rešil za slovenstvo samo »alpsko« čuteč slovenski človek. Do takih zaključkov lahko kdo pride samo po domišljjski, sanjski poti.

Tako bi kdorkoli lahko zavrgel Hemingwaya, kakršen je v »Starcu in morju«, zavrgel njegov ocean in njegove ribe, in naredil iz njega »alpskega« pisatelja samo zato, ker bi našel med njegovimi spisi čudovito novelo o snegu na Kilimandžaru.

No, a vsekakor bi se zelo čudili moji panonski prijatelji, ki so se v mojih knjigah navdušili za barkovljanski breg in za Tržaški zaliv, ko bi brali člankarja v »Mostu«. Še posebno pa bi se čudili prvi slovenski gojenci pomorske šole, katerim sem 1948. leta ob prvem križarjenju po Sredozemlju poslal pozdrav, ki ima kar malo »alpski« naslov **Morje imamo v krvi**.

Kajpada ne moreš nikomur očitati, da ni bral knjig nekega avtorja, vendar ne bi bilo napak, če bi svetovali človeku, ki misli govoriti o Kosovelovem kraškem svetu, da si poprej prebere njegove kraške pesmi.

A kaj je pravzaprav »alpsko« slovensvo?

Kolikor lahko sklepam iz izrazov »romantičen«, »idealist« v »Mostu« ali pa v komunističnem tisku iz izrazov, kakor je na primer »zagovorniki vaške idile« itd., bi rekel, da kdor gleda na slovenstvo kot »alpinec«, v bistvu menda zagovarja kmetijstvo in se upira industrijskemu razvoju, sanja o lepoti slovenskega podeželja, o cerkvi na griču in o sončnih zahodih nad Bohinjem. Mogoče celo v spanju sliši škatlaste glasove kravjih zvoncev na Velem polju in opazuje čredo ovc, ki visijo na strmem pobočju pod Kriškimi podi.

Nobenega dvoma ni, da je, kdor gleda na slovensko domovino skozi tako idilično prizmo, anahronističen. A prav tako ni nobenega dvoma, da se ukvarja s kabalističnimi znamenji, kdor uvršča mene med take anahroniste. Zakaj menda že vrabci na strehi vejo, da sem za moderno industrijsko Slovenijo, ki pa naj bi obenem ohranila tudi vse, kar »romantik«, pa naj bo domačin ali tujec, od nje pričakuje.

Bistveno vprašanje slovenskega razvoja je, kako naj se usoda Slovenije razvija, da se en del **ne bo hipertrofično razrasel na škodo drugega**. V tem smislu bi bilo megalomansko vsako načrtovanje, ki bi za poldrugmilijonski narod poudarjalo razvoj velikih mest na račun vasi. In toliko bolj bi bilo tako planiranje samomorilno, kolikor manj bi mesta mogla absorbirati delovno silo in bi jo bilo treba izvažati!

Jasno je, da bi modernizacija kmetijstva in modernizacija življenja na vasi zadržala del mladih ljudi, ki nujno odhaja iz zapuščene vasi. A tukaj bi bilo treba seveda najprej spregovoriti o ravni kulture na podeželju. glede tega pa naj za danes zadostuje pripomba, da so v Sloveniji na dnevnem redu oddaje kulturnih domov zadrugam in podjetjem, ki jih uporabljajo kot skladišča.

Izrael, o katerem nihče ne more reči, da svojo nacionalnost pojmuje »alpsko«, je zgradil mesta in industrijo, a je prav tako poskrbel za zdravo agrarno stran narodnega gospodarstva.

In temu se pravi modro načrtovanje.

Ne vem pa, kdaj bo Slovenija imela tak moder načrt; doslej je izdelala vsako sezono drugačnega.

No, a ker je govor o »alpstvu«, je nujno, da se dotaknemo tudi morja.

Vprašanje seveda ni od danes.

Dr. Albert Kos v svoji doktorski disertaciji »Družbeni nazor slovenskih protestantov«, Ljubljana 1946, ko govori o verjetnosti, da je Trubar dobil prav od škofa Bonoma v Trstu »prve pobude za pisanje v slovenskem jeziku«, nadaljuje: »Kolikor si moremo predstaviti osebnost Bonomovo, se ne moremo čuditi, da je v tem smislu vplival na mladega Trubarja. Prav to, da ni bil

Bonomo samo humanist, temveč vodilna politična osebnost, ki je znala čisto stvarno presoditi, v kakšnem okviru se lahko zagotovi življenjska bodočnost njegovega mesta, nam lahko pojasni Bonomovo razmerje do jezika sosednega ljudstva... In morda je v tej komaj sluteni perspektivi že računal z vlogo ljudstva, ki živi v tem prostoru... in ki se mora preobraziti, da postane nekega dne pomemben faktor v ureditvi zaledja, katerega interesi se morejo povezati.«

To glede začetkov slovenske pismenosti. In če bi nas pogovor ne zanesel predaleč, bi brez težave pokazal, kako Trubar v svojih spisih nikdar ne pozabi Kraševcev in istrskih Slovencev. Prav tako bi, če bi samo bežno prelistal slovensko književnost, vsakdo z lahkoto spoznal, da je bil Trst in z njim morje sestavni del ne samo slovenskega življenjskega prostora, ampak tudi slovenskega psihološkega sveta. Kajpada ni bila ta resnica zmeraj poudarjena, bila pa je zmeraj **naravno** pričujoča, tako v Trubarju, kakor smo videli, kakor v Svetokriškem, tako v Levstiku kakor v Aškercu, tako v Cankarju kakor v Kosovelu, tako v Preglju kakor v Gradniku in Bevku.

Nikjer v naši književnosti ni izrazilo »alpske« note, zato bi bilo toliko bolj čudno, ko bi jo našli v človeku, ki se je rodil v Tržaškem zalivu!

A mislim, da ne bo napak, če za to stoletje navedem še značilen odstavek Lojzeta Udeta (Slovenci in jugoslovanska ideja v letih 1903-1914, odtisak iz Monografij Srbske akademije znanosti in umetnosti. Zv. CDXVI, Socialne vede št. 61):

»Najmanj upoštevan v našem zgodovinarstvu pa je vpliv, ki ga je imel na politično orientacijo Slovencev ozir na Trst. V desetletju pred prvo svetovno vojno — te ugotovitve je mogoče brati v številnih slovenskih publikacijah — so se mogli Slovenci na slovensko-nemški etnični meji samo še braniti. Germanizacijski pritisk nemške buržoazije, kapitala, veleposesti pa tudi nemškoavstrijske socialne demokracije je bil čedalje hujši. Slovenci so izgubljali na ozemlju. Proti italijanski strani, tudi v Trstu, pa so se Slovenci uspešno branili in so celo napredovali, to je: pridobivali so na politični in gospodarski moči. Trst je pomenil morje, okno v svet, gospodarski napredek, neko veličino in moč.« (Str. 889).

Tako je dr. Henrik Tuma hotel slovensko univerzo v Trstu in ne v Ljubljani, to je isti Tuma, ki je razločno poudarjal, da bo razpad Avstro-Ogrske poguben za nadaljnji razvoj slovenstva v Trstu.

Vse to so seveda znane stvari. Tumo smo brali za časa črnega terorja in se zanj navduševali prav zato, ker je pisal o slovenskih imenih v »alpskem« svetu in je hkrati živo videl nevarnost, ki je pretila ob morju živečim Slovincem.

Žalostno pa je, da danes ob teh znanih stvareh nekdo strese članek iz rokava, kakor da vse te preteklosti ne bi bilo, kakor da smo, ki se danes ukvarjamo s književnostjo v Trstu, nekakšni sanjači, kakor da bi ne skušali slediti izročilu in zgodovini, ampak bi se prepuščali svoji iznajdljivosti in svojim liričnim popadkom.

Še bolj žalostno pa je to, da me tak »odprt« človek jutri lahko prikaže tudi italijanskemu someščanu v popolnoma popačeni podobi. In priznam, da bi mi ne bilo prav nič po volji, ko bi me orisal kot romantika, zaljubljenega v Aljažev stolp in ki se je zavoljo planinskih orlov odpovedal galebom; prav nič mi ne bi bilo po volji, da me tako »alpinizira«, potem ko sem naplaval v slovensko književnost toliko domače morske vode, da je nihče ne bo mogel zlahka izplati iz nje.

SERGIJ LIPOVEC

RAZREDNI BOJ IN BOJ ZA NARODNE PRAVICE

Mislim, da je lahko narodno zaveden le človek, ki ima zgrajeno kulturno hrbtenico. Vsi ostali so pripadniki nekega naroda, ker jim to vsiljuje okolje in družba, v kateri živijo. Ko menja ta družba in okolje, menjajo tudi oni. Samo kulturni človek je lahko zaveden član neke narodnostne skupnosti, vsi ostali so le začasno prisiljeni ali kvečjemu emocionalno navezani na družbo, v kateri živijo. Toda v tem primeru ne moremo rabiti besede zaveden, ker se tisti človek ne zaveda, zakaj je pripadnik neke narodnostne skupnosti. Ne zna si tega racionalno pojasniti. Človek, ki nima kulture, ki ga zanimajo le kratkočasni filmi, nogometne tekme, babje čenče tednikov z visoko nakladdo, bo vedno izbiral to, kar mu bolj prija, ne to, kar bi se mu zdelo pravilno. Torej je lahko rasnično zaveden le kulturno izgrajen človek, ki se ne pusti kondicionirati od službe in torej asimilirati. Vse ostale pa bi bilo treba izolirati, da se ne izpremenijo, kakor bi jim pač prijalo. Med fašizmom smo bili v taki izolaciji, ker je družba postavljala obe narodnosti drugo proti drugi v stalni medsebojni borbi. Po osvoboditvi pa se je pojavil problem asimilacije, ki je imel prej le manjšo vlogo. Tu sedaj ni več okolja, ki te omejuje kakor garjavega izobčenca, tu si formalno enakopraven posameznik v družbi in ne več izolirana skupina v družbi. Zato je treba izgraditi posameznika - človeka, ki bo znal sam živeti v družbi, ki se zaradi svojega manjšinskega stanja ne bo čutil manjvrednega, šibkega, onemoglega, kakor se, na žalost, v naši skupini počuti marsikateri intelektualec.

V izolirani skupini v družbi je lahko vzdržal tudi slabič. Slabič - posameznik pa v družbi, ki ga noče več izolirati, temveč asimilirati, nima nikakršnega orožja, pustil se bo asimilirati. Torej je problem v tem: zgraditi človeka, ki se ne bo pustil asimilirati. Toda kdo mora zgraditi zavednega posameznika - človeka, ki se ne pusti kondicionirati in s tem asimilirati od družbe? Družina, šola, okolje, delo — v eni besedi družba sama. Toda ali nas družba vzgaja v zavedne ljudi, sposobne racionalno analizirati probleme? Ali pa nas pusti, da smo samo čustveni pri-

padniki skupine, naroda, razreda? Ali je tukajšnja italijanska mladina narodno racionalno zavedna? Je njena narodna zavest prešla iz čustvenega odnosa junaštva, himne, žrtvovanja, solz, ponosa, belega - črnega na kulturno zavednost? Zame je odgovor negativen. Torej družba ne vzgaja ne nas ne Italijanov. In zakaj družba tega ne dela? Ker vzgajati človeka, ki bo mislil, filozofiral, poglobljajal svoja čustva in jih skušal resno analizirati je za obstoj te družbe preveč nevarno. Ker bi si tak človek ne samo racionalno razlagal svojo narodno pripadnost, temveč tudi svojo razredno pripadnost in bi ne bil več šibko orodje, testo, ki ga lahko družba v vseh smereh kondicionira. Zato se je treba boriti, da bomo ustvarili družbo, ki bo vzgajala zavednega - racionalnega človeka.

Toda v tej borbi, v tem obdobju, razredi ne izginejo, ravno tako tudi narodnosti. Saj so narodnosti ločene večidel po državah, razredi pa po socialnem stanju. Preskoki iz enega tabora v drugega so posamezni primeri, ki ne okrnejo celot, ki se lahko tako borijo za drugačno družbeno ureditev, ne da bi v tej borbi izginile kakor skupine. Kaj pa v primeru narodnostnih manjšin, in sicer manjšin, ki ne živijo kakor izolirane skupine v družbi, temveč jih hoče družba asimilirati? Take manjšine se ne morejo boriti samo za družbeno ureditev, ki bi globalno rešila problem. Za njih je čas sovražnik, kajti vsak emocionalni pripadnik je končno slabič in torej izpostavljen asimilaciji.

V taki začasni fazi se danes nahajamo mi. In kdo naj med nami skrbi za to, kar potrebujemo za vzgojo človeka, kar družba ne dela? To so dolžne storiti naše notranje organizacije, predvsem kulturno-prosvetne in ker je to še premalo, tudi športne. In za ostale, ki jih ta naš aparat ne izgradi in so tako izpostavljeni asimilaciji večje skupine, kaj naj storimo? Ali naj jih pustimo na cedilu?

Skušajmo še enkrat analizirati, čigava je odgovornost za to. Je pravilno, da v družbi večina požre manjšino in se ne ozira na njehe probleme, temveč jih stalno ignorira? Mislim, da je jasno, da večina, ki izrablja svojo premoč, ne glede na pravilnost svojih stališč, da imponira svojo voljo manjšini brez predhodne dialektike, ni uredila svojih odnosov na pravi demokratični podlagi. Torej tu ne gre za problem narodne pripadnosti, temveč za družbeni problem izrabljanja sile močnejšega nad šibkejšim.

Družbenih problemov ne rešujemo z brcanjem žoge ali emocionalnimi čustvi, temveč z racionalnimi mislimi, ki jim po domače pravimo ideologije, katere postavljamo v prakso vsakdanjega življenja s politično akcijo. Glavni in odločilni sestavni del dvonarodnostne družbe je močnejša narodnostna skupina. Torej je pravzaprav najvažnejše to, kakšno družbeno ureditev želi skupina. Zato je pravilno in potrebno, da se manjšina pridruži tistemu delu narodnostne večine, ki hoče takšno družbeno ureditev, kakršna je potrebna manjšini. Na tak način se enonarodnostna večina, ki je odločala tudi o enonarodnostni manjšini, spremeni v dvonarodnostno večino, ki bo reševala tako probleme tudi manj-

šine. Torej je potrebno najti za rešitev manjšinskega problema skupni imenovalec v enakem gledanju na družbeno ureditev.

Sedaj pogledajmo, kako mi rešujemo svojo situacijo. Najprej naše interno življenje. Družba nas ne samo asimilira, ampak nam ne da niti opore v družini, šoli, katerih namen je, da človeka hranijo, spočijejo, zavarujejo, specializirajo, da bo lahko proizvajal in konsumiral. Tako ostanejo pravzaprav samo naše interne organizacije, kakor prosveta, gledališče, šport, na katere družba še najmanj vpliva. Torej so nam le-te v tem obdobju krvavo potrebne. Kljub tej nuji je po mojem mnenju metoda teh organizacij nepravilna. V dobi tehnološke specializacije, v dobi, ko se zahteva od človeka popolna sposobnost in kompetenca, je naša metoda v teh organizacijah diletantska. Amatersko izgubljanje časa za narodno stvar s čustvenim žrtvovanjem sil in prostega časa.

Če so naše organizacije dosegle in dosegaajo s takšno metodo uspehe, ki jih nikakor ne moremo podcenjevati, kaj bi lahko dosegle, če bi delale z ljudmi, ki bi bili popolnoma angažirani. Da bi le-ti ne delali samo v svojem prostem času, ki je danes človeku tako potreben, da ne postane specializirani robot, ampak da si v njem lahko razširi svoja obzorja in vsaj delno živi s celotnim življenjem človeštva. Naša manjšina ima možnost, da tako zgrešeno stanje popravi, saj je gmotno dovolj močna. Potrebno je le da se zave, da je to najvažnejše in da je tak način pravilen.

Tako se ne bomo vsi gnetli v svojem stisnjenem krogu reševanja narodnosti, temveč bo to interno delo na ramah sposobnih, nam vsem odgovornih in polno zadolženih pripadnikov in tako ne bo samo boljša in trdnjša naša notranja vzgoja, ki je tako potrebna v tej fazi, temveč bo vsa skupina pridobila v tem, da bo lahko aktivnejše sodelovala v prepotrebem delu v družbi kot celoti.

Skoraj vse naše sile so namreč obrnjene v naše interno življenje manjšine in vsi problemi nas zanimajo kolikor se neposredno dotikajo nas, zato pa ostanemo mnogokrat pri vseh problemih le na površju in ne jemljemo pri tem v poštev pogojevanje družbe. Ali so na primer naša šola, naši profesorji in učitelji tako zanič, kakor to med nami že vsakdo misli, kaj nismo morda le delček sistema, ki hoče človeka takega, da bo le emocionalno orodje avtoritativne družbe, ne pa zavedno, racionalno bitje, zmožno analizirati svoja čustva in jim dajati pravilen odgovor?

Prav lahko je priti do trditve, da je obstoj naše manjšine le družbeni problem in je vse naše interno življenje začasna nuja prehodne dobe.

Od problema družbene ureditve se je naša manjšina zelo odmaknila, še posebno pa mladina. Skrajni čas je, da napolnimo to vrzel, da ne izrabljamo vse svoje sile za probleme prehodne dobe. Delajmo za bodočnost, ustvarjajmo in gradimo sami sebe, da bomo zmožni dokazati, da naš narodnostni problem ni samo naš problem, da ga bomo zmožni vključiti v celotno življenjsko problematiko, kamor pač spada.

Zakaj se je naša manjšina tako odmaknila od problema družbene ureditve? Samo zato, ker nesmotrno zapravlja svoje sile izključno v internem življenju? Dejal bi, da smo tudi v našem premajhnem udejstvovanju v družbi na napačni poti. Prvič zato, ker postavljamo problem, kot da bi bil le naš in ne kakor problem, ki je družbeni. Drugič, ker skušamo trgovati za majhne koncesije, za to ali ono majhno praktično ureditev. Tu bi rad citiral Lenina: »Zanikati načelne kompromise, vsako možnost kompromisov, kakršnihkoli, je otročje. Nujno pa je potrebno razlikovati kompromise, ki vsebujejo oportunistem in izdajstvo pravih ciljev in so zato nesprejemljivi, ker namesto da bi vsaj delno pripomogli pri napredovanju revolucionarnega gibanja, mu odvzemajo avtonomijo in ga podvržejo vodilnemu razredu«.

V našem primeru smo zelo blizu temu, ker so se kompromisi in trgovanja izpremenili iz začasnih faz in stopničk, ki naj bi peljale do končnega cilja, v sam cilj. Naš cilj pa je lahko samo eden: DVOJEZIČNOST, oziroma družba, v kateri je ta uresničitev možna.

Naša manjšina pa se je zaprla v svoje interno življenje, v svojem družbenem delovanju pa ima danes za cilj iztrgati čimveč koncesij. To pa so faze za katere se moramo boriti, ne smemo pa izgubiti iz vidika niti za trenutek bistvenega, najvažnejšega: DVOJEZIČNOSTI.

Italijanska buržujška družba nas je izvrstno zaprla v naš ozki hodnik, kjer zahtevamo od sebe vse, od družbe pa nič, kjer rase v nas samih nezaupanje do nas samih, namesto da bi raslo nezadovoljstvo do družbe.

A zakaj dela to italijanska družba? Zato da ima eno orožje več proti delavskemu razredu. Dobro se zaveda, da lahko reši problem narodne manjšine samo menjava družbenega sistema, da čas uničuje manjšino in s tem element, ki stremlje po spremembi družbe. Da je lahko vsaka napaka, ki jo zagreši manjšina, napaka in rana delavskega gibanja. Kaj ni zanimivo, da naši slovenski buržujši očitajo partiji raznarodovanje v ekonomsko in kulturno najrevnejših področij našega ozemlja, medtem ko zanikajo, da je lahko samo kulturna zavest tista sila, ki bo ustavila plaz asimilacije? Če ne bi italijanska buržujška družba imela prilike igrati na uslužne notranje strune manjšine, bi njeni družbeni ureditvi tu že trda predla.

Jasno je, da je tu tudi izvrstno uporabila napake nas samih, saj so posledice teh napak res dolgotrajne, ko se manjšina ne zaveda več, da njen obstoj ni njen notranji, temveč družbeni problem. Ker sta oba problema tako povezana, je torej absurd govoriti, češ jaz sem najprej te in te narodnosti in nato tega in tega prepričanja. Emocionalno lahko predpostavljamo eno pred drugim, a po racionalni analizi vidimo, da sta tesno povezana in neločljiva činitelja človeške zavednosti.

Če hočemo še pogledati, kakšne naše napake je družba izkoriščala je lahko za našo situacijo spet zanimiv citat Lenina: »Vsaka

podvrženost delavskega gibanja spontanosti-čustvu, vsaka menomacija funkcije racionalne zavesti pomeni — ni važno če hote ali nehoti — okrepitev vpliva buržujške ideologije na delavstvo.«

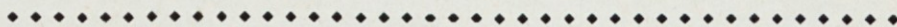
Mnenja sem da je to precej značilno za naše razmere. Če nam torej v marksističnih krogih, in to še posebno v slovenskih, primanjkuje ljudi, katerih orožje bi bila ideološka zgrajenost in dialektika, je naloga nas mladincev, da to vrzel izpopolnimo.

Dovolj je s tipičnimi neangažiranimi kritiki! Dovolj z neangažirano enotnostjo! »Enotnost v razliki« je kratek, a jedrnat Togliattijev stavek in je bistven tudi za nas. Samo taka enotnost lahko kam pripelje, sicer bo imel v glavnem vedno le korist angažirani.

Lenin je v I. svetovni vojni obsodil francoske in nemške socialiste, ko so trobentali, da so prej pripadniki neke narodnosti in nato razreda. To njihovo stališče je pripomoglo k večletnemu klanju, razbilo II. internacionalo. Lenin pa je s parolo »spremeniti imperialistično vojno v delavsko revolucijo« izbral pravilno pot.

Pojem, kaj si prej in kaj potem, je odlično buržujško deljenje enega samega problema. Divide et impera.

Slovenska buržujška skupina je pri tem v bistvenem nasprotju z našimi idejami, saj je, čeprav trdi narobe, prej razred in potem slovenska, saj brani sistem, ki ji koristi kakor razredu in ne kakor manjšini.

OBJAVE 1

Nova revija, ki je pred kratkim začela izhajati v Ljubljani, hoče biti po svojem konceptu revija za literaturo in umetnost in se po tem loči od ostalih slovenskih revij, ki nosijo na sebi pečat »za kulturo in družbena vprašanja«. Na svojih straneh bo dvomesečnik prinašal izvirno beletristiko, razprave, kritike, eseje, ki zadevajo besedno umetnost, in pa prevode. Njena poglavitna funkcija v slovenskem revialnem prostoru pa naj bi bila nuditi možnost objavljanja tistim našim avtorjem, ki zaradi spolitiziranosti in relativne ozkosti osrednjih revij te možnosti do sedaj niso vedno imeli, ali pa tistim, ki zaradi mladosti niso afirmirani in zato spet težko najdejo prostor na »uglednejšem« papirju. Uredniški odbor sestavlja šest mladih slavstov.

Prva številka Objav prinašala dvojico manj znanih pesnikov, Darka Komaca

in Roberta Cegljarja poleg že afirmiranih Daneta Zajca in Aleksandra Peršolje. Prozo objavljajo Jože Horvat, Pavle Zidar in mladi Matija Prottnik. Pri publicistiki samo eno ime: Vili Vuk. Številka prinaša še troje dobrih prevodov — Andrej Sinjavski, Robert Musil, Leonie Bruel.

To je prva številka. Morda se nam zdi malo premalo živa v smislu, da ne prinaša dovolj materiala, ki bi se loteval ali vsaj prikazoval sodobna dogajanja v literaturi in umetnosti in se do njih opredeljeval. Vendar iz napovedi za naslednje številke že kaže, da je ta vrzel le razumljiva šibkost prve številke.

Zelimo mladi reviji, ki je sad mladega idealizma (izhaja namreč v samozaložbi), da bi bila čim kvalitetnejša in da bi uspešno plemenitila slovensko kulturo.

V ZAČETKU JE BILA BESEDA

(PISMO IZ SLOVENIJE)

Med ljudmi se vselej sprehajajo plemeniti posamezniki, ki odnose v družbi prevrednotijo v imenitne ideje. Ti zemljani so idealisti. Fizično se sicer gibljejo po zemlji, a njihove ideje plavajo po oblakih. Primeri se, da se ideje približujejo nazaj k stvarnosti, tedaj nastajajo ideologije, doktrine, -izmi. In z vsem tem se potlej spet na različne načine ukvarjajo ljudje, a resnično na različne načine. Nekateri se z ideologijo pečajo kot amaterji-privrženci (ponavadi jim gre slabo, zaradi ideologije asketsko zgorevajo); drugim postane ideologija poklic in gre jim praviloma dobro, poklic-ideologija se tako rekoč v njihovih rokah utelesi v materialne dobrine neverjetnih razsežnosti — prakticistični dokaz, kako dobra je ideologija.

Ljudje te druge vrste je znatno, znatno manj od onih prvih. Ta čudni zakon je kar naprej v veljavi in veki ljudske civilizacije niso na njem ničesar spremenili vsebinsko. Premaknil se mu je le okvir za spoznanje bolj v levo. Nekoč je namreč teh poklicnih ljudi bilo silno malo, barone in cesarje si skoraj preštel na prste rok. Danes ni baronov in cesarji so v izumiranju, pa se v ideologijah poklicno udejstvuje marsikje že cel sloj ljudi, navznoter primerno razslojen po veličini in velikosti.

Cel sloj. Kasta. In — káó ve — morda so spríčo sodobnih kast nekdanje monarhije vendarle bile za družbo cenejše od kakšnega kastnega social-izma.

Temelj sleherne družbe je organizacija in v tej se organsko nujno giblje človek. Človek gradi družbene organizme. A v tem, kako jih gradi, mu je lahko iz družbe v družbo odmerjena različna vloga. V graditvi družbenih organizmov lahko posameznik zavestno učinkuje, deluje kot (so) ustvarjalni subjekt, ali pa graaí posameznik družbo kot trpni objekt in se tedaj uvršča sicer v materialno osnovo družbenih organizmov, a brez vloge odločujočega subjekta. Zgodovina človeštva izkazuje od pamtíveka sem, kako se metodika graditve družbe izčrpava zdaj v eni, potem v drugi obeh gornjih smeri. Morda sta ti dve metodiki graditve njuni skrajnosti in med njima bi mogli iskati prehodne oblike, a tu sta ti dve skrajnosti kot demokracija in totalitarizem. Tretje možnosti v graditvi družbe bržčas ni. V predpostavki bi mogla obstajati tudi negraditev družbe in v praksi bi jo predstavljala anarhija — doslej neznana kot zgodovinsko potrjen način bivanja civilizacije.

Demokracije in totalitarizmi se v zgodovini pojavljajo in celo izmenjujejo v nekakih zaporedjih, in oboje biva vzporedno, istočasno v dobi, ki še ni zgodovina. Na videz neenolična izmenjava, a zdi se, da je v tej neenolični izmenjavnosti tudi nekakšna zakonitost. Iz napoleonistične Francije — če si izposodimo tak primer — je nastala sčasoma zelo zgledna demokracija in sedaj Francija spet popada zanos vladavine enega generala. Ali, denimo Nemčija, naravnost iz groba totalitarističnega tretjega rajha je vznikla parlamentarna demokracija — ne da bi ta hip vedeli, kam bo potlej krenila. In precej podobnosti bi mogli zaslediti v razvoju ostalih držav nekdanje Osi. Kako razburljivo pravzaprav, ko gledamo na majavo

pot teh nekaj velikih državotvornih narodov! In če pri tem pomislimo, da hodijo to majavo pot tudi ljudje iste generacije! Ljudje potujejo zdaj skozi ta, potem skozi drug, povsem nasprotujoči sistem, so mu vselej vsaj materialni temelj in zdi se, da jih niti ne moti preveč, da jih zanaša zdaj na levo, potem v desno... in spet v levo... sproti pozabljajo na slabe skušnje preteklega in ničesar si ne morejo zapomniti za bodočnost.

Zakoničnost?

So ljudje, ki znajo vse take pojave natančno razložiti: proizvajalna sredstva - zakoni dialektike in revolucije — reakcija in napredni družbeni razred in živijo - izem! In ideologija postane politika, z nasiljem odrešujejo ljudi pred ljudmi, z ubijanjem prinašajo humanizem.

Ljudje premalo razmišljajo o tem, kako važna je metodika graditve ljudske družbe. Pozabljajo na zle skušnje, ko jih v imenu zveneče ideologije ponižujejo, uničujejo in zatirajo po premišljeni metodiki. O demokraciji in totalitarizmu je vredno razmišljati.

V demokraciji dobiva tvorna pobuda posameznika poln izraz, posameznik je kot tak priznan in njegovo osebno stališče ga v demokraciji ne izobčuje, niti ne pove- ličuje, temveč ga uvršča k drugim in k drugačnim mnenjem in stališčem — da neke v končnici nastajajo iz vsega splošno veljavni normativi.

V totalitarizmu je ne glede na posameznika najprej čvrsto podan okvir norma- tivov, organizacija družbe je postavljena a priori in posameznikove tvornosti v tem apriorizmu ni. Vsa tvornost se izvede samo še na osebno usklajanje s postavl- jeniimi normativi. V začetku so torej normativi, vse se začena a priori in uskla- jevanje z apriori je nujsnost. Neuskajenost prinaša posamezniku nevarnost ob- sodbe ali celo izobčenja. V totalitarizmu ni uvrščanja stališč, možno je le razvr- ščanje v lestvico dobre - boljše - najboljše usklajenosti s postavljenimi normativi. Največja usklajenost je istovetna z zveličanjem, ki prinaša — tudi na ramenih še tako upehane družbe — čisto stvarne, praktične sadove, »vplivni« položaj, materialne dobrote in podobno. Demokracija obvezuje posameznika v maločem, daje mu predvsem pravico do udejstvovanja. Te pravice ne krati v nobeni smeri, tudi v smeri neudejstvovanja ne. Osebnost, takšna kot je, oblikuje tedaj v okviru demokracije svoje odnose v mejah funkcije predvsem osebnih interesov. Demo- kracija ne mobilizira ljudi. Nikoli jih ne naganja v veličastne enosmerne pohode in ne v množične režirane zgodovinske predstave, zato tudi demokracija vselej prepozno prihaja na bojišča in spoznava tujo agresivnost, potem ko je prepozno. Demokracija prepušča posameznika predvsem osebnim tokovom in v teh pogojih se zanimanje posameznika za širša družbena dogajanja ne razširja čez mero. Pra- viloma se to zanimanje izčrpava v tem, da se pooblastilom prepušča odločitve iz individualnih v splošne družbene kompetence.

Totalitarizem deluje povsem nasprotno. Totalitarizem neprestano mobilizira ljudi. Ne mobilizira jih z močjo ideologije, niti in najmanj z razumsko objektiv- nostjo — ljudje imajo vselej prav malo smisla za to, da bi se poglabljali v resnič- nost doktrin in v njihov nezmotljivi smisel. A totalitarizem jih vseeno mobilizira. Mobilizira jih kot sistem odrejenih norm, ki se jim je treba prilagoditi. Totalitarizem namreč ne dopušča bega v legalno opozicijo. Te ni. Se manj trpi absolutno brez- brižnost; brezbriznost do normativov je v totalitarizmu fizično nemogoča. Za- stavljene normative je pač treba na neki način sprejeti in se jim prilagoditi — ali pa se jim upreti.

Kot se zdi, se doslej upori v totalitarizem niso obnesli.

Demokracija in totalitarizem, dva povsem nasprotujoča si sistema družbenih bivanj — a se na neki način celo izmenjujeta skozi čas istih prostorov. Čudna zakoničnost. Ponekod je morda razumljivo. Namreč tam, kjer se znotraj demokracije spočne totalitarno gibanje, ki z agresivnostjo manjšine podre nemočno, nemobil- izirano demokratično večino — vse preraste v totalitarizem — in ta s končno spet sesuje ob nečem — in družbene institucije se lahko potlej regenerirajo le na temelju smotrnosti osebnih interesov, v demokraciji, znotraj katere se spet spočne...

Gospodarstvo je pomembno vozlišče. Ob njem se shaja vse: sociološko in biološko in strateško in posameznik in družba in... skratka vse. Na tem ne morejo raznoteri družbeni sistemi ničesar spremeniti.

V demokraciji je ekonomski položaj vodilni motiv uveljavljanja posamezni- kovih interesov. Motiv je jasno izpisan, je sicer relativno preprost in tako rekoč v demokraciji sam po sebi podan, čeprav pot do ekonomske brezskrbnosti ni

preprosta in najmanj sama po sebi zagotovljena. Posameznik se vrti neposredno sredi vztrajnega prepletanja zakonitosti tržišča in proizvodnega valovanja, kjer se z močjo spontanosti vzpostavljajo obdobja mirnega ravnotežja, in ta se spet podirajo v občasnih krizah. Toda bolj ko se vsa ta gibanja usmerjajo na višjo tehnično in civilizacijsko stopnjo, tem bolj se umirjajo v evoliucijskem toku. Obvladanje tehnike, poklicne tehnologije postaja nepreklicna kategorija osebnega in splošnega napredka. V zavesti posameznika pa se vse skupaj povezuje s pojmom demokracije in liberalizma. In demokracija se kot družbeni sistem tedaj v okviru tehnično razvite civilizacije nekaj časa obnavlja in vedno več je v njej mesta za socialno strpnost in sodelovanje.

Totalitarizmi hodijo drugačno pot. Med posameznika in gospodarstvo so postavljeni določeni normativi, ekonomski položaj je v totalitarizmu funkcija prilagoditve s postavljenimi normativi. V praksi se ta odvisnost praviloma izvede na podrejenost politiki (gdine, državne) politične stranke. Ekonomska odvisnost ni nikoli v totalitarizmu naravnost izpisana, totalitarizem to odvisnost prikriva. A ljudje so vselej dokaj hitro dojeli, da se za ideološkimi krilaticami skrivajo poleg skupnih tudi osebna vprašanja ekonomskega obstoja. In ta spoznanja so jih vselej, postopoma in zanesljivo porinila v tekmo, v medsebojno tekmovanje za čim uspešnejšo uvrstitev na družbeni lestvici, se pravi za stabilnejši ekonomski položaj. Totalitarizem načrtno razvija tekmovanje med ljudmi, tekmovanje za ekonomski položaj, tekmovanje v delitvi dohodka, tekmovanje pri investicijskih sredstvih in pri sredstvih za rekreacijo... a vse je odvisno od prilagoditve normativom totalitarizma; in vsi se trudijo v prilagajanju, tekmujejo za »pravilno« usmeritev. Tekmujejo posamezniki med seboj in skupine z družbo in delovne organizacije s pravnimi predpisi... totalitarizem je ljudi nagal v netolerančno medsebojno tekmovanje. Morala postaja nekoristen predsodek, politična stranka vir cenjenih gesel in zatočišče svojevrstne ekonomske delinkvence — a vse pokriva čudotvorna moč ideologije. Vse se dogaja v imenu ideologije in nikjer ni v izgovorjenih besedah banalne ekonomske nujnosti.

Totalitarizmi so brez izjeme zveneče idejni. »Idea« življenjskega prostora nadljudi je nedavno tega tako neprodušno izpolnila ideološke ergele tretjega rajha, da je vojaško osvajanje prostora, da je rasistična gonja s plenitvijo imetja bila le prakticistični epiteton idejne zastave nacizma. Ali — denimo — neki totalitarizmi, ki nastopajo v imenu dialektično nujne spremembe odnosov v proizvodnji: najprej ideja humanosti in ideja ukinitve izkoriščanja človeka po človeku in le tam na dnu nekje so ropotanja imetja, konfiskacije osebnega premoženja in drobnega inventarja, pod imeni »nacionalizacija«, »kolektivizacija«, pod demagoškim kultom »ljudske imovine«... na začetku totalitarizma je ideja, ki prikriva gospodarsko podrejanje ljudi, ki se morejo usmerjati k predpisanemu iztecišču stranke.

V demokraciji upravljajo družbo ljudje po pooblastilih, v totalitarizmu vlada družbi nekdo v imenu nečesa. Nekaj je izven-iznad totalitarne družbe in vnaprej določa njena gibanja. Nekje je Začetek in pod njim je družba. Formula nastajanja totalitarne družbe.

Gornja formula je banalizacija stare prvine krščanske vere («V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Bog je bila Beseda»). Religiozno predstavo o smislu in viru nastajanja je totalitarizem nedvosmiselno utelesil v grobi politični praksi: Začetek je Ideja / ideologija, -izem / in Ideja je pri politični Stranki in Stranka je Ideja. Totalitarizacija sleherne družbe se začne s Stranko, katera se enači z ideologijo, in vselej znova se dogaja, da se vsa idejna godlja celo pooseblja. Teh intelektualno neprebavljivih pojavov pozna zgodovina mnogo in vlečejo se nam v današnje čase.

Politične stranke totalitarizem se oblikujejo po približno podobnih vzorcih, znotraj njih se vzpostavlja določena zakonita struktura. Medtem ko članstvo hodi po sestankih, prebira brošure o kongresih stranke in koraka na paradah, se nad njim stvori hierarhija stranke. Hierarhija se ne vzpostavi na temelju dogovora med člani. Ona nastaja iz neprestane potrebe žarčiti nepremagljivost strankine ideje, navznoter zagotavljati nekolebljivost posameznikov in navzven uresničevati udarnost in moč — hkrati se seveda sončiti v siju te moči ob zaščiti spolitizirane justice in vojske. V uresničevanju takšnih smotrov nastane trdna, nepremična hierarhija stranke; hierarhije ne zasedajo po medsebojnem miroljubnem dogovoru, temveč po vztrajnem medsebojnem bojevanju, ki ima neredko lastnosti zahrbtnega medsebojnega obračunavanja

(Konec pr:hodnjic)

POT RUDE JURČECA

Sleherno dobro memoarsko delo je avtentična refleksija o biografsko dokazljivih avtorjevih življenjskih situacijah, ki zmorejo v bralcu vzbuditi asociacije takšne vrste, da z njimi razsvetli tisti del resničnosti, v kateri živimo: Ta zvrst pred pisca neposredno in izredno zahtevno postavlja vprašanje o prvinskih odnosih do sveta in življenja ter ga s tem odvrča od feljtonistične lahkotnosti, s katero je mogoče reševati pač samo vsakdanji medij politično-aktivističnih dejanj (pri Slovencih na pr. Fr. Suklje, J. Vošnjak, J. Sernec idr.) Možnost dveh poti sili resnega ustvarjalca v notranjo distanco, v časovno razvidnost in v ironijo tiste vrste, ki je osnovana na vzvišeni perspektivi nekonformistične življenjske vizije. Nevarnost, ki preži na memoarsko književnost, je v glavnem samo prevelika introvertiranost; le-ta je razlog za subjektivizem in teatralni lirizem. Zato je tudi v svetovni književnosti tako malo del s tega področja, ki bi se ob dokumentarnosti hkrati povzpela tudi v svet slovstvenih vrednot.

Med takšna dela spada drug del memoarov, ki jih z naslovom *Skozi luči in sence* objavlja slovenski publicist in pisatelj Ruda Jurčec (knjiga je na 591. straneh izšla v Buenos Airesu z letnico 1966, čeprav je bila natisnjena šele v marcu 1967). Ta knjiga obravnava obdobje avtorjevega življenja med 1929. in 1935. letom, kar pomeni, da obsega v glavnem čas njegovega študija političnih znanosti v Parizu do namestitve pri *Slovincu* v Ljubljani. Ob to osnovno biografsko linijo se priključuje doživetje Svice in Nemčije ter podoba Ljubljane sredi tridesetih let. Zato so v središču avtorjeve spominske pozornosti vodilne osebnosti svetovne politike med obema vojskama (Briand, Herriot, Daudet, Laval, Maurras), ob to »svetovno« plast Jurččevih memoarov pa butajo predstavniki slovenskega kulturnega in političnega življenja (A. Kuhar, Ahčin, Bebler, Kocbek, Donat, P. Mlakar), ki predstavljajo »domačo« plast. Ta zunanja lastnost knjige ni slučajna, marveč odlično ponazarja pisateljevo iradiacijsko središče. V gorišču njegove refleksije je namreč slovenstvo v vseh svojih dimenzijah in odnosih. Jurčec ga gleda kot izvirno enoto, ki utripa sredi sveta in življenja; z njim je sicer spet čustveno in razumsko, kar daje njegovemu pisanju osebno barvo in notranji odnos, a v celoti vendarle svobodno kroži nad njegovimi nižinami in plitvinami. Pot Rude Jurčca skozi luči in sence ima smer, ki jo neizprosno določa biografska sosladiča, po tej poti pa se prebije s pomočjo meditativnosti in asociativnosti. Zato doba, ki jo opisuje, živi, ter so vrelci duha, ki so za čas bili značilni, podani točno in nazorno. Očitno je, da ima avtor lastnost tako imenovane intussuscepcije, ki mu samogibno določa pravilno opredelitev bistva in mere. Hkrati s to značilnostjo se pojavlja lastnost izredno močne logične analize in kombinatorike, katerima so življenjske izkušnje vedno na razpolago. Ta »razpoložljivost« ni izkoriščana za kakorkoli prilagoden razlago, marveč le uporabljena svobodno za graditev edino smiselnih tez in sintez.

Jurččev ustvarjalni postopek ni vedno v okvirih racionalne zavesti, saj avtor sam pravi: »Pri svojem pisanju sem zmerom imel vtis, da slikam ali da inspiraciji samo sledim...«. Zato ni avtor tisti, ki vodi memoarsko refleksijo, marveč memoarska refleksija vodi njega samega. Ta navidezni paradoks je globoko utemeljen v samem ustvarjalnem delu. Ko njegovi zakoni ne bi delovali, bi bil ustvarjalec prešibak za izražanje tistega, kar se stalno umika, a je blizu popolnosti. »Rokopis mi hiti v daljavo, hitim za njim v brezbrežnost in kje bi mu mogla biti meja? Kadar sem ob pisanju najbolj daleč od sveta in sebe — kajti besede, misli in črke imajo svoj svet — se rad zatečem po pomoč, odrešenje...«.

Na tej meji, ki jo označujeta pojma *voditi in biti voden* nastaja tisti plemeniti ustvarjalni nemir, za katerega se je izrecno opredelil tudi R. Jurčec («...kajti zdi se mi, da je v nemiru več vsebine kot pa v slonokoščnem stolpu miru»).

Avtorjev temeljni estetski princip je uravnovešena mnogoterost. Zato pri njem ni razkola med doživetjem in besedo; Jurčec ni samo dokumentarist, marveč je mnogo bolj — in mogoče celo predvsem — literat. Prebirati je treba samo, kako je ustvarjeno razpoloženje nacističnega shoda v Stuttgartu, ali mesto, na katerem je označen Hitlerjev človeški lik. Takšne in podobne strani so skrajno sugestivne in — preprosto rečeno — literarno velike. Jurčec torej ne vrta samo v jedro pomembnih življenjskih vprašanj in ne poskuša zgolj usmerjati našo usodo, marveč je tudi po svoji stilski (estetski) fakturi eden najbolj pomembnih slovenskih pisateljev. Njegova refleksija je človeško pristna ni slovstveno skoraj popolna.

Jan

MEDDOBJE

Prve tri številke desetega letnika (1967) kažejo izredno močno pomanjkanje (mogoče krizo?) leposlovnih prispevkov. *Sončnice* V. Beličiča, ki so edini pripovedni spis, so neizdelan literarni kroki o ogoljufanem upanju malega človeka. Pesmi K. Mauserja in M. Soukalove spadajo v eksistencialno liriko, ki je elegično intonirana. Pri prvem je tipično vzdušje v pesmi *Mrtvi vodnjak*, v kateri je parabolično izpovedana tragedija posameznika v svetu, ki se vrednostno izpraznjuje. Podobna doživljajska osnova je značilna tudi za pesnico, ki se sicer spoprijema s problemom, kako bi begoten trenutek z umetniškim oblikovanjem ujela za večnost. Ker je slovenski liriki ta tema skoraj neznan, je nekaj stihov v tem smislu slovstveno dragocenih. Pomanjkanje izvirnega leposlovja je urednik (Ruda Jurčec) premostil z objavo I. dejanja T. S. Eliotove drame *Umor v katedrali*, ki jo je prevedel Fr. Papež. Ta pomembna prevajalska pozicija ima svojo ceno tudi v tem, da ji je kot uvod priključeno avtorjevo predavanje *Poezija in drama*, v katerem je ob načelnem razpravljanju o drami nanizanih obilo zanimivih osebnih izkušenj, ki so same po sebi intelektualna draž.

Drugo vsebinsko skupino tvorijo memoarski spisi (Fr. Dolinar in R. Jurčec), ki so biografsko zanimivi za vrsto ljudi (na primer Izidor Cankar), in jih je mogoče sprejeti zgolj kot asociativno kramljanje, v čemer je njihov smisel in cilj. Tretja skupina je zastopana z znanstveno-eseističnimi teksti, med katerimi zasluži pozornost sestavek J. Zabkarja *O razvoju metafizike*. Kljub temu, da je veliko prekratek, da bi mogel obdelati celoten problem v zadovoljivi obliki, je avtor v svoji skicoznosti vendarle navrgel vrsto novih formulacij in medsebojnih zvez. T. Debeljak piše o Frankojevi pesnitvi *Ivan Višenski*, vendar kulturnopolitična aktualizacija ta članek odmika od znanstvene objektivnosti.

Časopis ima tudi običajno rubriko *Knjige*, v kateri Fr. Papež ocenjuje Jurččevo memoarsko delo *Skozi luči in sence II.*, M. Marolt pa recenzira monografijo *Slovensko slikarstvo*. Izredno obširen je sestavek M. Jevnikarja, ki daje pregled slovenske knjižne zetje v letu 1965. Kot je zasnova sama po sebi posrečena, tako z izvedbo vendarle nekaj ni v redu. Avtor je vse preveč samo publicistično-informativen, zaradi česar ga zanima predvsem idejno-vsebinska stran posameznih del, nikjer pa ni čutiti stališč, s katerih govori o obravnavanih slovstvenih spisih. Tem zapiskom večja osebnostna in kritična zavzetost ne bi škodovala.

Prve tri številke *Meddobja* za deseti letnik zapuščajo v bralcu dokaj različne vtise med katerimi se je težko znebiti poglavitnega, marveč občutka o stagnaciji doživljajskih in izraznih vrelcev izvirnega slovenskega leposlovja med sodelavci. V obravnavanem snopiču je sicer vsepovsod navzoča slovstvena veščina, hkrati pa v njem skoraj da ni nadpovprečno napisane vrstice. To dejstvo utegne postati usodno za literarno vrednost časopisa, ki si je pridobil lep ugled in ima dragocen pomen za slovensko kulturo.

Jan

**Naprošeni objavljamo
dve izjavi, ki nam jih je poslala
„Slovenska levica“**

IZJAVA

I.

Slovenska levica hoče rasti iz osnov slovenske kulture in iz slovenskih socialnih izkustev. Slovenska levica ostaja zvesta protifašističnemu boju med obema vojnama in duhu upora za časa druge svetovne vojne.

II.

Slovenska levica je mnenja, da ima slovenski delovni človek v zamejstvu iste težnje kakor delovni človek druge narodnosti in kakor vsi delovni ljudje sveta, vendar Slovenska levica hoče, da slovenski delovni človek ostane slovensko misleč in slovensko govoreč lovek. Zato Slovenska levica poudarja, da je vse, kar jemlje ali kviri slovenskemu delovnemu človeku narodno zavest, proti integriteti njegove človeške biti in zato zanj škodljivo.

III.

Ker sestav in delovanje obstoječih levičarskih strank na Tržaškem ne ustreza zgoraj navedenim načelom, ima Slovenska levica za protrebno, da v svoji izjavi pravilno vrednoti vrline zamejskih Slovencev in njihovo narodno zavest, kateri so obstoječe levičarske stranke odvzele odpornost in jo oropale njenega pogumnega duha.

IV.

Slovenska levica je prepričana, da imajo v danih razmerah vsi razredi, vsi sloji slovenskega prebivalstva v zamejstvu skupen smoter, to je rešitev slovenske samobitnosti.

V.

Slovenska levica je socialistična, ker sodi, da je kapitalizem že odigral svojo poglavitno vlogo v zgodovini človeštva. Obenem Slovenska levica meni, da bo socializem dokončno prepričal sodobnega človeka šele takrat, ko bo spoštoval človekovo osebnost in mu človek ne bo več samo sredstvo.

Slovenska levica obsoja vsa tista politična vodstva, ki se prilagajajo tudi nečednim razmeram in tako ustvarjajo oportunistem na škodo višjih načel.

Prav tako pa člani Slovenske levice ne čutijo nobene naklonjenosti do tistega socializma na zahodu, ki se v vseh za človeštvo pomembnih vprašanjih odloči za podporo nazadnjaškim silam.

VI.

Trajno nevarnost za slovensko občestvo v zamejstvu vidi Slovenska levica v asimilaciji. Da bi se mogli z uspehom upreti pogubnemu pojavu, je treba v slovenskemu človeku vzdigniti in utrditi toliko let potlačeno samozavest, vrniti mu je treba vero v njegovo duhovno dostojanstvo, da se bo s ponosom skliceval na svojo narodnost in odklanjal vsako obliko potujčevanja.

Take oblike potujčevanja so :

- a) Izigravanja in nespoštovanje sprejetih obveznosti na podlagi listine o človeških pravicah, ustave, memoranduma in drugih zakonskih določil.
- b) Vsi obstoječi zakoni in pravne norme, ki jih je izdal fašizem v raznarodovalne namene in ki so še zmeraj v veljavi.
- c) Vsi dozdajšnji primeri razlastitve slovenske zemlje. (S tem kriterijem bo Slovenska levica vrednotila podobne pobude krajevnih oblasti tudi v prihodnje, čeprav bodo te zavite v še tako spodbudne obljube o gospodarskih koristih.)

Slovenska levica ugotavlja, da je bila v preteklih dvajsetih letih z zgoraj navedenimi pobudami Slovincem prizadejana taka gospodarska in politična škoda, kakršne v enaki meri niti fašizem ni utegnil povzročiti.

Glede gospodarskega razvoja na Tržaškem bo Slovenska levica zahtevala, naj se upošteva tržaška gospodarska danost, saj so bili v preteklosti glavni viri rasti Trsta pomorstvo, ladjedelništvo in trgovina.

VII.

Slovenska levica ugotavlja, da zamejski Slovenci niso enakopravni državljani. Zato bo poglobljena naloga Slovenske levice skrb, da zamejski Slovenci dosežejo pravično osnovo za svoj obstoj in za svojo etnično celovitost, kakor so jo že dosegli južni Tirolci in francosko govoreči ljudje v Val d'Aoste.

Glede spoštovanja pravic zamejskih Slovencev ugotavlja Slovenska levica, da so jim te pravice zajamčene v Memorandumu, katerega pa Italija še ni ratificirala, Jugoslavija pa se ni zanimala, da bi do ratifikacije prišlo.

A Slovenska levica se ne bo potegovala samo za ratifikacijo Memoranduma, za spoštovanje pravic, ki jih določa listina o človeških pravicah, ampak se bo trudila, kakor to poudarja »Mednarodno združenje za zaščito ogroženih jezikov in kultur«, da se slovensko občestvo tudi zaščiti pred asimilacijo.

V tem smislu bo Slovenska levica zahtevala, da se Beneški Sloveniji prizna status manjšine, to se pravi, da Italijanska republika popravi krivico, ki je bila storjena slovenskim ljudem v preteklem stoletju, ko so bili kaznovani zato, ker so verovali v demokratičnost pravkar zedinjene Italije.

VIII.

Do matične države, posebno do Slovenske republike bodo pripadniki Slovenske levice ohranili navezanost, kakršno so imeli v preteklosti, ker je Slovenska republika nastala tudi kot sad žrtvovanja velikega števila zamejskih Slovencev. A prav

zavoljo omenjene navezanosti in zavoljo preteklosti zamejskih ljudi se Slovenska levica čuti ne samo upravičena, ampak tudi dolžna, da sodi o razvoju v Sloveniji, o razvoju demokratičnosti v socialnem, gospodarskem in kulturnem življenju; da sodi o vprašanih slovenske samobitnosti, o razmerju matične države do vseh slovenskih ljudi, kjerkoli naj ti živijo.

Vekoslav Spanger, Stanko Pertot, dr. Edmund Žetko, prof. Ubald Vrabec, Boris Možina, Milan Lipovec, Ema Tomažič, dr. Vladimir Turina, Just Colja, Radoslava Premrl, Miro Stopar, prof. Rudolf Saksida, Milče Škrab, Sofija Pregarc, dr. Boris Pahor, Savina Remec, Josip Kravos, Marijan Pertot, Ema Kerševan, Albin Magajna.

Imena drugih somišljenikov bomo objavili kasneje.

Trst, 11. marca 1968

ZAČASEN NASLOV: SPANGER, POŠTNI PREDAL 253 - TRST

IZJAVA „SLOVENSKE LEVICE“

O

PARLAMENTARNIH VOLITVAH

Tehnični razlogi ne dopuščajo »Slovenski levici«, da bi nastopila na parlamentarnih volitvah. Nikakor pa se »Slovenska levica« ne namerava odreči zahtevi po manjšinskem predstavniku v parlamentu ne glede na številčno moč manjšine, zato bo podprla »Slovensko skupnost«, ki bo na teh volitvah vztrajala pri tej zahtevi.

»Slovenska levica« obenem odločno graja tistih nekaj slovenskih predstavnikov, ki so na parlamentarnih volitvah onemogočili enoten nastop vseh Slovencev v deželi od Trsta do Režije.

»Slovenska levica«

Kakor je že napisala v svoji izjavi, se »Slovenska levica« zaveda, da vključevanje Slovencev v italijanske stranke škodi strnjivosti slovenske narodne skupnosti v zamejstvu. Slovenskemu človeku, ki se bojuje za enakopravnost, je nujno potrebna zavest, da je član enega organizma, zavest, da je usoda vseh Slovencev odvisna od usode vsakega posameznega Slovenca in usoda vsakega posameznega Slovenca odvisna od usode vseh zamejskih Slovencev.

Italijanske stranke lahko imajo zelo lepe programe, a nikoli ne bodo mogle vanje sprejeti ne naše zgodovine ne našega slova ne vrednosti naših velikih mož.

Zato so Slovenci v zamejstvu, ki zaradi te ali one ideologije sodelujejo v italijanskih strankah, lahko pošteni in tudi zavedni Slovenci, a so zmeraj tudi razdvojeni, ker so na eni strani zaradi socialnega boja internacionalisti, ko pa bi po drugi strani zvestoba narodu zahtevala od njih nacionalne gorečnosti. Kakor na natezalnici so in se morajo zdaj braniti očitka, da so nacionalisti, zdaj očitka, da so zavoljo internacionalizma narodno mlačni.

Poleg tega pa drži, da se nobena italijanska levičarska stranka nikoli ni znala, ko je bilo potrebno, otresti nacionalizma, ne komunistična partija za časa resolucije Informbiroja, ne socialistična stranka v težkih povojnih letih.

A ne glede na odnos, ki ga te dve stranki danes imata do Slovencev, zamejski Slovenci čutimo, da moramo biti kolikor mogoče enotni, če hočemo veljati kot subjekt, če hočemo, da kot subjekt nastopamo v boju za priznanje, v boju za enakopravnost.

Ker je torej »Slovenska levica« spoznala, da prinaša sodelovanje Slovencev v italijanskih strankah danes več škode kakor pa koristi, se je odločila, da gre na deželne volitve v koaliciji s »Slovensko skupnostjo«.

»Slovenska levica« se zaveda, da je »Slovenska skupnost« ideološko zelo raznolika in da ni v glavnem ne laično ne socialistično usmerjena. Vendar pomeni koalicija sodelovanje in ne spojitev, sodelovanje pa je danes, kakor smo povedali zgoraj, nujno.

Kakor je bilo namreč v vojnem času potrebno združevati Slovence v osvobodilnem boju na pluralistični podlagi, prav tako je danes naša dolžnost, da skušamo doseči skupen okvir za nastop kljub različnim svetovnonazorskim pogledom. Ti nas ločujejo, zvestoba slovenstvu nas povezuje.

»Slovenska levica« bo na listi »Slovenske skupnosti« imela štiri svoje kandidate, od katerih bo njen poglavitni kandidat drugi na listi, ostali pa bodo razvrščeni tako, kakor je določila skupna volilna komisija, ki jo sestavljajo predstavniki »Slovenske skupnosti« in »Slovenske levice«.

»Slovenska levica« bo, na podlagi sporazuma o koaliciji, agitirala za svoje kandidate. Tako bo skušala združiti čim več slovenskih socialistov pod eno streho. Pri tem se »Slovenska levica« prav dobro zaveda, da bo morala plavati proti toku, ker se je od konca vojne danes prvič zgodilo, da zamejski napredni, socialistični Slovenci jemljemo svojo usodo v svoje roke in se združujemo v organizacijo, ki smo jo sami ustvarili, in prvič od konca vojne se dogaja, da gremo na volitve tako, kakor smo sami odločili.

Ne bi radi, da bi nas volilno razpoloženje zaneslo v pretiravanje, vendar iskreno čutimo, da se je »Slovenska levica« odločila za korak, ki bo za zamejske Slovence zgodovinskega pomena.

Naj številni somišljeniki, ki so naš nastop pričakovali in želeli, zdaj strnejo svoje vrste okoli »Slovenske levice«, naj dajo svoj glas za njene kandidate!

»Slovenska levica«

NAŠE GLEDALIŠČE

OSCAR WILDE:

»KAKO VAŽNO JE BITI RESEN«

Oscar Wilde je sam velikokrat izpovedal, da je bistvo njegovega življenjskega in umetniškega nauka individualizem, pisan z veliko začetnico. Svoje pojmovanje umetnosti je razlagal z izrazi, ki niso puščali prav nobenega dvoma, da gre za larpurlartistični nazor v najbolj pristnem pomenu besede. In kar se tiče dekadence, je jasno, da s svojo miselnostjo in z okusom, z motiviko in s slogom svojih del, predvsem pa z načinom življenja spada v dekadenco strujo, ki je takrat z vso močjo segla iz Francije tudi v Anglijo in ji je prav Wilde postal najznačilnejši glasnik.

Wilde je proti koncu svojega življenja izrekel tole priznanje o sebi: »Edini pisatelj, ki so vplivali name, so Keats, Flaubert in Walter Pater.« Vpliv Keatsa, Flauberta in Patera ni segel samo v osrčje njegovega mišljenja in oblikoval Wildovo literarno delo, ampak prav v načela, ki jih je priznal za vodilo svojega življenja in umetnosti. Poleg teh treh so imeli močan vpliv na Wilda še Gautier, ki je formuliral prva načela larpulartizma, in sicer, da je umetnost sama sebi edini cilj, Baudelaire, pri katerem je našel izvor Wildov dandizem, in preraphaelist John Ruskin. Res je, da je Wilde precejšen del svojih načel zajel kar pri svojih predhodnikih in sodobnikih, obenem pa vendarle ni mogoče tajiti, da so prav v njem dobile nov, v marsičem izviden pomen. Saj je s svojimi deli postal eden najsijajnejših, pa tudi najpopularnejših zastopnikov tedanjega literarnega duha. Svoja načelna spoznanja je Wilde poskušal prenesti iz teorije v življenje. Pri tem pa so se mu seveda načela neogibno prepletala s psihološkimi in celo biološkimi silnicami lastne

osebnosti ter ob njih zadobila čisto novo, v marsičem drugačno podobo.

Wildov prijatelj André Gide je leto dni po Wildovi smrti v eseju »In memoriam Oscar Wilde« med drugim napisal: »Najboljši izmed njegovih spisov je samo blede odsev njegove blesteče konverzacije. Tisti, ki so ga slišali govoriti, so razočarani, ko ga bero.« Mnogim kritikom se zdi Wilde najsijajnejši v družabno konverzacijskih komedijah. In res so prav te komedije na začetku devetdesetih let razširile Wildov sloves in ga na mah povzdignile med avtorje, ki jim je londonsko gledališko občinstvo ploskalo z največjim navdušenjem. Še danes jim nikakor ni mogoče odrekati posebnega čara, ki jih še vedno dviguje nad mnoge dramske tekste prejšnjega stoletja. Wildove komedije še zmerom razsipajo po odru ognjemet svojih paradoksov, ki celo najbolj nepomembni, samo na videz nevarno amoralni, v resnici pa kar preveč nedolžni snovi dajejo zapeljiv pečat dekadence izbranosti. Zato ni prav napačna sodba, da se Wilde v svojih komedijah kaže morda z najbolj bleščeče, na njegov osebni nastop najbolj pristno spominjajoče strani. Vendar ta stran ni bila njegova edina niti najmočnejša in tako tudi Wildovim komedijam v sklopu njegovega literarnega dela ne gre zares prvo mesto.

Med Wildovimi komedijami je brezdvoma najboljša »Kako važno je biti resen« (The Importance of Being Earnest, 1895), ki jo je uprizorilo SG. V tem delu se Wilde dotakne angleške aristokratske družbe in brezsrčno razgali njeno pokvarjenost, nadutost in plehkost. V tej komediji postane Wilde skoraj moralist, a moralist v rokavicah, z nasmeškom na ustnicah. Prenesel je v komedijo tiste blesteče besedne igre in paradokse, ki jih je že prej preizkusil v salonih angleške visoke družbe.

Joško Lukeš je dobil nagrado iz Prešernovega sklada za vlogo gospoda Baranca v Pirandellovem delu »Saj ni zares«.

Delo je postovenila Mira Miheličeva. Prevajati Wildovo komedijo v tuj jezik je zelo nehvaležno delo, kajti pogostokrat je besedna komika grajena na izrazu, ki ima v različnih stavčnih zvezah drugačen pomen; taka besedna igra je opazna že v naslovu komedije, ki jo je uprizorilo SG.

Delo je zrežiral Jože Babič. Priznati moram, da nisem razumela Babičevega režijskega koncepta. Razumela sem prijeme, ko je skušal elegantno komedijo približati preprostemu gledalcu, na primer: Johnov padec v vodo. To me ni mnogo motilo, motila pa me je neangleška in še manj aristokratska reakcija soigralcev ob padcu. Po načinu igranja nekaterih igralcev sem imela občutek, kot bi Babič želel groteskno nakazati angleško aristokracijo. Včasih pa sem občutila cikanje na naše malomeščanstvo. Redko kdaj sem občutila, da hodi Babič po Wildovih stopinjah, in sicer, da mu je največja vrednota briljantnost avtorjevega teksta. Če naj presojam uprizoritev po zadnjem kriteriju, potem moram priznati, da ni najbolje uspela. Igra igralskega ansambla se mi je zdela prepuščena sama sebi in vsak je igral Wilda tako, kakor se je njemu zdelo. Od tod verjetno dejstvo, da nisem razumela Babičevega režijskega koncepta.

Wildu ni važna scena, služi mu toliko, kot lep okvir sliki. Scena Nika Matuľa je temu ustrezala. Bila je lep, v prvem

dejanju nekoliko dandijeovski okvir komediji. Kostume si je zamislila Anja Dolenčeva.

Izmed igralcev, ki so nastopili v komediji, sta se brez dvoma najbolj približala slogu Wildove komedije, oziroma igrala sta elegantno, s fino duhovitostjo in s pravo mero zadržanosti Rado Nakrst kot župnik Chasuble in Leli Nakrstova kot vzgojiteljica Prismova.

Joško Lukeš je posebil lik Johna Worthinga. Njegova igra se je približala Wildovemu slogu, a vendar se je Lukeš včasih nekoliko oddaljil od njega, posebno v nekaterih komičnih prizorih, kjer je skušal dodati še nekaj humorja že itak komični situaciji; mogoče mu je prav to jemalo nekaj zunanje resnosti, ki naj bi jo nosil v sebi Johnov lik.

Angernon Moncrieff je bil Stane Sta-rešimc. Njegov Angernon bi bil dober, ko bi bila njegova prešernost in šegavost nekoliko manj groba in manj okrepljena z zunanjimi efekti.

Ne vem, zakaj je Edvard Martinuzzi obdaril Merrimana s toliko telesnimi hibami. Verjetno bi Merrimanu zadostovale ploske noge in ne bi bil izpadel tako klovnsko. Dober je bil sluga Lane Silvija Kobala.

Zlata Rodoškova je igrala Lady Bracknellovo. Liku se je Rodoškova skušala približati s tonom glasu, ne pa njegovemu bistvu. Značaj Lady Bracknellove je bil podan prešibko, geste pa so bile

prej malomeščanske kot aristokratske.

V nasprotno smer je šla Lidija Kozlovičeva, ki je igrala Gwendolen Fairfaxovo. Čeprav je Kozlovičeva skrbno naštudirala svojo vlogo in podala Gwendolenov lik zelo enovito, si ga je po mojem mnenju vendarle zamislila nekoliko preveč togo; tako sta Johnovi besedi: »Mila Gwendolen« neosnovani, prav tako kot strah, da bo to milo dekle s časom postalo takšno kot mati. Kajti Kozlovičeva Gwendolen ni mila in po značaju je že postala enaka materi, v našem primeru celo prekaša Lady Bracknellovo Rodoškove. Kozlovičin lik bi bil umesten morda samo v prepiru s Cecily; to bi bil moment, ko bi Gwendolen lahko pokazala svojo pravo kožo in utemeljila Johnov strah. Tako pa nam ni prepir med dekletoma odkril nikake nove poteze v Gwendolenovem značaju.

Miranda Caharija je svojo Cecily podala zelo mladostno in sveže. Predstavila nam je Cecily kot zelo zdravo, sicer nekoliko razvajeno, a vendar od visoke družbe še nepokvarjeno dekle. Igra Mirande Caharije je bila prijetna, ni pa dokazovala skrbnega študija vloge. Velikokrat jo je zaneslo, da je dokončavala stavke z isto kadenco in s tem dajala občutek petja. Caharijeva hrani brez dvoma v sebi resničen igralski talent in

to je že večkrat dokazala, nisem pa občutila pri njenih stvaritvah študija, ki bi jo skupno s talentom povzdignil v dobro igralko.

SVEVO - KEZICH: » ZENOVA IZPOVED«

Če je SG izbralo za svoj letošnji repertoar Kezichevo dramtizacijo Svevovega romana »La coscienza di Zeno« — »Zeno-va izpoved«, menim, da je bolj odločalo dejstvo, da je ta italijanski romanopisec Tržačan, delo kot tako ambientirano v Trstu in zaradi tega ter seveda zaradi velikih literarnih vrlin večini Tržačanov pri srcu; v manjši meri pa je vsekakor odločalo vprašanje: ali zmore dramtizacija spremeniti dober roman v prav tako dobro odrsko uprizoritev in ali je Kezicheva dramtizacija dobra?

Italo Svevo, s pravim imenom Ettore Schmitz, izhaja časovno in literarno iz dveh struj: iz verizma, bolj francoskega kot italijanskega in dekadence, vendar se ni oklenil ne prve ne druge struje, temveč sta mu obedve služili kot nekaj »humus« literarnega ustvarjanja. Svevo odklanja samo zunanje opisovanje ambients in človeka, v svojih literarnih delih se skuša poglobiti v najgloblje plasti duševnosti, prav v človekovo pod-

Ansambel Slovenskega gledališča je dobil letošnjo Prvomajsko pohvalo za uprizoritev komedije O. Wilda »Kako važno je biti resen!«

*Lidija Kozlovičeva je do-
bila Prvomajsko nagrado
1968 za vlogo Gasperine
Torretta v Pirandellovem
delu »Saj ni zares« in za
vlogo Gwendolen Fairfaxo-
ve v komediji O. Wilda
»Kako važno je biti resen!«*

zavest, jo odkrivati in kritično analizirati. Italijanski dekadenti so se sicer živo zanimali za psihologijo in iz njihovih del je velo ozračje nekega notranjega nemira in tesnobe, ki sta označevala takratno duhovno krizo, vendar so ti podrejali izpovedno misel elegantnosti in preciznosti izraza; za dekadenta je bila forma važnejša od vsebine.

Mogoče so Sveva prav zato, ker ni sledil takratnima strujama, literarni kritiki toliko časa ignorirali. Seje po prvi svetovni vojni, ko je center pisateljevega zanimanja postal človek s svojo zavestjo in podzavestjo, ko je Sigmund Freud s svojimi filozofsko-psihološkimi razpravami odprl pot psihoanalizi, so evropski pisatelji izpričevali krizo človeka 20. stoletja, oropanega pristnih idealov, slabotnega, utesnjena v drami lastne notranjosti, polni dvomov in tesnobe ter

tako strahotno samega in neboljjenega v mogočnem in neznanem stvarstvu. Ta človek je pa zmožen izredno globoke introspekcije in prav v iskanju izgubljenih dni doživlja nekako olajšanje in sprostitev. Zato je Svevo našel šele z nastopom te dobe pravo priznanje pri kritikih, pripisali so mu mesto začetnika in učitelja tiste smeri, ki so jo zavzeli Proust, Gide in Joyce. Prvi, ki je tako rekoč odkril njegovo umetniško veličino, je bil Montale in to šele 1925. leta. Še pred Montalejem se je zanj navduševal irski pisatelj James Joyce, dober Svevov prijatelj. Po Joyceu so spoznali Sveva tudi Francozi in se zanj navduševali.

Nekateri kritiki so Sveva primerjali Proustu, drugi so našli pri njem vpliv ruskih pisateljev 19. stoletja. Zena so celo primerjali Oblomovu, ko bi se ta bil ukvarjal s psihoanalizo. Zanimiva

je ugotovitev francoskega kritika Briona, da vidi v Svevu srečno spojitvev nemške misli s skoraj rusko občutljivostjo in italijanskim duhom; nič čudnega za takega senzibilnega umetnika, kakršen je bil Svevo, ki je živel na meji treh svetov: germanskega, slovanskega in romanskega.

V romanu »La coscienza di Zeno« je glavna oseba pravzaprav cigareta. In zanimivo je, kako je pisatelj znal s kronološkim obujanjem spominov na kajenje poslednje cigarete mojstrsko razviti in prikazati celo Zenovo življenje, meščansko okolje, v katerem živi in na katerega gleda kritično-ironično, in predvsem njegovo iskreno vrtanje po svoji zavesti in podzavesti. Zeno je človek, ki pove brez sramu, kaj pravzaprav smo. Zeno ima malo poguma, malo moralne trdnosti, veliko dvomov, veliko ambicij in ne pozna diskretnosti. Dober je, če mu to ne povzroča težav, tudi zvest, če zavoljo tega ne trpi, iskren, ko se zave, da mu laž ne bo uspela. Zeno je skratka človek, kakršnega si ne bi želeli srečati. Toda, če se pogledamo v ogledalo, ali smo pri tem popolnoma prepričani, da ne gledamo v njem Zena?

Dramatizirati ta Svevov roman je zelo težko in nevhvalno delo, posebno če dramaturg izhaja, kot Kezich, s stališča, naj bi bila dramaturgija čim vernejša romanu. Kezich je bil tako dosleden v svojem delu, da je uporabil za celoten dramski tekst skoraj izključno besede iz Svevovega romana. Težko je zahtevati, da bi postala taka dramaturgija, grajena po takem značilno pripovednem delu, dobro uprizoritveno delo ali drama. Predvsem ji manjka akcije, premalo je razgibana, skratka, manjka ji dramskih prvin, ostala je še vedno literatura. Mogoče je Kezich delo premalo zgostil in vendar še tako zvenita lika očeta in Avguste nekam prebledo in včasih je zgostitev zadala rano celo Zenovemu značaju.

Prevod je oskrbel prof. Martin Jevnikar. Verjetno je delo prevajal v naglici, kajti drugače bi takemu priznanemu slavistu gotovo ne moglo zbežati toliko tipično italijanskih fraz prevedenih dobesedno v slovenščino.

»Zenovo izpoved« je postavil na oder režiser Jože Babič. S pomočjo dobre in zelo funkcionalne scenografije Nika Matula, kostumografke Anje Dolenčeve in glasbe Aleksandra Vodopivca je izpopolnil Kezichevo dramaturgijo in po zaslugi celotnega ansambla in predvsem

Silvija Kobala vdahnil uprizoritvi tistega duha in oživil tisti milje, ki sem ga občutila ob branju Svevovega romana. Tokrat je Babič dosegel izredno ulitost in homogenost gledališke predstave. Čeprav mu je služil reflektor kot nuja, je istočasno predstavljal simbol misli, ki neslišno plava po duši in nevsiljivo razsvetljuje in obuja spomine na Carlin studio, na družino Malfenti... Babič z »Zenovo izpovedjo« ni dosegel le spektakla, dosegel je veliko več, ker je na odru Tržačanom živo prikazal Zenovo okolje, temveč tudi in predvsem zato, ker sta z odra veli Svevova literarna in izvajalsko kreativna umetnost.

Že prej sem omenila Silvija Kobala, kateremu je bila zaupana težka naloga, da je igral Zena Cosinija, in zaslugi, ki jo ima ta izredni igralec, da je predstava uspela. Čutilo se je, da je Kobal intenzivno študiral svojo vlogo. Dober je bil način, kako je Zena staral. Vsaka življenjska izkušnja, vsako novo leto je prineslo Zenu nekaj utrujenosti več in ostrejšo bolečino v nogi. Tako je pri zdravniku v svoji jeseni kar močno šepal in utrujenost ga je skoraj upognila. Včasih pa je Kobal, bolj proti koncu dela, verjetno zaradi utrujenosti, nekoliko popustil v intenzivnosti, vendar samo za trenutek, ki je šel neopazno mimo gledalca. Res je škoda, in o tem sem že pisala, da tako dober igralec posveča premalo pozornosti preciznosti odrskega govora. Zeno bi tako lahko bil še večja kreacija, ko bi ga bil Kobal oplemenitil z žlahtno besedo.

Lidija Kozlovič je igrala Carlo Gerco. Njena igra je bila kristalno čista. Ustvarila je pravo Svevovo Carlo, tako, kakršno vidi Zeno. V začetku se mu zdi Carla zvita, nevarna ljubimka, ki bi ga lahko uničila, kasneje pa spozna, da ga je imelo dekle v resnici rado in da se je zaradi svoje plemenitosti in poštenja umaknilo iz njegovega življenja. Kozlovičina igra je bila očarljiva. Poleg velikega talenta, je igrala pokazala, in to ne prvič, izredno kultiviranost v govoru in odrski mimiki.

Ado Malfenti je igrala Mira Sardočeva. Tudi njena igra je odgovarjala Adinemu liku: predstavljala je nekaj nedosegljiv mit, ki se polagoma v svoji odtujenosti ohladi do take mere, da se sam od sebe demitizira.

Zaradi velikega števila nastopajočih oseb je nastopilo pri predstavi nekaj članov Studia. Omenila bi najprej Marijo Oficijo, ki je podala težak lik Avguste.

Lidija Kozlovičeva kot Carla Gerco in Silvij Kobal kot Zeno v »Zenov izpovedi«.

Glede na dejstvo, da je Oficija tokrat prvič nastopila na poklicnem odru, da se pri njeni igri ni poznalo nikakih začetniških prijemov in da je bila v popolnem soglasju z igro celotnega gledališkega ansambla, je Oficija z Avgustinim likom dosegla izreden osebni uspeh. Čuti se, da ima ta članica Studia gledališče v krvi in zato ne bom mogoče prezahtevna, če izrazim željo, da bi igralka lahko še bolj precizno, bolj verno in manj igrano izoblikovala neštete detajle, ki jih skriva v sebi Avgustin lik.

Po daljšem premoru je spet nastopil na poklicnih deskah mladi Livij Bogatec. Guido Speier je bil verjetno pretrd oreh zanj. Mogoče je Bogatec še premlad igralec, da bi lahko ustvaril tak kompleksen lik, kot je Guido. Zato je bil

v prvem delu, ko poznamo Guida samo še kot briljantnega Adinega snubca, dober, medtem ko je kasneje Guido ušel Bogatcu iz rok in igralec se je skušal reševati z zunanjimi efekti.

Nastopili so še naslednji člani Studia: Nora Jankovič, ki je igrala Carmen, lik je postavila nekoliko prebledo; Alenka Kravos je poosebila staro Zenovo služabnico Marijo in Pavel Morelj, ki je igral uradnika na borzi.

Igralski ansambel SG je znal tokrat ustvariti ulito ansambelsko igro: Zeno-vega očeta je igral Stane Raztresen, Doktorja S. Rado Nakrst, doktor Coprosich je bil Edvard Martinuzzi, Luciano Adrian Rustja, Enrico Copler Jožko Lukeš. Zakonca Malfenti Zlata Rodoškova in Alojz Milič, Alberto je igrala Miranda

Caharija. Leli Nakrstova je ustvarila lik gospe Gerco. Pri predstavi so nastopili še Dušan Jazbec, Danilo Turk in mala Jasna Rodoškova kot jezikava Ana.

Naj ob koncu še omenim nastop Studia SG. Mislim, da bi mogoče bilo preuranjeno, ko bi se spuščala v kritično analizo umetniških dosežkov te nove skupine. Ni mi tudi popolnoma jasen namen nastanka Studia, oziroma kakšno umetniško pot ubira. Ali bo Studio nadomestek malega odra SG — po prvem nastopu bi ne mogla sklepati tega — ali pa bo to samo nekaka šola,

iz katere bo SG črpalo svoje bodoče moči; mogoče pripravljalnica za kasnejši resnejši študij na akademiji ali pa je to studio — ad hoc?

Menim pa, da kjerkoli in kakorkoli se pri nas pojavi delo in ne samo govoričenje (katerega je pri Slovencih v Trstu povsod preveč) torej resno delo, ki je obdano z velikimi raznovrstnimi težavami in ga v dani situaciji zmore le idealizem več članov skupine, je tak pojav povsem pozitiven. Zato novemu Studiu iskreno voščim veliko vztrajnosti, dolgo pot in veliko umetniških uspehov.

P. D. IVAN CANKAR

DRAMSKI ODSEK

»MOJ UBOGI MARAT«

Dramski odsek prosvetnega društva Ivan Cankar deluje že več let, a v zadnjih letih smo opazili nekako prenovitev in pomladitev ter neko usmeritev v tehtnejše umetniško, kot pa samo priložnostno praznično področje. V lanski sezoni so nam mladi igralci, z velikim uspehom, predstavili celò igro, ki jo je napisal sam član, oziroma vodja dramskega odseka Sergej Verč »Kocke v kocki«. Letos pa so nam pripravili igro, ki jo je bilo treba šele posloveniti, kar je nedvomno predstavljalo nelahek »preludij« pred začetkom odrske priredbe in režije. V vse to se je z mladostnim navdušenjem vrgel Sergej Verč in prav zaradi tega — in seveda tudi zaradi resničnega talenta in velikega nagnjenja k očarljivemu gledališkemu svetu — je premostil vse ovire in težave, ki jih gotovo srečamo na zahtevni poti pripravljanja teksta za novo igro.

Poleg tega pa je imel ob sebi mlade ljudi, ki so se prav tako, z veseljem in navdušenjem, oprijeli študija nelahkih vlog. Nastopili so samo trije igralci — pravzaprav štirje, ker je Sergej Verč

nastopil tudi kot igralec, in to na premieri, ko je v zadnjem trenutku nadomestil obolelega F. Fischerja — v vlogi Marata je nastopil Ivan Verč. Liko je podala Ornela Čuk, Leonidika pa Filip Fischer. In končno je bila 28. januarja letos premiera igre ruskega dramatika Alekseja Arbuzova »Moj ubogi Marat«; himna mladosti v treh delih je tako potesila nestrpno pričakovanje mladih igralcev in reči moramo tudi zvestega občinstva, ki z veseljem sledi vsakemu mladostnemu vzletu.

Aleksej Arbuzov se je rodil v Moskvi leta 1908 in je Slovencem le malo znan; napisal je več odrskih del, a prav igra »Moj ubogi Marat« je doživela zelo velik uspeh v najrazličnejših krajih, posebno pa v Londonu, kjer je delo na repertoarju že več kot leto dni. V tem delu Arbuzov na svojstven — realističen in hkrati poetičen — način obravnava človeške spore in individualna trpljenja in bolečine ter strasti. Vsa čustva pridejo v tem delu do svojega iskrenega, osebnega izraza. A delo je predvsem posvečeno »...mladosti, njenim prvim zaletom, strastem, njeni globoki vznemirjenosti.

V bistvu, gre za nekako "bolečino naraščanja", zlasti pa za tisto soočenje z z resnico, ki je, seveda, mnogo mnogo krutejša od tistih mladostnih zagonov, idealov in strasti...« (Gledališki list).

Zgodba dela je zelo preprosta in prikaže razdobje življenja treh naraščajnikov v letih od 1942 (ko jim je približno 16-17 let) do leta 1960; njihovo ljubezensko prepletanje in njihovo veliko zapiranje v prihodnost, čeprav je njihova sedanost — leto 1942! — tako globoko žalostna in kruta. Po osemnajstih letih, ko se kar na mah zavedo svoje dokončne dosežene zrelosti, imajo vsi trije toliko poguma, da si priznajo neuspeh; a vedno se lahko začne znova...

O življenju mlade Like, Leonidika in Marata odločajo čustva, kot so Ljubezen, Prijateljstvo, Usmiljenje, in to res z velikimi začetnicami. Gre vsekakor za zelo zahtevno odrsko delo, pred katerim bi si vsak poklicni igravec pomišljal. Mladi cankarjevci pa so se z vso vnemo lotili tega težkega dela in zaslužijo zato največje priznanje že zaradi poguma, ki so ga pokazali, in zaradi resnosti, s katero so se dela lotili.

Poleg tega pa jim gre vse priznanje za predstavo samo, o kateri lahko rečemo, da je kot diletantska predstava res zelo dobro uspela. Vsi nastopajoči so se izkazali, saj so zahtevni in obširni tekst zelo dobro obvladali in celotni predstavi so dali res zaokroženo in dokaj enotno podobo. Čeprav miselne in vsebinske osnove dela niso mogle priti do takega viška, kot bi ga dosegli poklicni igralci, jim je vendar uspelo prikleniti občinstvo s svojim igranjem in čustva »ljubezni, prijateljstva, usmiljenja« in predvsem tista »bolečina naraščanja«, so vendarle prišla popolnoma do izraza.

Celotna predstava je bila odprta na vsa pomožna izrazna sredstva: od lepe

in funkcionalne scene, ki jo je pripravil Ivan Verč, do glasbe in drugih zvočnih pripomočkov, za katere je poskrbel Sandi Pertot. Zelo uspela pa se nam je zdela zamisel o »miselno-odrski« upodobitvi dela, o odstranitvi vseh rekvizitov in predmetov, ki so res navsezadnje v tem delu nepotrebni; skratka zamisel, naj bo vse osredotočeno le na notranjo misel in doživljanje nastopajočih oseb.

Seveda ne moremo mimo rahlih negativnih pripomb, ki so skoraj vedno neposredno povezane z amaterskimi predstavami, in to predvsem: ali ni morda Sergej Verč izbral vendarle pretežko odrsko delo za amaterske igralce? Vsa teža dela je v tekstu samem, kot je tudi sam ugotovil, in taka dela skoraj »zahtevajo« popolnoma doraslo igralsko osebnost...; in še — prevod, za katerega bi se lahko posvetoval s kako bolj izkušeno osebo, saj jih na tem področju ne manjka, in seveda dikcija, ki je ena najbolj ranljivih točk vsakega amaterskega igralca. (Seveda ne smemo ob tem prezreti vzrok za negativne plati amaterskih predstav, zlasti tedaj, ko išče mlad človek zadoščenja v dejstvu, da je napravil vse sam.)

A kljub vsemu lahko mirno rečemo, da so nam mladi igralci dramskega odseka svetojakobskega p. d. Ivan Cankar pripravili res zelo dobro predstavo in da so igro Arbuzova, to »himno mladosti«, kot so jo sami krstili, res uprizorili z mladostnim poletom. Vsem gre vsekakor največje priznanje in želja, da bi nadaljevali po tej težavni, a tako »močno lepi« poti, na kateri, naj bi si prizadevali doseči čim višjo umetniško točko. Ze dejstvo, da je posebno na premieri bilo toliko občinstva, ki jih je nagradilo s prisrčnim ploskanjem, naj jim bo v zadoščenje in spodbudo.

— d n —

OB ROBU GLASBENIH PRIREDITEV

VTISI IN NEKAJ MISLI...

V svoji razgibani koncertni dejavnosti zadnjih mesecev nas je Glasbena matica posebno presenetila z raznovrstnostjo svojih prireditev. S tem je GM še enkrat dokazala, da želi posredovati svojemu občinstvu čim več glasbenih zvrsti, seči na najrazlinčejša glasbena področja in tako razširiti in obogatiti glasbeno obzorje svojih obiskovalcev. V Kulturnem domu so si sledili koncert, posvečen samo skladbam malo znanih mojstrov glasbenega baroka in zgodnje klasike; gostovanje, na katerem smo spoznali gojenca reške glasbene šole Ivan Matetič-Ronjgov; zelo zanimiv simfonični koncert s solistom pianistom Acom Bertonclem; izredno kvaliteten komorno - vokalni koncert in končno baletna predstava. Nedvomno je bil to pester del glasbene sezone in mirne duše lahko rečemo, da je bil vsak večer iz enega ali drugega razloga vedno zanimiv, o čemer naj bi bili priča tudi moji bežni vtisi in zapiski o posameznih večerih.

Na koncertu, ki je bil — kot že rečeno — posvečen malo znanim skladbam mojstrov glasbenega baroka in zgodnje klasike, nam je GM predstavila violinista Lazarja Marjanoviča iz Beograda, ki je nastopil kot solist v dveh krajših skladbah za violino in orkester, in sicer v »Follii« Arcangela Corellija in v »Ciacconi« Tommasa Vitalija; prva v Regerjevi, druga pa v Respighijevi - Sovranovi priredbi. Obe skladbi sta zelo znani in mnogi skladatelji so jih priredili za najrazličnejše instrumentalne zasedbe; zelo pogosto sta na koncertnih sporedih, ker v njih lahko violinist pokaže vse svoje sposobnosti, tako tehnične kot interpretacijske. Tudi violinist Marjanovič se je z izvedbo obeh del predstavil tržaškemu občinstvu kot dober, izkušen violinist, z izdelano tehniko in zelo občuteno interpretacijo, tako v počasnih stavkih, kjer mu je violina pela s polnim zvokom, kot v hitrih, tehnično zah-

tevnih stavkih, v katerih je najbolj prišel do izraza solistov temperament.

Vendar pa bi želela pripomniti, da bi bilo bolje, če bi bil solist izbral kako »originalno« skladbo za violino in orkester, kajti »priredb« so vedno zelo tvegane, posebno glede na stilno enotnost skladbe same.

To je bilo zelo jasno občutili tudi na tem koncertu, predvsem v Corellijevi »Follii«, kjer so predvsem motila pihala in nekakšna »romantična« obdelava in priredba celotne Corellijeve skladbe. Med ostalimi solisti — fagotist Vojko Cesar, violinist Aleksander Zupančič in Zarko Hrvatič ter čelist prof. Ernesto Amstici — nas je posebno presenetil mladi Vojko Cesar, ki se nam je ponovno predstavil po daljšem presledku. Izvajal je »Koncert za fagot in orkester v b-duru«. J. Chr. Bacha in že takoj po prvih taktih je bilo opaziti, da solist popolnoma obvlada svoje glasbilo, bodisi tehnično kakor tudi v izvajanju lepih, intonacijsko čistih zvokov, v visokih ali nizkih legah, in v dinamiki; tudi v interpretaciji Bachovega koncerta je solist pokazal precejšen smisel, čeprav fagot ne nudi morda v tem širših možnosti.

V Corellijevem »Concerto grosso v d-duru« so se ponovno uveljavili kot solisti trije stalni člani orkestra, gojenca GM violinista Zupančič in Hrvatič ter prof. E. Amstici, ki že dolgo let sodeluje kot čelist v orkestru GM in je zato zaigral že s popolno samozavestjo, ki edina morda še manjka mladim (in torej malo izkušenim) violinistom. Oba pa sta zopet potrdila svoje violinske sposobnosti in nas utrdila v prepričanju, da bosta postala v bližnji bodočnosti odlična solista.

Soliste je spremljal orkester GM pod vodstvom Oskarja Kjudra. Posebno se je izkazal v Corellijevem »Concerto grosso« in v Bachovem koncertu, v katerih se je namreč poznalo, da je orkester

dlje časa skupno vadil s solisti in s tem je bila dosežena večja izdelanost, predvsem v skupni igri orkestra in solista. V ostalih dveh skladbah pa je bilo v hitrih stavkih opazno nekoliko ritmične negotovosti, kar pa je verjetno pripisati dejstvu, da je nemogoče z nekaj vajami popolnoma uskladiti igro solista z igranjem orkestra, še posebno ko pride orkester prvič v stik z načinom igranja in interpretiranja violinista, s katerim ni nikoli igral.

Orkester GM pod vodstvom dirigenta Oskarja Kjudra je ponovno nastopil kmalu zatem, a tokrat v veliki dvorani Kulturnega doma. Drugi koncert je bil vsekakor zanimivejši od prvega in to iz dveh razlogov: spored je obsegal dela treh znamenitih glesbenih mojstrov — Bacha, Beethovna in Mozarta — poleg tega pa smo imeli priliko spoznati enega izmed najboljših slovenskih pianistov Aca Bertonclja. Mladi pianist se je tržaškemu občinstvu predstavil z izvedbo kar dveh koncertov in sicer Bachovega »Konzerta v a duru« in Beethovnega Konzerta v c-duru op. 15, št. 1, za klavir in orkester. Že pri izvedbi Bachovega koncerta smo se lahko prepričali, da Bertonclja upravičeno štejemo med najboljše slovenske pianiste, še toliko bolj pa je zablestel v izvedbi Beethovnega koncerta. Pokazal je izredno izpiljeno tehniko, posebno v prvem in tretjem stavku, v srednjem stavku pa zelo velik smisel za občuteno interpretacijo; le v tretjem stavku se je včasih prepustil navdušenju za izredno hiter tempo, kar ga je dovedlo do prehitvevanja orkestrske spremljave. Mladi pianist je bil deležen obilnega ploskanja in je zapustil med tržaškim občinstvom izreden vtis. Ostali del sporeda je izpopolnilo izvajanje orkestra samega, ki je kot uvod zaigralo »Štiri skice za godalni orkester« Marina Goleminova (namesto katere pa mislim, da bi bilo bolje, če bi padla izbira na kako drugo skladbo, ki bi nudila orkestru večje interpretativne možnosti) in znano Mozartovo skladbo »Mala nočna glasba«. Stilno je prav slednja bila najboljše izvajana, predvsem v prvih stavkih. Z večjim številom vaj bi orkester gotovo izvajal Mozartovo skladbo res dovršeno. Glede na skupno igro solista z orkestrom je najboljše uspele izvedbe Bachovega koncerta, saj se je pri tem poznalo, da je orkester pri Bachu »doma«. Ne moremo istega reči za spremljavo Beethovnega koncerta, v katerem je sicer ves orkester pokazal izredno požrtvovalnost, kar pa ne

more zadostovati za izvedbo kake Beethovne skladbe, ki ji žal naš orkester še ne more biti kos. Ob koncu se bom še povrnila k temu koncertu.

Zelo zanimiv prikaz delovanja glasbene šole je bil za nas nastop gojencev reške glasbene šole Ivan Matetič-Ronjgov. Bilo je to prvo gostovanje te glasbene šole v Trstu in šola se je na to res temeljito pripravila. Reči moramo, da smo bili prijetno presenečeni nad celotnim izvajanjem teh solistov kot orkestra, saj smo v nekaterih točkah bili priča že skoraj popolnoma koncertnemu izvajanju gojencev, vsi pa so pokazali res solidno šolsko znanje in skrbno pripravljenost.

Ze sam spored je bil zelo zanimivo sestavljen, saj je poleg zelo znanih skladateljev, kot Beethoven, Mozart, Chopin idr., bilo vključenih tudi nekaj skoraj neznanih avtorjev, kot npr. Goltermann, in nekaj domačih avtorjev, kot Ivan Matetič-Ronjgov, Jakov Gotovac idr. Med vsemi nastopajočimi sta požela največji uspeh pianistka Nina Kraljić, ki je zelo dobro izvedla prvi stavek iz Beethovnega Konzerta št. 1 op. 15 v c-duru, in čelist Dražen Maretić, ki je dovršeno in zelo občuteno izvedel Goltermannov »Konzert za čelo in orkester op. 76 št. 5«; a tudi ostali gojenci — pianisti, violinisti, pevke — so bili deležni obilnega ploskanja za svoje dobro izvajanje. Tudi orkester, ki ga sestavljajo samo gojenci srednje glasbene šole, je kot šolski orkester dobro izvajal Mozartovo »Simfonijo«, čeprav bi bilo morda bolje, da si za javne nastope ne bi izbral tako zahtevne in tako znane skladbe.

Po kvaliteti pa je nedvomno bil najboljši komorno-vokalni koncert, ki ga je priredila GM z gostovanjem nekaterih med najboljšimi slovenskimi umetniki, ki so nam nudili res bogato glasbeno doživetje. V Mali dvorani Kulturnega doma so se nam predstavili mezzosopranistka Božena Glavakova, tenorist Mitja Gregorač, čelist Alojzij Mordej in pianist Marijan Lipovšek. Zanimiv spored večera je bil v glavnem posvečen solopevski literaturi, a vključil je tudi dve skladbi za čelo in klavir.

Mezzosopranistka Božena Glavakova nam je izvajala štiri Schumannove samospeve iz cikla »Ljubezen in življenje žene«, ki so poleg klavirskih skladb najmočnejša izpoved Schumannove skladateljske inventivnosti in v katerih je pevka odlično podala predvsem skladateljevo intimno občutje, ki odlikuje ves cikel teh pesmi. Nato nam je pevka

zapela še Grečaninova samospeva »Ste-pa«, Rahmaninova »O, kako trpim« in dva Lipovškova samospeva »Tebi« in »Ve-čer«; v prvih je pevka, ki ima zelo lepo obarvan glas, občuteno podala mehko liriko ruskih avtorjev, v zahtevnih Li-povškovih samospevih pa je pokazala, da je odlična pevka, ki brezhibno izvede še tako zahtevno skladbo.

Tenorist Mitja Gregorač se je občin-stvu predstavil v izvedbi »Stirih Morike-jevih pesmi« Huga Wolfa, enega izmed posebno zanimivih osebnosti nemške po-zno - romantične šole; v zelo lepih »Ki-tajskih miniaturah« Marjana Kozine, ene-ga najbolj izrazitih slovenskih sklada-teljev novejšje dobe, in »Stirih grških narodnih pesmi« Mauricea Ravela, zani-mivega francoskega skladatelja postim-presionistične dobe, ki je tudi v svojih samospevih z njemu lastnim slogom obli-koval ritmične in melodične vrvine. Te-norist Mitja Gregorač je z izvedbo teh med seboj tako različnih samospevov po-novno dokazal, da spada med najboljšje jugoslovanske komorne pevce in da lahko vzdrži vsakršno primerjavo s sve-tovno znanimi pevci komorne glasbe.

Najmlajši med nastopajočimi je bil čelist Alojzij Mordej, ki je pravzaprav na začetku svoje koncertne poti. A že ob izvedbi Beethovnov »Sonate št. 5 v d-duru op. 102/2« za čelo in klavir, ki je zelo zahtevna, in še posebno v izvedbi zelo lepe in tako tehnično kot interpre-tacijsko zelo težke »Balade« Marjana Lipovška, smo ugotovili da ima vse mož-nosti da se razvije v odličnega koncer-tista.

Vse koncertiste je spremljal pianist Marijan Lipovšek, ki zasluži vsekakor posebno priznanje. Prav na teh straneh sem že imela priložnost napisati, da spada Lipovšek med najodličnejše spremljevalce, zakaj Lipovšek solista ne »spremlja« ampak »koncertira« skupno z njim, tako da se njuno izvajanje združi v eno samo zlito celoto, kar je eden bistvenih pogojev za uspeh takih glasbenih ve-čerov.

Brez dvoma nam je GM s tem kon-certom pripravila izreden glasbeni večer; žal pa ga je bilo deležno le majhno število občinstva, ki se je temu izredno kvalitetnemu večeru odzvalo.

Popolnoma drugačen je bil odziv občinstva na zadnjo prireditvev, ki nam jo je pripravila Glasbena matica. Na odr-skih deskah Kulturnega doma so na-stopili gojenci Zavoda za glasbeno in baletno izobraževanje iz Ljubljane, ki

so se tržaškemu občinstvu predstavili z izvedbo pravljичnega baleta v dveh dejanjih (treh slikah) »Hrestač« Petra Iljiča Cajkovskega.

Občinstvo je za ta nastop pokazalo izredno zanimanje in je naravnost na-trpalo dvorano Kulturnega doma ter s prisrčnim ploskanjem nagradilo nasto-pajoče, tako ob odprti sceni in še po-sebno ob zaključku predstave. Postavitev na oder celotnega baleta je gotovo zelo zahtevna naloga, še posebno, ko se s takim baletom sproprimejo mladi ple-salci, ki si šele pridobivajo potrebno iz-kušnost in izdelanost za nastope v ce-lovečernih baletih. Zato moramo takoj poudariti, da je celotna predstava odlič-no uspela in da je posebno v drugem dejanju dosegla v nekaterih točkah zelo visoko umetniško raven za šolsko pre-dstavo. Vsi nastopajoči so pokazali velik smisel za ples in dokaj zrelo podajanje in kretenje na odru, od najmlajših, ki so se občinstvu prikupili predvsem s svojo ljubkostjo in spontanostjo, ki je lastna vsem nastopajočim otrokom, do starejših, med katerimi so nekateri že dosegli kar zavidljivo stopnjo baletne izobrazbe. Med temi sta popolnoma upra-vičeno požela največ aplavzov Metka Zajc in Vojko Vidmar, ki sta bila res najboljša med nastopajočimi in je nji-hovo izvajanje že popolnoma presegalo šolsko izvajanje. Prav tako pa zaslužijo posebno pohvalo plesalci solisti: Danila Švara, Edi Dežman, Silvana Urbanija, kakor tudi vsi nastopajoči otroci. Lepa je bila koreografija, za katero so po-skrbeli Lidija Wisiakova, Anton Dolin, Henrik Neubauer in Gorazd Vospernik, prav tako so bili lepi kostumi, za katere je poskrbela Alenka Bartl.

Celotna predstava je bila res odličen prikaz delovanja ljubljanskega zavoda in dokazala je, da se da z resnim in vztrajnim delom in seveda z ljubeznijo do dela samega marsikaj doseči. Uspeh, ki so ga gojenci Zavoda za glasbeno in baletno izobraževanje dosegli s svojim nastopom, je še enkrat potrdil lep vtis, ki so ga zapustili že na lanskem nastopu v tržaškem občinstvu.

V zvezi s to predstavo pa je bilo poleg vsega še najbolj presenetljivo dejstvo številnega odziva občinstva. Bil je to jasen dokaz, da občuti naše občinstvo vrzel med našimi prireditvami, saj je v teh zadnjih letih le težko srečati kako večjo baletno predstavo. Seveda bi zato bilo zelo lepo, če bi odgovorni skušali poskrbeti, da bi prišlo do več takih go-

stovanj, in ne samo gostovanj baletne šole, ampak tudi kakega poklicnega baletnega ansambla.

Sploh je odziv občinstva na naše koncertne prireditve poglavje zase. Izmed petih gornjih predstav je edina priklicala v Kulturni dom številno občinstvo baletna predstava, in vendar bi tudi ostali večeri zaslužili večjega obiska. (Edini večer, za katerega bi lahko nekoliko prezrli večji odziv občinstva, bi lahko bil komorno-vokalni koncert, kajti ne glede na kvaliteto in znana imena nastopajočih, številni ljudje menijo, da so komorni-vokalni koncerti samo za tiste, ki se na glasbo »zelo spoznajo«, za »glasbene sladokusce«. Ne vem, ali je to zaradi pomanjkanja glasbene izobrazbe, ali zaradi pomanjkanja volje, da bi se vsaj malo tudi glasbeno izobrazili, ali pa zaradi lenobe in brezbrčnosti do kakršnekoli glasbene oziroma prireditve pri nas. Ne bi hotela biti hudobna, a jeziček na tehničarji se močno nagne na stran tretjega možnega vzroka.

In še nekaj kratkih, čisto osebnih misli, ki so povezane predvsem s koncertom, ki je bil v Veliki dvorani Kulturnega doma in na katerem je nastopil orkester GM pod vodstvom Oskarja Kjudra s solistom pianistom Acom Bertonecljem, ki pa so hkrati nujno povezane tudi z ostalimi — predvsem bodočimi — koncertnimi prireditvami.

Najprej o dveh čisto tehničnih pomanjkljivostih, o katerih sem že imela priliko pisati, je o klavirju in odru z akustiko. Klavir je nedvomno že popolnoma preživel dobo, v kateri je lahko služil za tako zahtevna izvajanja, kot so Bachovi, Beethovnovi ipd. koncerti. Pianistu ne nudi več nikakih večjih možnosti pri niansiranju pianissimov ali pogostih fortissimov, kar skoraj vedno neprijetno vpliva na solista in — kar je najvažnejše — omejuje njegove izvajalske možnosti... Poskrbeti bi bilo treba za zamenjavo klavirja s takim instrumentom, ki na bi v večji meri ustrezal svojem namenu. Poleg tega pa je morda še bolj pereče vprašanje akustike velike dvorane Kulturnega doma. Že večkrat je bilo napisano, da akustika omenjene dvorane nikakor ni najboljša, predvsem za nastope orkestrov in zborov. S tem v zvezi bi morali čimprej nekaj ukreniti (npr. priskrbeti tako imenovani »akustični zaslon«), ker poleg tega, da se v dvorani, posebno v parterju, sliši zelo slabo (nekoliko bolje je na balkonu), se že na odru samem izgublja

občutek za skupno igro posameznih orkestrašev, kar nedvomno otežkoča izvajanje celotnega orkestra in dirigenta«. Tako nekako sem že napisala in na teh straneh sem samo želela to še enkrat poudariti.

Druga misel pa je vsekakor bolj problematična in zelo težko rešljiva, vendar jo želim izreči. Namen vsakega orkestra je posredovati svojemu občinstvu dela velikih glasbenih mojstrov. In to je seveda tudi smoter našega orkestra (upajoč tudi, da bo vsaj na koncertih skladb velikih glasbenikov večji odziv občinstva). Zal pa za izvedbo takih del ne zadostuje izredna požrtvovalnost, ki jo vedno pokažejo vsi, ki so za take večere odgovorni.

Seveda lahko gledamo na delovanje in izvajanje orkestra iz več zornih kotov, in »upoštevajoč okoliščine« v katerih delujemo (fraza, ki jo mnogi vendarle prepogosto uporabljajo), je vsak nastop orkestra popolnoma pozitiven in vreden največje pohvale — in če gledam iz tega zornega kota tudi jaz, se s tem popolnoma strinjam. Vendar pa je to zorni kot tistih, ki gledajo na občinstvo izza kulis, in le-ti so dobro poučeni o vseh takih okoliščinah. Ali lahko trdimo isto tudi o občinstvu, ki sedi danes v dvorani Kulturnega doma? Prepričana sem, da ne moremo tega trditi, že zaradi dejstva, ker je danes v dvorani, med »našim« občinstvom tudi večje število »tujega« občinstva, ki ne more vedeti za naše okoliščine, ali taki, ki zanje nočejo vedeti in komaj čakajo da bi kje staknili kako našo pomanjkljivost. Ali je torej prav, da se izpostavljam kritikom takega občinstva? Mislim, da ne.

In vendar je koncertna dejavnost skrajno potrebna za naše kulturno življenje! Zdi se mi pa, da danes ni najboljše rešitev tega problema, da za vsako ceno priredimo koncert, simfonični koncert. Nedvomno bi lahko našli kako drugačno rešitev (usmerili bi npr. delovanje orkestra na izključno godalno področje, saj je orkester že pokazal, da zmore doseči na tem področju res zadovoljive umetniške višine — in pri tem ni nujno, da se orkester omeji le na skladbe baroka ali klasike, saj je mnogo skladateljjev tudi v modernejših dobah, ki so pisali za godalni orkester).

Naj zaključim z besedami, ki sem jih že enkrat napisala... »Bilo je napisano, da je omenjeni koncert Glasbene matice svpadal s 15-letnico ponovnega formi-

ranja orkestra samega. In prav zaradi tega, ker je minilo že petnajst let, v katerih smo imeli priložnost spoznati, kako važna je naloga orkestra GM in njegov obstoj in razvoj, bi bil res že skrajni čas, da bi se na katerikoli način omogočil razvoj tega amaterskega orke-

stra v nekaj bolj solidnega, s čimer bi vsaj deloma bila poplačana izredna požrtvovalnost vseh, ki so do danes omogočili tako nujno potrebno slovensko tržaško koncertno dejavnost.

— d n —

JAVNI KONCERT RAI-a

Kot že v preteklih sezonah je tudi letos slovenska tržaška radijska postaja pripravila vrsto javnih koncertov, na katerih smo in bomo imeli priložnost slišati razne domače glasbenike v izvedbah znanih in manj znanih skladb, oz. tončjeje samospevov slovenskih tržaških skladateljev. V načrtu so štirje koncerti, v celoti posvečeni samospevom skladateljev Ivana Grbca, Vasilija Mirka, Marija Kogojca in Brede Ščekove.

Na prvem koncertu, ki je bil 15. januarja letos v avditoriju A tržaškega radia, smo poslušali sopranistko Ljubo Berce'-Košutovo. Zapela nam je 17 samospevov pokojnega škedenjskega skladatelja Ivana Grbca, od katerih je bilo kar 13 prvič izvedenih. Samospevi Ivana Grbca so žal še prav malo znani in zato je res hvale vredna zamisel, da je bil prvi javni koncert posvečen prav skladbam tržaškega skladatelja, ki zasluži vsakakor večje priznanje kot ga je doslej užival; še posebno pa zaslužijo njegovi samospevi, da bi jih javno izvajali in širili med ljubitelje glasbe.

Besedila samospevov je Grbec nabiral med pozijami slovenskih pesnikov; tako smo med 17 samospevi, ki jih je zapela sopranistka Berce-Košutova, srečali Stana Kosovela, Dragotina Ketteja, Cvetka Golarja, Fedje Dmitrijeve (psevdonim Antona Batagelja) in Otona Zupančiča.

Vse samospeve je sopranistka zapela z njej lastno občuteno interpretacijo, ugajali pa so zlasti Tožba devojke, Zapuščeni, Večer na morju.

Pevko je pri klavirju spremljal pianist Gabrijel Piščanc; nelahko spremljavo je zelo dobro izvajal, poleg tega pa je tudi zelo dobro sledil izvajanju mlade pevke.

Koncert je pri ne prav številnem občinstvu dosegel zelo prisrčen sprejem, bodisi zaradi lepih Grbčevih samospevov bodisi zaradi izvajanja sopranistke Ljube Berce' - Košutove.

Ob tem pa še prijetna novica: pred kratkim je izšel v Ljubljani I. zvezek samospevov za visoki glas in klavir skladatelja Ivana Grbca, za kar ima nedvomno največjo zaslugo njegov nekdanji učenc skladatelj Pavle Merkù, ki je sploh poskrbel za ureditev Grbčevih rokopisov in za njih pripravo za tisk. Zvezek je bil predstavljen občinstvu na večeru, ki je bil posvečen Grbčevim samospevom v Ljubljani, na katerem je zopet nastopila sopranistka Ljuba Berce' - Košuta ob spremljavi pianista Gabrijela Piščanca, prof. Merkù pa je govoril o samospevih in o I. zvezku. Večer je imel zelo lep uspeh in razveseljivo je dejstvo, da je bilo prisotno veliko mladine, ki je pozorno sledila tako govoru prof. Merkuja kakor izvajanju Grbčevih samospevov.

— h —

SREČKO KOSOVEL

INTEGRALI

Javno se je treba zahvaliti Cankarjevi založbi in Založništvu Tržaškega tiska in še posebej Cenetu Vipotniku, uredniku »Bele krizanteme«, da smo nazadnje vendar dobili v roke Kosovelove modernistične pesmi. Cene Vipotnik je bil tudi pglavitni urednik francoskega Kosovela, ki je izšel pri Seghersu v zbirki »Poètes d'aujourd'hui«, zato je prav, da poudarimo njegovo plemenito vlogo pri razširjanju in posredovanju pesmi kraško-tržaškega pesnika tako slovenskemu kakor tudi tujemu človeku.

Prav tako je človek upravičeno navdušen nad »opremo in grafično podobo« knjige. Jože Brumen je s svojo izvirno zamisljivo podčrtal nenavadnost »Integralov«, vendar se ni vdal skušnjavi kake bolj esibicionistične ekstravagantnosti, ki je danes v takih primerih skoraj obvezno znamenje avantgardizma.

Kosovel?

Kosovel je samo deloma odkritje, zakaj nihče, kdor se je zavedal, da je njegova lirika pristen krik čudovitega pesnika, ni dvomil, kakšni bodo njegovi konstruktivistični stih. Beseda srca ostane beseda srca in upor duha ostane upor duha, naj prevzame še tako nenavadno izrazno obliko.

In Srečko jamči s svojo osebo, s svojo krvjo za vsak stih, ki si ga strga iz živga notranjega tkiva.

Strokovnjaki naj torej pišejo ocene, naj vzamejo v roke svoje secirne nože in kirurška dleta in dletca; nam zadošča, da se lahko soočimo s pristnim bogastvom našega duha in da se tako z lažjim srcem otresemo vseh plev, s katerimi nas hoče zasuti današnja avantgarda.

Vendar kali naše zadoščenje trpka ugotovitev, da smo morali čakati dobra štiri desetletja, da smo dobili v roke konstruktivističnega Kosovela. Res je, da je bila vmes druga svetovna vojska, res je tudi, da se je po nji vse ustavilo, ko so naši inkvizitorski in hkrati hudo preprosti revolucionarji spoznali, da Kosovelove žive srčne snovi ni mogoče upo-

rabljati pri začajevanju človekovega dostojanstva niti pri omejevanju človekove duhovne prostosti.

Vse to drži, a kljub temu bi celega Kosovela lahko dobili nekoliko poprej, ko bi naši učeni možje verjeli, da je vse, kar je Kosovelovega, vredno, da se objavi. Pa jih je menda šele poplava različnih sodobnih klavrnih pesniških poskusov in grafičnih akrobacij prepričala, da imamo v Kosovelu vse to v bistvu že prekvašeno in preboleno.

Zakaj neizpodbitno dejstvo je, da bi sedanja pesniška generacija drugače usmerjala svoje poskuse, ko bi se bila morala spoprijeti s Kosovelovo resnico!

Saj, pričujoči »Integrali« imajo stordvanajst strani dolg uvod profesorja Antona Ocvirka. In človek nič ne more oporekati ne upravičenosti ne potrebi takega, tako izčrpnega uvoda. Vendar pa bi pred desetimi ali petnajstimi leti lahko imeli »Integrale« brez vsakršnega uvoda, saj toliko ve danes o futurizmu in dadaizmu že vsak maturant, da bi lahko bral Kosovela brez dodatnih poukov.

Kajpada, v starem veku so priporočali pravilo festina lenter, a časi so se odtelej nekoliko spremenili, zato kaže, da bi tako naši literarni zgodovinarji kakor tudi naši zgodovinarji na splošno lahko nekoliko pospešili korak, če nočejo, da bi Slovenci tudi v elektronski dobi vse reševali post festum.

In tako se zdaj kar pripravimo, da bomo lepo, pridno in potrpežljivo čakali na Kosovelovo korespondenco.

Za konec pa bi dodali še bistro pripombo, ki je bila izrečena ob izidu »Integralov«. Zakaj bi nas pekla vest ob taki zamudi, ko pa imamo kar na dlani pripravljen izgovor, da si lahko umijemo roke: Kosovel je vendar živel in umrl kot zamejski Slovenec.

Sijajno. Grenko, a sijajno. Vredno Kosovelovega rodovnika na str. 194.

b. p.

JADRANSKI

KOLEDAR 1968

Ze mnogo let je, odkar izhaja v Trstu redno »Jadranski koledar«, o katerem lahko trdimo, da je glasnik Slovencev, ki živimo zunaj meja svoje domovine, ter nas nekako medsebojno povezuje. To mislim zaradi tega, ker piše o vseh problemih zamajskih Slovencev ter skuša svetovati in najti izhod za vsaj nekatere izmed njih, ki so najbolj pereči.

Poleg tega objavlja tudi sestavke, ki opisujejo dogodke iz pretekle vojke in nas spominjajo na njene grozote ter dajo tako vsem, zlasti pa mladim možnost, da se zavemo, da smo Slovenci kljub majhnemu številu močni ter smo se v preteklosti znali uveljaviti, doseči svobodo ter postati enakopravni drugim, mnogo večjim in močnejšim narodom.

Letošnja številka »Jadranskega koledarja« je ob petindvajsetletnici obo-rožene vstaje primorskega ljudstva, posvečena vsem, ki so sodelovali v narodnoosvobodilnem boju, zlasti pa tistim, ki so za našo svobodo darovali življenje. V ta namen objavlja »Jadranski koledar« sestavke Jožeta Kramarja, Jožka Ošnjaka in Srečka Vilharja, v katerih avtorji opisujejo delovanje slovenskih ljudi v času razpada fašistične Italije. Strnjeno, a nazorno so prikazane najpomembnejša gibanja na Primorskem in v Istri. Veliko je bilo navdušenje primorskih in beneških ljudi za narodnoosvobodilni boj. Revolucionarno razpoloženje se namreč ni omejevalo na Primorsko; tudi v Beneški Sloveniji je vladala med ljudstvom podjetnost, ki je povsod imela enak cilj: uničiti fašizem, priboriti si svobodo ter tako zagotoviti svojim sinom to, kar njim samim ni bilo dano imeti.

So to zanimivi članki, ki dajejo možnost današnji mladini, ki ni doživela grozot nemške in italijanske okupacije, da si ustvari živo sliko o gorečem delovanju in o narodnem zanosu slovenskega ljudstva. Kajti, samo če bi spoznala koliko žrtev je bilo treba za dosego današnje svobode, bo mogla to prav ceniti.

Vedno aktualno vprašanje pa so razmere Slovencev, ki živimo v italijanski državi. Potujčevanje, zatiranje slovenskih pravic ter ogrožanje zemlje slovenskih ljudi, so le nekatera izmed vprašanj, ki se jih »Jadranski koledar« dotika. Potujčevanje je za slovenstvo resen pojav, ki se v zadnjih letih vedno bolj širi. Zlasti pa so temu izpostavljeni beneški Slovenci, ki živijo v majhnih vaseh v goratih pokrajinah ter nimajo možnosti, da bi se medsebojno združevali, kot nam je to mogoče v Trstu in okoliških vaseh. Poleg drugega pa se prebivalstvo v teh krajih vedno bolj redi. To dejstvo nam jasno prikazuje Albert Rejec v svojem statističnem sestavku. Kar pa se tiče slovenske zemlje, bo brez dvoma predstavljal za slovenske kmete veliko izgubo načrt za zgraditev tovarne »Grandi Motori« pri Boljuncu.

Toda vse te težave nas Slovence ne smejo prestrašiti ter nam odvzeti poguma za nadaljnje delovanje, temveč vztrajati moramo prisvojih zahtevah. »Jadranski koledar« pa naj nam še v bodoče pomaga pri tem, dokler ne bo položaj Slovencev v Italiji dosegel za nas zadovoljive stopnje.

TRINKOV

KOLENDAR 1968

Ze dolgo časa izdajajo beneškoslovenski duhovniki in delavci v Belgiji Trinkov koledar, ki je bil še pred nedavnim edina vez med domovino in številnimi beneškimi izseljenci po Evropi in Ameriki. Koledar je napisan v preprostem jeziku, deloma v knjižni slovenščini, deloma v beneškem narečju, da ga lahko preprosti ljudje laže razumejo, zato je tudi snov prilagojena razmeram.

Drugi namen Trinkovega koledarja pa je v tem, da ohranja beneško narečje, ki je tako lepo in značilno.

Kot pravi urednik v zaključnih besedah, je letošnji Trinkov koledar vsebinsko tehtnejši kot prejšnja leta. Hoče namreč tudi z znanstvene plati prikazati Trinka in pomen njegovega delovanja za Beneško Slovenijo, ki jo je tako ljubil. Zato se tudi večina člankov tiče prav njega. Takoj na prvem mestu je pesem »Ivanu Trinku za god«, sledijo pa ji še številni drugi članki.

Poleg drugega ima Trinkov koledar tudi to nalogo, da budi in ohranja narodno zavest v beneških Slovencih, tisto zavest, ki se, čeprav polagoma, vedno bolj izgublja in to predvsem zaradi pomanjkanja slovenske šole v Beneški Sloveniji in pa zaradi pomanjkanja tesnejših zvez med beneškimi, goriškimi in tržaškimi Slovenci. Zato je ta koledar toliko pomembnejši, ker prihaja z njim slovenska beseda v beneške vasi in ker

skrbi, da se ohranja narodna zavest vsaj v tistih, ki se zavedajo da so Slovenci.

V Trinkovemu koledarju najdemo letos tudi dve lepi pravljici v domačem narečju, ki bosta prav gotovo privabila pozornost marsikaterega preprostega domačina.

Kar je pa zbudilo mojo pozornost, je poleg teh dveh pravljic še Trinkov zelo zanimiv opis najvažnejših beneških vasi, od Špetra ob Nadiži do Trčuma in dalje. Ko sem prebrala ta opis, sem se zavedela, kako malo pravzaprav vem o tej lepi deželi. Sele sedaj, ko sem vsaj deloma spoznala njeno lepoto, razumem zakaj beneški Slovenci tako ljubijo svojo domovino in s tako težkim srcem odhajajo v svet.

Literarno zgodovinsko so zanimiva pisma Ivana Trinku, ki jih objavlja Marijan Breclj. Gre za pismo tržaške pisateljice Marice Bartlove - Nadliškove, za pismo skladatelja Hrabroslava Volariča, za pismo ruskega jezikoslovca poljskega rodu J. Baudouina de Courtnayja in za dve pismi Josipa Stritarja.

Uredniku Trinkovega koledarja, prof. Radu Bednariku pa gre velika pohvala in poleg pohvale tudi naše sodelovanje ali vsaj zanimanje za izvajanje tako važne naloge kot je ohranjanje lepe slovenske govornice med našimi beneškimi brati.

Vera Caharija

naočniki
precizna šestila
fotografski in
filmski aparati

TRST
Ul. Carducci 15
Tel. 29-656

GOSTILNA OSTROUŠKA

TRST
Ulica S. Nicolò 1
Telefon 37-918

NAJVEČJA ZALOGA
TAPETNEGA PAPIRJA

PANJEK TATJANA

TRST - Ul. Mazzini 7 - Tel. 37-636

Ženska in moška oblačila
v trgovini

WERK

Campo S. Giacomo, 6 TRST

CVETLIČARNA TEL. 55-590

SAVINA

TRST - Ul. dell'Istria, 10

IMPEXPORT

UVOZ - IZVOZ - ZASTOPSTVA

● T R S T - VIA CICERONE 8 — TEL. 38-136 37-725

Skladišče: Via del Bosco 20 — Telefon 50-010

Telegram: Impexport - Trieste

POSREDUJE PO TRŽAŠKEM IN GORIŠKEM SPORAZUMU

KEROZEN!!!

za informacije in naročila obrnite se
na TVRDKO

ANTON HERVATIN

TRDA IN TEKOČA GORIVA

TRST - Ul. G. Vincenti, 4 - Tel. 77313

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

UDOVIČ STOJAN

TRST

Piazza Ponterosso, 8 Tel. 29.686

Piazza Vecchia, 2

BCIKB

BANCA DI CREDITO DI TRIESTE

B. P. A.

TRŽAŠKA KREDITNA BANKA

GLAVNICA LIR 800.000.000 - VPLAČANIH LIR 300.000.000

TRST - ULICA FABIO FILZI ŠT. 10

TEL. ŠT. 38-101, 38-045

BRZOJAVNI NASLOV: **BANKRED**

C. G. R.

d. z. o. z.

COMMERCIO GENERALE
E RAPPRESENTANZE

UVOZ - IZVOZ

TRST - Ul. Geppa 9

Tel. 37-940, 28-352

Heržè

ELEKTRIČNI PREDMETI - HIŠNI PRED-
METI PRALNI STROJI
VSE ZA DOM!!! HLADILNIKI

T R S T

Piazza S. Giovanni 1

Telefon: 35-019